

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut politologických studií

Tomáš Jílek

**Porovnanie strategických kultúr
Československa a Fínska pred druhou
svetovou vojnou**

Diplomová práca

Praha 2013

Autor práce: **Tomáš Jílek**

Vedúci práce: **JUDr. PhDr. Tomáš Karásek, Ph.D.**

Rok obhajoby: **2013**

Bibliografický záznam

JÍLEK, Tomáš. *Porovnanie strategických kultúr Československa a Fínska pred druhou svetovou vojnou*. Praha: Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut politologických studií, 2013. 99 s. Vedúci diplomovej práce JUDr. PhDr. Tomáš Karásek, Ph.D.

Abstrakt

Cieľom práce je preskúmanie vplyvu strategickej kultúry na štáty a na ich najdôležitejšie rozhodnutia. Koncept strategickej kultúry, prvýkrát predstavený Jackom Snyderom v sedemdesiatych rokoch, je dnes všeobecne akceptovaný, možno sa dokonca stretnúť s varovaniami, že kulturalizmus sa môže stať príliš módnym, niektorí tvrdia, že sa tak už deje. Väčšina prác sa ale zaoberá strategickými kultúrami krajín s dlhou a bohatou históriou, s mnohými historickými skúsenosťami a s veľkým množstvom rôznych programových dokumentov – ako napr. USA, Rusko, Čína alebo India. Mojou snahou je identifikácia vplyvu strategickej kultúry u malých štátov, s veľmi krátkym obdobím nezávislosti – Fínska a Československa na počiatku druhej svetovej vojny. Líšia sa jedným zásadným rozhodnutím: Československo sa rozhodlo ustúpiť nemeckým teritoriálnym požiadavkám, zatiaľ čo Fínsko sa tak nerozhodlo, výsledkom čoho čelilo vojne so Sovietskym zväzom. Hypotézou práce je, že tento zásadný rozdiel bol spôsobený rozdielnymi strategickými kultúrami v daných dvoch kontextoch.

Abstract

Aim of the thesis is to examine the influence of strategic culture on states and their most substantial decisions. The concept of strategic culture introduced first by Jack Snyder in the 1970s is today generally accepted, there are even warnings that culturalism may become too fashionable, indeed some authors say this is already happening. Most works however focus on strategic cultures of countries with long and rich history, historical experience and a great amount of various doctrinal documents - such as USA, Russia, China or India. My aim is to identify the influence of strategic

culture in small countries, with a rather short period of independence – Finland and Czechoslovakia before World War II. They differ in one crucial decision: Czechoslovakia had decided to yield to German territorial demands, while Finland had decided not to do so and as a result faced a war against the Soviet Union. Hypothesis of this work is that this crucial difference is caused by different strategic cultures in the two contexts.

Kľúčové slova

strategická kultúra, kontext, Československo, Fínsko, identita, historická skúsenosť, mýty

Keywords

Strategic culture, context, Czechoslovakia, Finland, identity, historical experience, myths

Rozsah práce

34 331 slov, 208 523 znakov (bez medzier)

Prehlásenie

Prehlasujem, že som predkladanú prácu spracoval samostatne a použil som iba uvedené pramene a literatúru. Prehlasujem taktiež, že práca nebola využitá k získaniu iného titulu. Súčasne dávam povolenie, aby moja práca bola sprístupnená v príslušnej knižnici UK a prostredníctvom elektronickej databázy vysokoškolských kvalifikačných prác v repozitári Univerzity Karlovej a používaná k študijným účelom v súlade s autorským právom.

V Prahe dňa 7. januára 2013

Tomáš Jílek

Pod'akovanie

Ďakujem JUDr. PhDr. Tomášovi Karáskovi, Ph.D. za cenné rady, pripomienky a odborné vedenie pri vypracovaní tejto práce.

Obsah

ÚVOD.....	1
1 TEORETICKÉ A METODOLOGICKÉ VÝCHODISKÁ PRÁCE.....	3
1.1 CIEĽ PRÁCE	3
1.2 PREMENNÉ	3
1.3 METÓDA.....	3
1.4 VÝBER PRÍPADOV	4
1.5 TERMÍN „STRATEGICKÁ KULTÚRA“	8
1.6 KONCEPTUALIZÁCIA	16
1.7 OPERACIONALIZÁCIA	20
1.7.1 <i>Ideový konštrukt</i>	20
1.7.2 <i>Historická skúsenosť</i>	22
1.7.3 <i>Rola inštitúcií</i>	23
1.7.4 <i>Úroveň akceptácie</i>	25
2 STRATEGICKÁ KULTÚRA ČESKOSLOVENSKA.....	27
2.1 IDEOVÉ KRITÉRIUM	27
2.1.1 <i>Identita</i>	27
2.1.2 <i>Mýt historickej misie</i>	31
2.1.3 <i>Mýt zlatého obdobia</i>	32
2.1.4 <i>Mýt večného nepriateľa</i>	33
2.2 HISTORICKÉ KRITÉRIUM	36
2.2.1 <i>Historická skúsenosť</i>	36
2.2.2 <i>Tolerancia násilia</i>	38
2.3 INŠTITÚCIE	40
2.3.1 <i>Rola armády</i>	40
2.3.2 <i>Rola zahraničnej politiky</i>	42
2.3.3 <i>Rola náboženstva</i>	47
2.4 AKCEPTÁCIA:	48
3 STRATEGICKÁ KULTÚRA FÍNSKA.....	52
3.1 IDEOVÉ KRITÉRIUM	52
3.1.1 <i>Identita</i>	52
3.1.2 <i>Mýt historickej misie</i>	58
3.1.3 <i>Mýt zlatej doby</i>	61
3.1.4 <i>Mýt večného nepriateľa</i>	62
3.2 HISTORICKÉ KRITÉRIUM	66
3.2.1 <i>Historická skúsenosť</i>	66
3.2.2 <i>Tolerancia násilia</i>	70
3.3 ROLA INŠTITÚCIÍ	73
3.3.1 <i>Armáda</i>	73
3.3.2 <i>Zahraničná politika</i>	76

3.3.3 <i>Náboženstvo</i>	79
3.4 AKCEPTÁCIA	80
4 POROVNANIE	84
4.1 POROVNANIE JEDNOTLIVÝCH KRITÉRIÍ.....	84
4.2 POROVNANIE VPLYVU STRATEGICKÝCH KULTÚR	90
ZÁVER	97
SUMMARY	99
ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY:	100
ZOZNAM PRÍLOH	106
PRÍLOHY:	107
PRÍLOHA Č. 1: SCHÉMA POLITICKEJ ŠTRUKTÚRY ČESKOSLOVENSKA.....	107
PRÍLOHA Č. 2: SCHÉMA POLITICKEJ ŠTRUKTÚRY FÍNSKA.....	108
PROJEKT DIPLOMOVEJ PRÁCE:	109

Úvod

Správajú sa všetky racionálne štáty podobne, podľa roly, ktorú zohrávajú vo svete vzhľadom k ich sile a vzhľadom k anarchickému medzinárodnému prostrediu? Alebo je pravdivá téza, ktorú nám hovoria učitelia už od škôl, že „na histórii záleží“? A kedy môžeme vôbec hovoriť o racionalite? Je možné, že za racionálneho aktéra je v rôznych situáciách považovaný niekto iný? Takéto otázky si pokladá množstvo autorov. Cieľom mojej práce je ukázať, že na histórii ako aj na iných špecifikách, záleží. Štáty majú svoju históriu, kultúru, identitu a geografickú pozíciu, ktorá ovplyvňuje ich rozhodovanie a to, čo je považované za racionálne. Ak Colin Gray hovorí o „hriechu neorealizmu“ (Gray, 2007, s. 6), hriechom je možno skôr hovoriť o jednotnej racionalite. V tejto práci budem tvrdiť, že každý štát, ale vo veľkej miere aj každá iná entita či jednotliviec, má svoje špecifické vlastnosti a skúsenosti, ktoré ho ovplyvňujú pri jeho voľbách. Pritom aj pri diametrálne odlišných odpovediach môže byť každý z nich je presvedčený, že jeho voľba bola tá racionálna, tá správna, tá ktorá povedie k najlepšiemu výsledku. V podobnom kontexte existencie súboru všeobecných presvedčení, prístupov a vzorcov správania, ktoré dosiahli stav polo-stálosti a možno ich zaradiť skôr pod kultúru, než pod jednoduchú politiku, sa zamýšľala Jack Snyder nad sovietskou nukleárnou stratégiou (Snyder in: Lantis, 2005, s. 2-3). Ako výsledok vypracoval koncept strategickej kultúry. Cieľom mojej práce bude tento jeho koncept, ktorý odvtedy prešiel značným vývojom, aplikovať na dvoch zaujímavých prípadoch.

Československo a Fínsko sú krajiny, ktoré ponúkajú viacero rovín porovnania. Jedná sa v európskej logike o malé štáty. Nikdy neboli veľmocami, práve naopak, svoju samostatnosť mali len v dobách dávnych¹ a v moderných dobách ju získali až v dôsledku výsledkov prvej svetovej vojny. Obidve krajiny čelili skutočne podobným problémom pred, ako aj po druhej svetovej vojne. Obidve krajiny sa po vojne ocitli pod vplyvom Sovietskeho zväzu a v dôsledku jeho zániku museli čeliť ťažkým ekonomickým výzvam náhrady sovietskeho trhu. Ich odpovede často vedú k značne odlišným výsledkom – napr. po druhej svetovej vojne sa z Československa stal priamy sovietsky satelitný štát, zatiaľ čo v prípade Fínska bola fínska opatrná politika voči Sovietskemu zväzu nazvaná práve podľa daného štátu – „Finlandizácia“. V reakcii na stratu východných trhov po rozpade Sovietskeho zväzu možno skôr nájsť spoločné

¹ V tomto prípade je samozrejme porovnanie značne rozdielne ak porovnáваме kmeňovú spoločnosť Kalevaly a rozvinutý stredoveký Český štát.

znaky, keďže obidve krajiny boli nútené iniciovať hospodársku transformáciu, vo výsledku sa Fínsko dokázalo ale zo situáciou vysporiadať lepšie, z pôvodne silne agrárnej a zaostalej krajiny sa stala jednou z najrozvinutejších a najkonkurencieschopnejších ekonomík na svete. Najdôležitejšia rozdielna reakcia ale nastala pred druhou svetovou vojnou, kedy boli Československo a Fínsko postavené pred územné nároky veľmoci a zatiaľ čo Československo sa rozhodlo ustúpiť, Fínsko sa rozhodlo brániť. Čo mohlo takto diametrálne odlišné stanovisko v inak podobných krajinách spôsobiť? Mohli to byť práve ich predchádzajúce rozdielne skúsenosti, ich rozdielna história, kultúry, identita, teda to, čo možno zjednotiť pod pojmom strategická kultúra?

1 Teoretické a metodologické východiská práce

1.1 Cieľ práce

Cieľom mojej práce je zaoberať sa vplyvom strategickej kultúry na štáty a najmä na ich najzávažnejšie rozhodnutia. Práca sa zaoberá prípadmi Fínska a Československa pred druhou svetovou vojnou – je teda komparatívnou prípadovou štúdiou. Základnou výskumnou otázkou je: prečo sa Československo rozhodlo ustúpiť a Fínsko sa rozhodlo brániť? Hypotézou práce je, že rozdielne rozhodnutie štátov podmienila rozdielna strategická kultúra. Predpokladaný prínos práce je teda, okrem snahy o podrobný kontrast kontextov v dvoch veľmi zaujímavých prípadoch, najmä „súbežný výklad teórie“ – testovanie teoretického konceptu strategickej kultúry demonštrovaním jej vplyvu na najdôležitejšie rozhodnutia týkajúca sa použitia sily a to aj v prípade „malých štátov“ akými sú Československo a Fínsko a teda dokázanie, že „na kultúre záleží“ nielen vo veľkých krajinách s dávnou históriou.

1.2 Premenné

V súlade s formulovanou hypotézou považujem za kľúčovú a jedinou nezávislú premennú strategickú kultúru. Vo vybraných prípadoch možno považovať takmer všetky ostatné dôležité faktory za zhodné a môžu byť presunuté do roly kontrolných premenných, niektorým diskutabilným faktorom sa budem podrobnejšie venovať v časti o výbere prípadov. Ako závislú premennú definujem „rozhodnutie štátu vo vzťahu k použitiu sily“, v snahe vyhnúť sa akémukoľvek zaujatiu - závislá premenná „ochota bojovať“, alebo „ochota ustupovať“ by v sebe priamo zahŕňala predpoklad toho, čo je očakávaná akcia. Takto závislá premenná nadobúda v daných prípadoch dve hodnoty: „rozhodnutie brániť sa“ a „rozhodnutie ustúpiť“.

1.3 Metóda

Vo výskume je využitá metóda rozdielu Johna Stuarta Milla. Mojou hypotézou je, že rozdielne rozhodnutie, a teda rozdielnu hodnotu závislej premennej, zapríčinila jedna kľúčová nezávislá premenná – strategická kultúra. Tomu zodpovedá výber

prípadov v snahe nájsť v nich čo najväčšiu zhodu, aby akékoľvek iné faktory, ktoré by mohli proces ovplyvniť, boli zhodné a mohli byť presunuté do roviny kontrolných premenných a aby čo najviac vynikol efekt kľúčovej nezávislej premennej.

1.4 Výber prípadov

Práca je vedená snahou nájsť prípady, ktoré budú čo najviac napĺňať podmienky metódy rozdielu. U Československa a Fínska môžeme hovoriť o spoločnosti v čase aj v priestore, keďže obe krajiny čelili teritoriálnym požiadavkám v rokoch 1938 a 1939, teda s rozdielom približne iba jedného roku, z hľadiska priestoru sa jedná sa o malé európske štáty, ktoré získali samostatnosť po prvej svetovej vojne. Obidva štáty ležia v blízkosti omnoho väčších krajín (Ruska, Nemecka) a s touto krajinou zdieľajú dlhú, veľmi ťažko ubrániteľnú hranicu. Práve z posledne menovaného vyplýva najdôležitejšia zhodnosť, obidve krajiny boli v takmer rovnakom období postavené pred takmer rovnaké požiadavky – územné ústupky – a boli postavení pred tú istú otázku: brániť svoje územie aj voči jednoznačne silnejšiemu súperovi, alebo ustúpiť? Ich rozhodnutie bolo diametrálne odlišné, Československo sa rozhodlo ustúpiť a Fínsko sa rozhodlo brániť.

Lieberson a Karlas konštatujú, že „Mill samotný uznal, že tieto metódy² sú nevhodné pre typy problémov, ktorým sa venuje väčšina sociálneho výskumu“ (Lieberson, 1994, s. 1225) resp., že „aj samotný Mill sa... domnieval, že sociálna realita v zásade neobsahuje prípady tohto typu³, a že jeho metódy je možné teda iba s obtiažami použiť v spoločenských vedách“ (Karlas in: Drulák, 2008, s. 88).

Vzhľadom k tvrdeniu o nemožnosti nájsť úplne rovnaké prípady je v daných dvoch prípadoch možné namietat' existenciu troch, prípadne až štyroch faktorov: legitimita nároku, príklad v nedávnej histórii, intenzita vyvíjaného tlaku a prílišný rozdiel kontextov. Snaha získať územie prostredníctvom etnických argumentov je na prvý pohľad odlišná od prostých unilaterálnych územných požiadaviek; možno predpokladať, že Fínsko v Československu videlo príklad ako dopadne malý národ ak ustúpi veľmoci; možno argumentovať, že štát sa skôr poddá ak je naň dlhodobo vyvíjaný tlak s priamymi hrozbami silou a napokon možno spochybniť moje dva

² Millove metódy súhlasu a rozdielu

³ Prípady úplne podobné alebo prípady úplne odlišné (Karlas in: Drulák, 2008, s.88)

vybrané prípady tvrdením, že najmä z hľadiska historického vývoja či geografie sa nejedná o rovnaké kontexty ako si žiada metóda rozdielu. Pokúsim sa dokázať, že v tomto prípade ani jedna z týchto kritik nie je úplne oprávnená, aj keď si vplyv týchto faktorov uvedomujem.

V prípade legitimacy nároku je na prvý pohľad jasné, že teritoriálne požiadavky postavené na princípe ochrany národnostnej menšiny sú viac legitímne ako prosté unilaterálne teritoriálne požiadavky. Nároky Sovietskeho zväzu však z niekoľkých dôvodov nemožno priamo nazvať symbolom nelegitímnosti. Prvé návrhy Sovietskeho zväzu ponúkali spojenecké záruky, neboli vôbec zamerané na územie, Sovietsky zväz sa obával najmä útoku inej krajiny (Nemecka) cez fínske územie. Jakobson hovorí, že „sovietsky prístup mal ďaleko od hroziaceho tónu“ a „Fínsko malo byť premenené z neutrálnej krajiny na spojenca“ (*Jakobson, 1984, s. 10*). Aj neskoršie návrhy, ktoré už žiadali územie, nežiadali iba unilaterálne odstúpenie územia, ale ponúkali nahradenie dvakrát väčším územím. Možno citovať Stalina: „Žiadame 2700 km² a ponúkame ako náhradu 5500. Urobila by to nejaká veľmoc? Nie, iba my sme takí hlúpi“ (*Jakobson, 1984, s. 117-118*). Hranica Fínska bola od okrajových štvrtí Leningradu (Petrohradu) vzdialená len 20 km, čo sovietska strana prezentuje ako „v dosahu moderného kanónu“ (*Jakobson, 1984, s. 116*). Stalin chladne, ale presvedčivo argumentuje, že „keď som sa Ribbentrop pýtal, prečo Nemecko napadlo Poľsko, odpovedal, museli sme posunúť poľskú hranicu ďalej od Berlína. Pred vojnou bola vzdialenosť... 200 km. Teraz hola hranica posunutá o 300 km ďalej na východ. My žiadame, aby hranica od Leningradu bola 70 km“ (*Jakobson, 1984 s. 117*). Tieto argumenty pochopiteľne nemenia situáciu, že Sovietsky zväz unilaterálne žiadal fínske územie, bolo by však jednoznačne chybou považovať ich za symbol absolútnej nelegitimity a symbol absolútneho pohrdania malým štátom. Jakobson píše, že Stalin sa určite chce dohodnúť⁴ a keď zo svojich podmienok, ktoré považoval za absolútne minimum napokon ustúpil, musel sa vnímať skutočne veľkoryso (*Jakobson, 1984, s. 124, 144*).

Druhým faktorom by mohol byť „princíp poučenia sa z negatívneho príkladu v nedávnej minulosti“, v tomto kontexte práve z prípadu Československa. Fínsko so Sovietskym zväzom rokovalo najintenzívnejšie v októbri a novembri 1939, kedy už

⁴ Jakobson si pritom na rozdiel od niektorých iných autorov nerobí ilúzie o „láske Stalina k Fínsku“, tvrdí, že Stalin sa nechcel s Fínskom zbytočne dlho zaťažovať, aby sa mohol sústrediť na snahy o získanie Besarábie (*Jakobson, 1984, s. 143-144*).

prepukla druhá svetová vojna a Fínsko mohlo priamo vidieť nedávny príklad Československa, ktoré odstúpilo územie a do niekoľkých mesiacov ako štát zaniklo. Jutikkala presne túto tézu ponúka a tvrdí, že „osud Československa bol čerstvým príkladom toho, že pokiaľ malá krajina bez odporu odstúpi susednej veľmoci svoje pohraničie, čoskoro sa ona zmocní celého územia štátu“ (*Jutikkala, 1999, s. 250*). Prvé rokovania medzi Fínskom a Sovietskym zväzom sa ale začali už v apríli 1938, kedy takýto príklad ešte neexistoval. V auguste 1938, – teda ešte pred Mníchovskou dohodou, – figurovala medzi požiadavkami Sovietskeho zväzu už aj územná požiadavka – opevnenia ostrova Suursaari/Hogland Sovietmi (*Jakobson, 1984, s. 43*). Túto územnú požiadavku Fínsko odmietlo. Jakobson sa podrobne zaoberá okolnosťami jednania a jasne vyvracia spomenutú Jutikkalovu tézu. Tvrdí, že „Mníchovská dohoda bola vo Fínsku privítaná s nefalšovanou úľavou“, „vyhnutie sa konfliktu s Nemeckom... nebolo považované iba za bolestivú nutnosť... ale za správnu vec“ (*Jakobson, 1984, s. 47*). Fíni vnímali všetky udalosti v kontexte vzťahu k Sovietskemu zväzu a možnosť vojny medzi Nemeckom a Západom vnímali ako katastrofu (*Jakobson, 1984, s. 48*). Jakobson teda konštatuje, že „fínskej mienke sa uľavilo, že Československo nebolo zachránené“, napr. denník Helsingin Sanomat napísal, že „svetové vzplanutie by pomohlo iba Sovietskemu zväzu“ (*Jakobson, 1984, s. 48*). Vo vzťahu k Československu teda v žiadnom prípade nie je vidieť pocity poučenia, naopak, skôr pocit úľavy a uvoľnenia. Takéto obavy alebo poučenie možno konštatovať až v najkritickejších rokovaniach v októbri a novembri 1939 kvôli vnúteným zmluvám o vzájomnej pomoci s pobaltskými štátmi v septembri 1939. Minister zahraničných vecí Erkko až potom skutočne hovorí, že „Fínsko sa nikdy nepoddá baltskému riešeniu... Radšej to necháme dojsť k najhoršiemu“ (*Jakobson, 1984, s. 103-105*). Opäť to však samozrejme nevysvetľuje odmietanie sovietskych požiadaviek v období predtým. Možno teda tvrdiť, že nedávna skúsenosť mohla v neskoršom období intenzifikovať fínsky odpor voči sovietskym požiadavkám, prvotný, viac ako rok dlhý, odpor sovietskym spojeneckým ako aj územným požiadavkám však nevysvetľuje, príčina sa pravepodobne nachádza hlbšie.

Tretím možným argumentom je rozdielny tlak, a to zo strany veľmoci s požiadavkami, ako aj zo strany iných krajín. V Československu sa jednalo o pokus o externalizáciu menšinovej otázky a následný tlak zo zahraničia už od roku 1936 (*Olivová, 2000, s. 212*). Po priamom prezentovaní požiadaviek SDP v apríli 1938 sa

môžeme stretnúť s pravidelným tlakom a obviňovaním zo strany Nemecka ako aj s naliehaním zo strany Británie a Francúzska, ktoré sa báli zatahnutia do vojny s Nemeckom, aby Československo v otázke urobilo ústupky, pravdepodobne najsilnejšou ukážkou je misia lorda Runcimana (*Olivová, 2000, s. 234-250; Dejmek, 2003, s. 225-290...*). Skutočne krízovému obdobiu v septembri 1938 dominujú maximálne nenávistné Hitlerove prejavy, priamo hroziace silou. Hitler napr. hovoril, že „nemecká trepezlivosť už je u konca... Nehodlám sa... pozeráť, ako sa tento šialený Beneš domnieva, že môže proste týrať tri a pol milióna ľudí... [Beneš] má vo svojich rukách rozhodnutie, bude vojna alebo mier“, a s predložením konkrétnych požiadaviek odstúpenia územia Nemecku (*Dejmek, 2003, s. 334*). Tlak bol intenzifikovaný aj zo strán Francúzska a Británie výzvami k „maximálnym ústupkom“, predaním ultimáta vyzývajúceho k predaniu územia na základe Berchtesgadenských požiadaviek, a napokon v samotnej Mníchovskej dohode, pri ktorej bolo jasne špecifikované, že ak sa jej Československo nepodriadi, tak bude považované za agresora (*Olivová, 2000, s. 261, 265; Dejmek, 2003, s. 343*). Na československej strane môžeme faktor nátlaku jednoznačne identifikovať, minister zahraničných vecí Krofta 21.9. zakončoval depešu slovami „pod dojmom ultimatívneho zákroku a... osamotená, československá vláda bude patrne nútená podrobiť sa neodolateľnému nátlaku“, Beneš hovorí o „neslýchanom nátlaku“ oficiálne vyhlásenie prijímajúce britsko-francúzsky plán konštatuje, že „vláda prijíma... plán... prinútená okolnosťami, ustupujúc neobyčajne naliehavým dohovorom a odvodzujúc dôsledky z vyjadrení francúzskej a britskej vlády...“ (*Dejmek, 2003, s. 320, Hauner, 2008b, s. 206, 221*). Naproti tomu, vo fínskom kontexte je nutné konštatovať, že tlak nikdy takýchto rozmerov nedosiahol. Najsilnejšie hrozby, ktoré sa vyskytli bolo Stalinovo varovanie, že „toto nemôže pokračovať dlho bez rizika nehôd“, asi úplne najsilnejšou hrozbou, ktorá sa objavila, bolo Molotovove prehlásenie: „Nezdá sa, že by sme my civili dosiahli pokrok, je čas, aby vojaci začali hovoriť“ (*Jakobson, 1984, s. 119, 135*). V momente, keď Tanner vlastne ukončil jednania⁵ neboli zo sovietskej strany prednesené žiadne hrozby, Stalin zaprial Fínom „všetko dobré“ a Molotov sa lúčil pozdravom „do videnia“⁶, Tanner píše, že „lúčenie bolo priateľské na oboch stranách“ (*Jakobson, 1984, s. 137-138; Tanner,*

⁵ Návrhom, že strany „súhlasia, že nesúhlasia“ (*Jakobson, 1984, s. 137*), resp., že rozdiely názorov boli natoľko veľké, že v danej chvíli nie je možnosť riešenia, ktoré by uspokojilo obidve strany (*Tanner, 1957, s. 76*)

⁶ Rus.: „Vsevo khorosevo“ a „Do svidania“ (*Tanner, 1957, s. 76*).

1957, s. 76). Tanner uznáva, že následne na to začala sovietska tlač útočiť na Fínsko⁷ (Tanner, 1957, s. 75, 81). Tvrdí však jasne, že jednania v Moskve neboli ukončené, ale iba prerušené, a Fínsko bolo názoru, že „nič sa nestane“, nebolo vydané žiadne ultimátum tobôž vyhlásenie vojny (Tanner, 1957, s. 84). Veľmoci sa v prípade Fínska viackrát vyjadrovali jasne v prospech ústupkov, Churchill dokonca píše, že „určite nie je v našom záujme odporovať ruským snahám o základne v Pobaltí“ (Jakobson, 1984, s. 110,140-142). Tieto vyjadrenia sa však mierou nátlaku určite nevyrovnali tlaku na Československo, keďže tu žiadnej mocnosti nehrozilo zatiahnutie do vojny. Je teda možné konštatovať, že vyvinutý tlak bol vo Fínsku, ako zo strany veľmoci s požiadavkami, tak aj zo strany iných štátov, menší. Dovolím si ale argumentovať, že aj reakcia na tlak danej veľmoci s požiadavkami, a celkom určite ešte viac reakcia na tlak iných (spojeneckých...) veľmocí, je tiež podmienená strategickou kultúrou. Tento faktor teda uznávam, tvrdím však, že nespochybňuje tézu o kľúčovej role strategickú kultúry, skôr je to pre prácu výzva k podrobnejšej analýze roly zahraničnej politiky a vzťahov k iným štátom v daných strategických kultúrach.

Štvrtou potenciálnou kritikou je možnosť kritiky, že história Československa, ktoré leží v území so stáročnou a zložitou históriou je z historického hľadiska úplne iný prípad ako Fínsko, ktoré bolo do 19. storočia vnímané ako „lesný kmeň“ (Kemiläinen in: Browning, 2008, s. 82) a nespĺňa teda podmienky metódy rozdielu. Tento argument však v sebe samotný zahŕňa dôraz na historický vývoj alebo na geografické špecifiká, čo sú nosné princípy konceptu strategickú kultúry. Stanovenú hypotézu o význame strategickú kultúry tento argument teda v žiadnom prípade nespochybňuje.

1.5 Termín „strategická kultúra“

Koncept strategickú kultúry použil prvýkrát Jack Snyder pri uvažovaní o sovietskej nukleárnej stratégii. Pojmom strategická kultúra nazýva „súhrn ideí, podmienených emocionálnych odpovedí a vzorcov... správania, ktoré členovia národného strategického spoločenstva získali, prostredníctvom inštrukcií alebo imitácií a zdieľajú medzi sebou vzhľadom k... stratégii“ (Snyder, 1977, in: Gray, 2007, s. 6;

⁷ Krasnoi Flot napr. písal o fínskych provokatéroch a vojnových štváčoch (Tanner, 1957, s.79), predseda vlády Cajander bol nazvaný bláznom, bábkou alebo klaunom, „svoj podiel“ dostali aj Erko a samotný Tanner (Tanner, 1957, s. 85).

Johnston, 1995, s. 37). Inú definíciu strategickej kultúry od J. Snydera spomína J. Lantis: definíciu strategickej kultúry ako „súhrn semi-permanentných presvedčení, postojov a vzorov správania elit socializovaných do osobitného spôsobu myslenia (*Snyder, 1977, in: Lantis, 2005, s. 6*). Lantis uvádza, že podľa Snydera „elity artikulujú unikátnu strategickú kultúru..., ktorá je širšou manifestáciou verejného názoru socializovaného do konkrétneho spôsobu strategického myslenia... Ako dôsledok... súbor všeobecných presvedčení, prístupov a vzorov správania...dosiahol stav polostálosti, ktorý ho radí do úrovne kultúry skôr než ako jednoduchú politiku“ (*Lantis, 2005, s. 2-3*).

Odvtedy bol pojem viacerými autormi definovaný inak a vzniklo niekoľko vln a myšlienkových prúdov myslenia o strategickej kultúre. Medzi definíciami strategickej kultúry je teda určite nutné ešte uviesť definície A. Johnstona a C. Graya, u ktorých môžeme byť svedkami polemiky o prístupe k strategickej kultúre. Johnston definuje strategickú kultúru v skratke ako „ideové prostredie, ktoré obmedzuje voľby správania“ a podrobnejšie ako „integrovateľný systém symbolov, ktorý uskutočňuje zriadenie... dlhotrvajúcich strategických preferencií formulovaním konceptov roly a účinnosti vojenskej sily v medzištátnych politických záležitostiach a zaodením týchto koncepcií takou aurou faktickosti, že strategické preferencie sa zdajú unikátne realistické a účinné“ (*Johnston, 1995, s. 46*). U Graya sa možno stretnúť s väčším počtom definícií, napr. ako „módy myslenia a akcie vzhľadom k sile, ktoré sú odvodené z vnímania národnej historickej skúsenosti, z aspirácií o zodpovedné správanie v národných podmienkach a dokonca z občianskej kultúry a zo spôsobu života“ (*Gray, 1981, in: Lantis, 2005, s. 3; Gray, 1981, s. 22*), ako „sociálne konštruované a prenášané predpoklady, zvyky..., tradície a preferované metódy operácií – t.j. správania –, ktoré sú viac-menej špecifické pre konkrétne geograficky určené bezpečnostné spoločenstvo“ (*Gray, 1999, in: Basrur, 2001, s. 182*) či v prípade jeho prístupu strategickej kultúre ako ku kontextu možno nájsť aj definíciu ako „kontext okolo, ktorý obklopuje a dáva zmysel strategickému správaniu“ (*Gray, 1999, s. 51*).

Existuje samozrejme ešte veľké množstvo definícií iných autorov. Viacero autorov pri snahe definovať strategickú kultúru naráža na ťažko definovateľný pojem kultúra ako taký, tento problém je potom znásobený pridaním prídavného mena strategická (*Johnston, 1995, s. 44, Haglund, 2004, s. 483; Lantis, 2005, s. 2*), napr. Johnston sa sťažuje ako „mimoriadne nedefinovaný“ je náš koncept (*Johnston, 1998, s.*

1). Z iných definícií uvediem napr. definíciu Glenna, ktorý strategickú kultúru definuje ako „súbor zdieľaných predstáv a predpokladov odvodených z bežných skúseností a akceptovaných naratívov (ústnych či písaných), ktoré tvoria kolektívnu identitu a vzťah k iným skupinám, ktoré ovplyvňujú výsledky a prostriedky zvolené pre dosahovanie bezpečnostných cieľov“ (Glenn, 2009, s. 530). Skôr jednoduchšiu charakterizáciu pojmu, než definíciu, ponúka napr. Lantis na základe práce T. Bergera, a definuje strategickú kultúru ako negociovanú realitu medzi elitami (Lantis, 2005, s. 7).

Viacero autorov sa nazdáva, že v súčasnosti sa kulturalizmus stáva módnym (Gray, 2007, s. 17), Johnston priamo varuje, že zlé práce o strategickú kultúru len prehlbujú stereotypy (Johnston, 1995, s. 64) a Lantis kritizuje zjednodušujúci prístup známej práce S. Huntingtona o konflikte civilizácií, ktorý podľa neho „podkopáva opatrný... vedecký pokrok dosiahnutý v kultúrnom výskume“ (Lantis, 2005, s. 10).

Autori rozdeľujú uvažovanie o strategickú kultúre typicky do troch generácií (Johnston, 1995, s. 36; Poore, 2003, s. 280-284; Echevaria, 2011, s. 2).

Prvú generáciu charakterizuje Echevaria ako snahu nájsť „kauzálne prepojenia medzi národnými kultúrami a strategickými rozhodnutiami“ (Echevaria, 2011, s. 2). Reprezentujú ju autori ako Snyder, Jones a Gray, pôsobili v sedemdesiatych a osemdesiatych rokoch a venovali sa najmä rozličným prístupom USA a ZSSR k jadrovým zbraniam (Johnston, 1995, s. 37, Echevaria, 2011, s. 1-2). Jej autori vytvorili koncepty „národného charakteru“, alebo „štýlu“ s cieľom vysvetliť rozdiely medzi „slabou“ demokraciou v USA a „silným“ autoritárskym ZSSR (Basrur, 2004, s. 179). Autori tvrdia, že rozdiely sú spôsobené hlboko zakorenenými historickými skúsenosťami, politickou kultúrou a geografiou (Johnston, 1995, s. 37), prípadne slovami Graya, že americká národná historická skúsenosť vytvorila „modely myslenia a činov vo vzťahu k sile“, ktorých výsledkom je unikátna zostava „dominantných národných presvedčení“ (Gray, 1981, in: Johnston, 1995, s. 36; Gray, 1981, s. 22, 26). Autori sú avšak kritizovaní najmä za vytvorenie príliš ťažkopádneho konceptu, s prílišným množstvom premenných, ktoré by samé o sebe mohli byť vysvetlením, a teda vytvorenie konceptu, ktorý je prakticky netestovateľný; za prílišný determinizmus; za nedostatok pozornosti k homogenite a zmenám strategickú kultúry a za otázku kedy sa tvorí strategickú kultúra, prečo sú niektoré obdobia dôležité a iné nie (Johnston, 1995, s. 37-39).

Druhá generácia, pôsobiaca v skorých deväťdesiatych rokoch, charakterizuje strategickú kultúru ako „nástroj elít k získaniu podpory pre deklaratorne stratégie pri maskovaní reálnych stratégií“ (Basrur, 2004, s. 182). Autori zdôrazňujú, že „existuje veľký rozdiel medzi tým, čo si elity myslia a hovoria a hlbšími motívmi k tomu, čo robia“, Johnston uvádza, že „strategická kultúra je videná ako nástroj politickej hegemonie... určuje... orientácie k násiliu a k spôsobom, v akých môže štát legitímne použiť násilie voči... nepriateľom“ (Johnston, 1995, s. 39). Aj tu však autori pripúšťajú, že strategická kultúra „nepochádza... od politických a vojenských elít“, ale je „produkt historickej skúsenosti“ (Klein, 1988, in: Johnston, 1995, s. 40) a že „elity sú tiež socializované v strategickej kultúre... a... môžu byť obmedzené symbolickými mýtmi, ktoré vytvorili ich predchodcovia“ (Hollander, 1985, in: Johnston, 1995, s. 40). Podľa Johnstona je pre druhú generáciu problematický vzťah medzi symbolickým diskurzom, strategickou kultúrou a skutočnými rozhodnutiami (Johnston, 1995, s. 40).

Snahy o charakterizáciu tretej vlny myslenia o strategickej kultúre sa u autorov líšia. Echevarria uvádza, že „tretia generácia...prijala konštruktivizmus a preskúmala proces a význam formulácie identity ako súčasť vývoja domácich a zahraničných politík“ (Echevarria, 2011, s. 2). Johnston uvádza, že „tretia generácia je viac dôkladná...v konceptualizácii ideových premenných a...sústredená na konkrétne strategické rozhodnutia ako závislé premenné“ (Johnston, 1995, s. 41) a zdôrazňuje aj, že „ich definície kultúry...vylučujú správanie ako prvok a teda vyhýbajú sa tautologickej pasci prvej generácie“ (Johnston, 1995, s. 41). Basrur tvrdí, že „tretia generácia... nepovažuje strategickú kultúru za hlboko zakorenenú vo vzdialenej sociálnej a politickej histórii, ale ako produkt nedávnych historických vojensko-strategických rozhodnutí“ (Basrur, 2001, s. 179). Lantis tiež píše o nástupe konštruktivizmu (Lantis, 2005, s. 3) a v súlade s tvrdením Basrura uvádza príklady štúdií strategických kultúr Nemecka a Japonska v období studenej vojny a ich antimilitarizmus (Lantis, 2005, s. 5). Johnston, ktorý je so svojim výskumom strategickej kultúry Číny považovaný za jedného z najdôležitejších autorov tretej generácie (Lantis, 2005, s. 4), považuje pri tretej generácii za problematické niektoré aspekty, ako napr. vzťah kultúry a jednotlivca, keďže „žiadny jednotlivec nezdieľa kultúrne predispozície niekoho iného, ale v časoch zahranično-politických kríz malá skupina... jednotlivcov... robí strategické rozhodnutia“ (Johnston, 1995, s. 43). Tvrďšiu kritiku ponúka Gray, ktorý kritizuje metodologickú dôslednosť a vylúčenie správania pri viacerých príležitostiach (napr.

Gray, 2007, s. 3, 16; Gray, 1999, s. 59, 69...). Gray cituje H. Bulla, podľa ktorého prostredníctvom „nasledovania technickej dôkladnosti a presnosti mnoho stratégov stratilo kontakt s politickou rôznorodosťou a zmenou“ (Bull, 1986 in: Gray, 2007, s. 3), a dodáva, že Johnston robí „rovnakú chybu ako doktor, ktorý vidí ľudí ako keby mali oddeliteľné telá a mysle“ (Gray, 1999, s. 53) a že nemôže existovať priestor pre správanie mimo strategickej kultúry, pretože všetci ľudia sú „kultúrnymi agentmi“ – teda súčasťou kultúry a to aj nedobrovoľnou (Gray, 1999, s. 59). Pokračuje, že „my všetci, naše inštitúcie a procesy vládnutia, sme boli vytvarovaní, alebo aspoň ovplyvnení tým, čo chápeme ako kultúru“, pričom uznáva, že tento poznatok je „metodologicky devastujúci“ (Gray, 2007, s. 14). Podľa Graya, „kultúra je kontext, ktorý obklopuje a... spája dokopy“ (Gray, 1999, s. 59). Tvrdí, že k strategickej kultúre je treba pristupovať ako ku kontextu, ktorý obklopuje a dáva význam strategickému správaniu (Gray, 1999, s. 51). Namiesto strategickej kultúry používa skôr pojmy „plot“ (dej), alebo „master narrative“ (hlavný naratív) (Gray, 2007, s. 2). Zatiaľ, čo Johnston tvrdí, že strategická kultúra je kompatibilná s racionalitou, Gray oponuje, že „strategická kultúra ponúka kontext, nie spoľahlivú kauzalitu“ (Johnston, 1995, s. 34; Gray, 1999, s. 62).

Iné rozdelenie možno nájsť napr. v práci J. Glenna, ktorý rozdeľuje 4 prístupy k strategickej kultúre: epifomenálny, konvenčný konštruktivistický, postštrukturalistický a interpretivistický (Glenn, 2009, s. 524). Do prvého prístupu zaraďuje autorov ako Snyder a van Evera, ktorí k strategickej kultúre pristupujú skôr ako ku sprostredkujúcej premennej a nemajú ambície vyzývať neorealizmus (Glenn, 2009, s. 532). Konštruktivistickí autori sa viac venujú konceptu identity, ktorá konštituuje záujmy aktérov a opiera sa o tvrdenie, že záujmy nie sú dané (Glenn, 2009, s. 533). Postštrukturalisti pokračujú v tom, čo nastolili konštruktivisti, idú ďalej v otázkach dominantného diskurzu a tvrdia, že „naratív, nie je jednoduchým prerozprávaním minulých udalostí, je to prostriedok, ktorým je udalostiam priznávaný štatút reality“ (Glenn, 2009, s. 536). Ako zástancu interpretatívneho prístupu spomína Glenn najmä Graya a jeho prístup, ktorý pracuje so širokou definíciou strategickej kultúry a ktorý možno charakterizovať Grayovými citátmi, že „všetko je vo všetkom“ a kultúru nemá zmysel brať ako jednu z premenných, lebo „kultúra je doslova všade“ (Glenn, 2009, s. 540).

Vo svojej práci sa chcem inšpirovať najmä prístupom C. Graya a pristupovať k strategickej kultúre ako ku kontextu. Mnohým Grayovým argumentom, ktoré budú spomenuté, sa podľa môjho názoru nedá uniknúť. Na druhej strane, už samotným stanovením strategickej kultúry ako premennej, pričom Gray hovorí len o kontexte a vzhľadom k jej všeobšiahlosti s ňou ako s možnou premennou nepočíta, som dokázal, že nasledovanie Graya nebude úplné. Dovolím si ale tvrdiť, že práve výber prípadov, kedy sú ostatné premenné presunuté do roly kontrolných premenných, takýto postup uľahčuje, skutočne môžeme sústrediť pozornosť na kontext - strategickú kultúru. Tento koncept je z viacerých hľadísk kritizovaný, pokúsim sa ale argumentovať, že takýto prístup nemusí viesť k zavrhnutiu kauzality, nemožnosti porovnávania či k prehnanému dôrazu iba na kultúru.

Glenn v krátkosti zhrnul interpretatívny prístup autorov ako Gray ako „nehodný pre kauzálne teoretizovanie“ (*Glenn, 2009, s. 539*). Spomenutý názor Graya, že si nemôžeme pomôcť, ale musíme byť členmi kultúry je ale skutočne ťažko odmietnuť. Napriek tomu si však myslím, že takéto tvrdenie nemusí viesť k zániku kauzálneho uvažovania a k tautológii, kde „na všetkom kultúrnom závisí a nič nemôže byť oddelené od niečoho iného“ (*Poore, 2003, s. 282*). Určite tento prístup nevedie k tomu, že by sa zo strategickej kultúry stal všeobjímajúci koncept, ktorý by vylučoval iné premenné, aj Gray sa vlastne dôležitosti iných premenných venuje, keď varuje, že strategická kultúra nie je všeliek (*Gray, 2007, s. 14*), že k stratégii je treba omnoho viac ako iba kultúru (*Gray, 1999, s. 50*) a že „faktory ako náhoda, napätie, strach, neznalosť situácie protivníka⁸, a obyčajná neschopnosť môžu byť dôležitejšie...ako strategická a vojenská kultúra“ (*Gray, 2007, s. 17*). Teoreticky asi je možné aby strategická kultúra absolútne prevážila nad objektívnymi skutočnosťami, čo však vlastne svojím spôsobom nevylučuje ani „otec“ neorealizmu K. Waltz, keďže uznáva možnosť existencie iracionálnych aktérov medzinárodných vzťahov – akurát tvrdí, že v anarchickom prostredí medzinárodných vzťahov nemôžu prežiť⁹. K podobnému záveru napokon dochádza aj viacero autorov, ktorí tvrdia, že debata medzi strategickou kultúrou a (neo)realizmom nikdy nebola „buď-alebo“ (*Lantis, 2005, s. 6*) a že zástancovia

⁸ Eng.: fog of war

⁹ Otázka racionality pritom opäť súvisí so (strategickou) kultúrou, Gray rozlišuje medzi pojmami racionalita a rozumnosť v našom kultúrnom vnímaní (rationality, reasonability in our own encultured view). Tvrdí, že samovražedný atentátnik je racionálny aktér, ale nie je rozumný v našom kultúrnom vnímaní (*Gray, 2005, s. 8*).

strategickej kultúry sa snažili iba obohatiť či doplniť existujúce (realistické) teórie (Glenn, 2009, s. 526; Haglund, 2004, s. 492).

Glenn ďalej tvrdí, že „intepretivistická koncepcia sa díva na hľadanie overiteľných zovšeobecňujúcich tvrdení ako na chybnú snahu kvôli unikátnej povahe kultúry a nevhodnosti kauzálneho teoretizovania pri skúmaní sociálneho sveta“ (Glenn, 2009, s. 539). Opäť sa ťažko protirečí téze, že kultúry sú vždy „sui generis“ (Glenn, 2009, s. 539) a že reťazec udalostí vo vývoji kultúry sleduje unikátne pravidlá a nie akési všeobecné princípy. Nemyslím si, že je nutné chápať to ako dôvod, prečo by nebolo možné medzi nimi hľadať spoločné znaky a isté zovšeobecňovanie, aj výber mojich prípadov spočíva na princípe, že si sú veľmi podobné, aj keď sa nedá poprieť, že ich historický vývoj bol unikátny a plný špecifik. Inak povedané, aj keď týmto argumentom unikám problematike medzinárodných vzťahov, ale väčšina ľudí sa asi zhodne na tom, že každý človek je unikátny a napriek tomu je možné medzi nimi nájsť množstvo zovšeobecnení.

Pravdepodobne najsilnejšou kritikou je kritika Johnstona či Lantisa, ktorí varujú, že niektoré práce definujúce strategickú kultúru ako nezávislú premennú narážajú na tautológiu, keďže domáce politické štruktúry majú politickú kultúru zároveň reflektovať ako aj tvoriť. (Lantis, 2005, s. 6; Johnston, 1995, s. 33, 38-39). Opäť však je nutné spomenúť Grayov názor, že všetci sme aj nedobrovoľne ovplyvňovaní kultúrou v ktorej žijeme a teda správanie nie je možné oddeliť od strategickej kultúry (Gray, 1999, s. 50,53). Ťažko tomuto tvrdeniu protirečiť. Ako priamu a tvrdú odpoveď Johnstonovi možno citovať Graya, ktorý pripúšťa, že „je... obtiažne navrhnúť teóriu strategickej kultúry ak, ... kultúra je aj vstup aj výstup, predpokladaná príčina aj predpokladaný dôsledok. Ale no a čo! Hriechy... kultúrnych teoretikov blednú pri porovnaní s nezmyslom, ktorý poznáme ako neorealizmus“ (Gray, 2007, s. 6). Budem teda postupovať v duchu Grayom upravenej definície kultúry od Williamsa, podľa ktorej „kultúra sú idey, dôkazy o ideách a správanie“ (Gray, 1999, s. 52). Konkrétne rozhodnutie/správanie teda stanovujem ako závislú premennú, prejavmi správania v kritických situáciách (t.j. roky 1938/39) sa budem zároveň snažiť o dokázanie existencie princípov strategickej kultúry. Vylúčenie správania by v kontexte malých štátov s malou dobou nezávislosti malo jednoznačne ťažké následky na možnosť získavania dát, kontexty neponúkajú veľké množstvo programových dokumentov alebo doktrín, z ktorých by sa dali identifikovať elementy strategickej kultúry. Ich správanie

je naopak kvalitne preskúmané. Sám Gray však napokon dodáva, že je čoraz „menej a menej presvedčený, že táto debata mala... reálny význam“ (Gray, 2007, s. 6). Haglund v tejto debate rozpoznáva už tradičný spor medzi vysvetlením a pochopením (Erklären v. Verstehen), pričom si všíma paradoxy, že Gray sa svojou odpoveďou Johnstonovi zaraďuje do tábora interpretivistov a vzdáva sa väčšine pozitivistických realistov a zároveň sa mnoho konštruktivistov dostáva do tábora pozitivistov (Haglund, 2004, s. 488, 492-493). Autor pojednanie uzatvára, že podľa neho „nové...teórie [strategickej kultúry] nenahradia realistické teórie...pretože, samé o sebe majú veľmi obmedzenú schopnosť vysvetľovania“ (Haglund, 2004, s. 492). Možno nazáver opäť uviesť citát Lantisa, že debata medzi strategickou kultúrou a (neo)realizmom nikdy nebola „buď-alebo“ (Lantis, 2005, s. 6), a aj Gray napokon v závere jedného z článkov uvádza, že čitateľom neodporúča vybrať si jeho alebo Johnstonov prístup, ale radšej sa pokúsiť o kreatívne prepojenie oboch prístupov, pokiaľ to je možné (Gray, 1997, s. 69).

Vzhľadom k spomenutému, aj napriek deklarovanej snahe použiť hlavne myšlienky Graya, sa nebudem brániť použitiu poznatkov aj od iných autorov. Určite je vhodné zväziť vplyv strategických subkultúr, rolu elit pri tvorbe kultúry, alebo význam mýtov. Mojim cieľom ale nebude obohatenie metodologickej debaty, za svoj cieľ som si zvolil demonštrovanie, že na strategickej kultúre záleží aj u malých štátov s relatívne krátkou históriou samostatnosti, a v súlade tvrdením Basrura o tretej generácii, že strategická kultúra nie je len doménou veľkých krajín s dlhou a vzdialenou minulosťou (Basrur, 2001, s. 179). Nemusíme teda byť svedkami štúdií o strategických kultúrach iba u veľkých štátov ako USA (Echevaria), ZSSR (Snyder), Čína (Johnston), India (Basrur) alebo úvahy o rodiacej sa strategickej kultúre EÚ (Cornish; Edwards).

Je nutné na záver uviesť, že takto stanoveným výskumným rámcom priamo naplňam varovanie Johnstona, ktorý hovorí o príliš deterministickom výskume, v ktorom je položená otázka „tu sú súbory strategických predpokladov, odkiaľ pochádzajú?“ (Johnston, 1995, s. 50). Na svoju obranu si dovoľím uviesť, že Johnstonova navrhovaná alternatíva „tu sú nejaké minulé strategické predpoklady, v akom smere sa vyvinuli?“ sa v mnou vybraných kontextoch dá využiť len veľmi obtiažne, pričom by sa potom jednalo o prácu s odlišnými výskumnými cieľmi (Johnston, 1995, s. 50). Johnstonove varovanie však akceptujem, a budem v práci klásť dôraz, aby neskĺzla k prílišnému determinizmu.

1.6 Konceptualizácia

Alistair Iain Johnston varuje, že mnoho prác bolo poškodených nedostatočnou precíznosťou v metodologických otázkach (*Johnston, 1995, s. 63*). Na druhej strane Colin Gray varuje, že prehnaná metodologická dôslednosť je negatívna (*Gray, 2007, s. 16*), dokonca tvrdí, že „sociálne vedy nevyvinuli exaktnú metodológiu pre identifikáciu rozličných národných kultúr a štýlov“ (*Gray, 1988, in: Lantis, 2005, s. 3*). Napriek tomu si dovoľím tvrdiť, že na základe spomenutých definícií možno získať vcelku jasné chápanie, čo má koncept strategickej kultúry symbolizovať. Konkrétne rady ku konceptualizácii možno nájsť najmä u Haglunda, Basrura, Lantisa a Johnstona. Johnstonova konceptualizácia je hodná preskúmania, aj keď bolo už viackrát spomenuté, že sa budem uberať cestou, ktorú Johnston neuznáva – cestou kontextu. Ako som už spomenul, budem postupovať v duchu Grayom upravenej definície kultúry od Williama, podľa ktorej „kultúra sú idey, dôkazy o ideách a správanie“ (*Gray, 1999, s. 52*) a ako priamo vyplýva z definície, nevynechávam správanie z konceptualizácie strategickej kultúry.

Haglund ponúka cenné rady pre obidva prístupy. Haglund predstavuje dve možnosti konceptualizácie: Strategickú kultúru ako kontext a strategickú kultúru ako vnímanie (*Haglund, 2004, s. 493,498*).

Pri strategickej kultúre ako vnímaní konštatujú Haglund ako aj Johnston, že ich hlavnou snahou je identifikácia mýtov, metafor a symbolov. Johnston pracuje s odlišnou definíciou kultúry od Geertza, podľa ktorého možno kultúru definovať ako „systém zdedených koncepcií vyjadrených v symbolickej forme spôsobom, ktorým ľudia komunikujú, zvečňujú a rozvíjajú ich znalosti o svete a ich prístup k svetu“ (*Johnston, 1995, s. 44, Haglund, 2004, s. 498*). Haglund sa snaží poučiť zo skúseností pri práci s konceptom politickej kultúry a tvrdí, že symbolizmus je prostriedkom k prekonaniu problému vzťahu medzi jednotlivcom a kultúrou, symbolizmus umožňuje preskúmanie sociálnych ideí jednotlivcov (*Haglund, 2004, s. 501*). Johnston navrhuje konceptualizáciu prostredníctvom kognitívneho mapovania a analýzy symbolov (*Johnston, 1995, s. 50*). Cieľom kognitívnej mapy má byť zachytenie štruktúry kauzálnych tvrdení osoby a určiť dôsledky vyplývajúce z tejto štruktúry (*Johnston, 1995, s. 51*). Prebiehať má prostredníctvom analýzy dokumentov, z nej vyplývajúceho grafického znázornenia príčinnno-efektných tvrdení a ich následným vzájomným

porovnaním (*Johnston, 1995, s. 51*). Pri analýze symbolov hovorí Johnston o preskúmaní často používaných fráz, idiómov, kľúčových slov, analógií, metafor, ktoré slúžia ako zjednodušené definície strategického prostredia (*Johnston, 1995, s. 52*).

Ku konceptualizácii strategickkej kultúry ako kontextu dáva Haglund dve hlavné rady: „ako jednali štáty v minulosti?“ – s ideou, že minulé jednanie malo veľký vplyv na ich súčasné a budúce možnosti – a „za aké sú štáty považované nimi samými a ostatnými?“, teda „aké sú“¹⁰ – ich identita alebo charakter (*Haglund, 2004, s. 494*). Basrur vo svojej práci o strategickkej kultúry Indie tvrdí, že jeho cieľom nie je konceptualizácia celej, všeobsahujúcej strategickkej kultúry Indie (*Basrur, 2001, s. 183*), a teda určite nenasleduje Grayov príklad konceptualizácie strategickkej kultúry ako kontextu. Napriek tomu je jeho konceptualizácia je omnoho bližšia spomenutému Haglundovmu princípu, než Johnstonovmu nábádaniu k využitiu symbolizmu. Basrur konceptualizuje strategickú kultúru pomocou troch kritérií: ideovej kostry, praxologickej kostry a štrukturálnej kostry (*Basrur, 2001, s. 184*)¹¹. Kritérium ideovej kostry ešte rozdeľuje na „predpoklady a presvedčenia“ s dodatkom „o povahe medzištátnych vzťahov, vnímaní hrozieb“ a „operatívnu úroveň“ s dodatkom „počty a typy zbraní, považovaných za adekvátne“ (*Basrur, 2001, s. 184*)¹². K praxologickej kostre autor dodáva, že sa jedná o opakujúce sa vzory správania v priebehu času, pričom dodáva, že je v neustálej interakcii s ideovým komponentom (*Basrur, 2001, s. 184*). Pri ideovej kostre a „predpokladoch a presvedčeniach“ sa zjavne jedná o takmer totožné kritérium, o akom vraví Haglund, keď sa pýta „aké štáty sú?“ – teda o ich identitu. Praxologická kostra a opakujúce sa vzory správania sa v čase zasa sú takmer synonymom Haglundovho „ako jednali v minulosti?“ – teda ich historickej skúsenosti. Kritérium identity a kritérium historickej skúsenosti sa teda stanú základom mojej konceptualizácie.

Haglund v závere svojej práce ako jednu z troch výziev pre skúmanie strategickkej kultúry opäť uvádza aspekt symbolizmu, mýtov a metafor. Bolo by určite kontraproduktívne odsúdiť tento spôsob popisu strategickkej kultúry, vzhľadom k tomu, že používajú autori, ktorí konceptualizujú strategickú kultúru odlišne. Aj Gray ako najväčší zástanca kontextuálneho prístupu napokon spomína „nemecké presvedčenie, že

¹⁰ Eng.: way they are

¹¹ orig. Ideational frame, praxological frame, structural frame

¹² orig. assumptions and beliefs, operational level

ich historickou povinnosťou je ochraňovať Európu pred barbarmi z Východu“ (Gray, 1999, s. 52). V rámci ideového konštruktu sa teda určite pokúsim identifikovať v danom kontexte konkrétnu „historickú povinnosť“ alebo „historickú misiu“. Táto misia (napokon aj tento konkrétny príklad) v sebe často môže priamo spomínať vopred určeného nepriateľa (ktorý nemusí byť vylíčený len v etnickej rovine, ako sa to deje najčastejšie). Pokúsim sa teda identifikovať aj koncepty „večného nepriateľa“.

Basrur vo svojej ideovej kostre oddeľuje od predpokladov a presvedčenia druhé podkritérium – operatívnu úroveň (Basrur, 2001, s. 184). Pomenúva ňou „preferencie štátnych odpovedí na hrozby“ a „počty a typy zbraní, považovaných za adekvátne“ (Basrur, 2001, s. 184), čo, dovoľm si tvrdiť, priamo implikuje vzťah k tolerancii násilia. Je pritom nutné zdôrazniť, že pod pojmom tolerancie násilia si predstavujem práve Basrurové definície adekvátnych alebo legitímnych počtov a typov zbraní, v žiadnom prípade akési deterministické či až rasovo ladené tvrdenia o barbarskosti a násilnosti niektorých spoločností na úkor iných. Toto kritérium má pochopiteľne značný súvis s identitou ako aj historickou skúsenosťou, vzhľadom k tomu, že mojou snahou bude zachytiť jeho vývoj, sa mu budem venovať spolu s kritériom historickej skúsenosti.

Lantis sa priamo pýta, „kto je uchovávateľom strategickej kultúry?“ (Lantis, 2005, s. 7). Konštatuje, že väčšina výskumníkov vníma strategickú kultúru ako „skôr vlastníctvo kolektívnych entít, než jednotlivcov“ (Lantis, 2005, s. 7). Lantis tiež píše, že „rôzni politickí lídri a inštitúcie ovplyvňujú historickú interpretáciu a vývoj zahraničnej politiky“ (Lantis, 2005, s. 7). Samotné prídavné meno strategická pri pojme kultúra implikuje rolu armády, Lantis ale konštatuje aj, že „uchovávateľmi strategickej nemusia byť vojenské byrokracie“ a dokazuje to na prípadoch Japonska a Nemecka po druhej svetovej vojne (Lantis, 2005, s. 7). Je teda jasne vidieť, že okrem všeobecnejšie ladeného ideového konceptu v danej krajine je nutné preskúmať rolu a postavenie konkrétnych inštitúcií. Pri skúmaní identity ako takej sú pravdepodobne najlepším zdrojom politickí lídri, vzhľadom k spomenutému Lantisovmu citátu je určite vhodné zamerať sa na rolu a postavenie armády. Možno v mierne inej logike je toto vhodným miestom prihlásiť sa k svojmu záväzku zohľadniť v konceptualizácii zahraničnú politiku a jej rolu a postavenie v daných krajinách. Basrurovo tretie kritérium, štruktúrálnu kosru, autor rozdeľuje na: odpovede na úpadok v strategickom prostredí (obmedzená vs. rýchla), toleranciu k nejasnostiam (vysoká vs. nízka) a dispozície ku

kontrole zbrojenia (vysoká vs. nízka) (*Basrur, 2001, s. 184*). Táto schéma je pochopiteľne primárne prispôbená štúdiu vzťahu krajiny a jej strategickej kultúry k jadrovým zbraniam, ale je jasné, že všetky otázky sa týkajú zahraničnej politiky a najmä reakciám na zahraničnopolitické udalosti. Ako kritérium teda možno definovať aj rolu zahraničnej politiky v krajine. Určite je ďalej treba zobrať ohľad na cirkvi a rolu náboženského aspektu ako takého. Vzhľadom k spomínanému tvrdeniu o špecifickosti každej kultúry sa pokúsím podrobnejšie preskúmať akúkoľvek inštitúciu, ktorá by v danej kultúra mala výrazné postavenie.

Aj Haglund napokon v závere svojej práce spomína vzťah k zahraničnej politike ako jednu z troch výziev, pre ďalšie skúmanie strategickej kultúry. Spomína ju ale v inom kontexte, vo vzťahu k etnicite (*Haglund, 2004, s. 502*). Hovorí o „dopade etnicity ako podmieňujúceho elementu v tvorbe zahraničnej politike“, spomína Schlessingera Jr., ktorý sa zaoberá otázkou, či sa americká ústavná identita udrží vzhľadom k výzve súčasných etnických politik zjednotených pod pojmom „multikulturalizmus“ (*Haglund, 2004, s.496-497*). Bolo by pritom samozrejme veľmi obmedzené vidieť možnosti neakceptácie vidieť iba v etnickej rovine, poskytujú sa roviny politické či náboženské. Je teda jasne vidieť, že u strategickej kultúry je nutné zaoberať sa jej akceptáciou. Ako bolo spomenuté, Lantis používa krátku charakteristiku strategickej kultúry ako „negociovanej reality medzi elitami“ (*Lantis, 2005, s. 7*), je však nutné zohľadniť možnosť, že elity a ich koncept budú čoraz viac odrezaní od reality. Lantis v spomínanom článku na inom mieste zdôrazňuje existenciu subkultúr (*Lantis, 2005, s. 6*). R. Basrur rozdeľuje v článku strategickú kultúru podľa kritéria oficiality (konkrétne vyjadrenia politikov a činy politikov) a neoficiálne (odporúčania odborníkov, poradcov) (*Basrur, 2001, s. 185*). Vo svojej práci sa teda budem zaoberať aj tým, či v daných kontextoch existovali aj iné ako oficiálne hlavné naratívy resp. strategické (sub)kultúry, aj keby len v náznakoch. Tento faktor sa pochopiteľne opäť silne prekrýva s už spomenutými kritériami, týka sa pochopiteľne najviac základného ideového konštruktú. Okrem Haglundom spomenutého etnického faktoru je určite nutné zohľadniť mieru akceptácie alebo náznaky existencie (sub)kultúr vzhľadom k politickému rozloženiu, vzhľadom k náboženstvu a.i.

Na základe spomenutého si dovoľím zakončiť svoju konceptualizáciu prezentovaním schémy kritérií strategickej kultúry použitých v tejto práci:

1. Ideové kritérium
 - 1.1. Ideový konštrukt
 - 1.2. Mýt historickej misie
 - 1.3. Mýt zlatého obdobia
 - 1.4. Konštrukt nepriateľa
2. Kritérium historickej skúsenosti
 - 2.1. Špecifická historická skúsenosť
 - 2.2. Tolerancia násilia
3. Kritérium uchovávateľa strategickej kultúry, resp. rola inštitúcií
 - 3.1. Rola armády
 - 3.2. Rola zahraničnej politiky
 - 3.3. Rola iných morálnych elít, cirkví, významných osobností...
4. Kritérium akceptácie strategickej kultúry
 - 4.1. Úroveň akceptácie naratívu elít obyvateľstvom a naopak
 - 4.2. Rozdiely v akceptácii na etnickom základe
 - 4.3. Rozdiely v akceptácii na politickom základe
 - 4.4. Rozdiely v akceptácii na náboženskom a.i. základe

1.7 Operacionalizácia

1.7.1 Ideový konštrukt

Gray pri analýze konceptu strategickej kultúry používa pojmy ako hlavný naratív (master narrative) a pojem „dej“ (plot) (Gray, 2007, s. 2) a uvádza, že to až „odzbrojujúco jednoduchá... idea, že u bezpečnostného spoločenstva je predpoklad, že bude premýšľať a správať sa v spôsoboch, ktoré sú ovplyvnené tým čo sa naučilo o sebe a relevantných kontextoch“ (Gray, 2007, s. 5). Snyder vo svojej definícii hovorí o „súbore ideí“ alebo o „súhrne semi-permanentných presvedčení“ (Snyder, 1977, in: Gray, 2007, s. 6; Lantis, 2005, s. 6), Johnston spomína „ideové prostredie“ alebo „integrovateľný systém symbolov“ (Johnston, 1995, s. 46) a Gray spomína „módy myslenia“ (Gray, 1981, in: Lantis, 2005, s. 3). Vzťah k identite alebo k ideovému konštraktu je zrejmý až natoľko, že je vlastne nutné rozlíšiť medzi tým, čo je identita/ideový konštrukt a čo je strategická kultúra. Pri snahách o charakterizovaní identity viacerí autori hovoria o konštruktivistickom obrate v skúmaní strategickej

kultúry (*Lantis, 2005, s. 10; Echevaria, 2011, s. 2*), takže pojem identita je možné charakterizovať definíciou A. Wendta, z jeho článku „Anarchy is what states make of it“, ktorý bol jedným zo základných kameňov konštruktivismu, teda že identity sú: „relatívne stabilné... špecifické chápania a očakávania o sebe“ (*Wendt, 1992, s. 397*). Gray k pojmu „narrative“ ešte uvádza definíciu od L. Freedmana, podľa ktorej sú naratívy „príbehové línie, ktoré dokážu presvedčivo vysvetliť udalosti a z ktorých môžu byť tvorené závery“ (*Freedman, 2006, in: Gray, 2007, s. 9*). Spomenutá druhá generácia výskumu strategickej kultúry sa venuje najmä špecifiku toho, že strategická tvorba je tvorbou elít. Tvorba elít je často vedomá a rozdielna od skutočnosti, niektoré fakty sú upravené, zveličené, iné sú naopak upravené, zabudnuté, prípadne vynechané – Lantis sa zaoberá dielom J. Duffielda, ktorý v problematike politickej kultúry uvádza, že „informácie ktoré umocňujú existujúce... predstavy sú...asimilované, zatiaľ čo nekonzistentné dáta sú ignorované, odmietnuté alebo menené s cieľom urobiť ich zlučiteľné s prevládajúcou...štruktúrou“ (*Duffield, 1998, s. 25*). Ako zjednodušenie je možné spomenúť aj kvázi-definíciu ako „negociovanú realitu medzi elitami“ (*Lantis, 2005, s. 7*). Je zrejmé, že elity pri tvorbe hlavného naratívu však nemôžu absolútne preformulovať existujúcu realitu a musia sa držať konkrétnych historických udalostí. A. Smith definoval národnú identitu ako „produkt prirodzenej kontinuity a vedomej manipulácie“, „kontinuita vzniká z pre-existujúcej etnickej identity a spoločenstva, vedomá manipulácia je dosiahnutá cez spomienkové udalosti, ideológiu a symbolizmus (*Smith, 1991, in: Cerulo, 1997, s. 390-391*). Okrem toho, je opäť nutné spomenúť tvrdenie Hollandera, že „elity sú tiež socializované v strategickej kultúre...a ...môžu byť obmedzené symbolickými mýtmi, ktoré vytvorili ich predchodcovia“ (*Hollander, 1985, in: Johnston, 1995, s. 40*) alebo Graya, podľa ktorého sme všetci nedobrovoľne kultúrnymi agentmi (*Gray, 1999, s. 59*). Elity teda časť hlavného naratívu môžu tvoriť nedobrovoľne, resp. mimovoľne, nie uvedomelou snahou, ale podvedomým nasledovaním existujúcich mýtov v spoločnosti.

Možno spomenúť opäť Graya, keď hovorí o historickej úlohe hrádze proti východnému barbatstvu, obzvlášť v prípade tejto práce, keďže vo fínskom kontexte sa objavuje presne takýto koncept historickej misie. V súlade so spomenutým, budem sa v snahe o definovanie identity venovať aj mýtom v spoločnosti. Analyzovať budem teda mýt zlatého obdobia, keďže identita krajiny je často vzťahovaná ku konkrétnemu (aj keď mýtizovanému) obdobiu v histórii, ktoré slúži ako legitimizácia snáh elít. Gray

priamo hovorí o historickej úlohe, ďalším mýtom, ktorý je dôležitou súčasťou identity, je teda mýt o úlohe alebo misii daného štátu. Súčasťou takejto misie môže byť často vymedzenie sa voči nepriateľovi. Autorky Steuter a Wills napr. skúmajú diskurz v kontexte súčasnej vojny proti terorizmu a konštatujú, že média „metaforicky označujú nielen...vojakov, ale... všetkých Arabov a moslimov ako zvieratá, hmyz a choroby, posilňujúc širší politický diskurz o zásadných, nepriateľských rozdieloch“ (Steuter; Wills, 2009, s. 9). Cieľom práce je teda preskúmať aj nepriateľstvo ku konkrétnym entitám, najpravdepodobnejšie iným štátom. Dôležité sú pochopiteľne rozdiely v tom, či sa jedná o jeden konkrétny štát, skupinu štátov, či o nepriateľstvo založené na etnickom, politickom, náboženskom princípe, prípadne ich kombinácii. Je nutné taktiež preskúmať previazanosť týchto konceptov s politickou realitou, čím sa budem zaoberať pri kritériu akceptácie.

Mojou snahou teda bude teda identifikovať spomínaný hlavný naratív elít (pričom v inom kritériu sa budem venovať tomu, z koho vlastne táto elita pozostávala a kto mal aký vplyv). Obzvlášť v prípade konštruktu nepriateľa je viditeľná dôležitosť tohto kritéria, pretože je možno úspešne predpokladať, že na jeho základe bude dochádzať k odlišnému prístupu k rôznym štátom na základe budovanej identity. Dáta budú v tomto kritériu získavané najmä z historických prác venujúcich sa danej tematike, dobových prác venujúcim sa vtedy aktuálnym problémom, na ktorej by aspekty identity mohli vyniknúť, a takisto pamäti významných osôb daného obdobia, ktoré prezradia tak zámerné, ako aj neúmyselné tvorenie hlavného naratívu. Kritérium teda bude dosahovať unikátne hodnoty– vzhľadom k nemožnosti merať konkrétnu podobu identity. Vplyv identity na konkrétne politické rozhodnutia je však možné merať na škále od žiadneho, resp. minimálneho vplyvu až po silný vplyv.

1.7.2 Historická skúsenosť

Tento aspekt možno takisto identifikovať priamo z definícií, C. Gray hovorí o „národnej historickej skúsenosti“ (Gray, 1981, s. 22-29, 33...), Basrur hovorí o „zvykoch a tradíciách“ (Basrur, 2001, s. 182) a Haglund sa pýta ako štáty jednali v minulosti (Haglund, 2004, s. 494). Väčšina autorov sa zhoduje v tom, že správanie v minulosti je predpokladom pre budúce správanie, aj keď napr. Haglund varuje, že nikto priamo nevysvetlil ako presne na histórii záleží (Haglund, 2004, s. 495).

Predpokladom u tohto kritéria je, že ľudia, aj vedome aj nevedome, opakujú svoje rozhodnutia ak boli v minulosti úspešné a vyhýbajú sa negatívnym skúsenostiam, neopakujú tie, ktoré úspešné neboli. Je však opäť nutné zopakovať tvrdenie R. Basrura, že faktor historickej skúsenosti je v neustálej interakcii s ideovým komponentom (*Basrur, 2001, s. 184*). V práci teda budem skúmať historický vývoj krajín, najmä v období ich samostatnosti, ale aj pred tým, obzvlášť pri národnooslobodzovacom snažení, v snahe identifikovať akékoľvek špecifické historické skúsenosti daných krajín, resp. elít daných krajín, ktoré sú nositeľmi/tvorcami strategickej kultúry.

Špecifickou časťou je rola násilia v histórii krajiny a miera jeho akceptácie. Johnston uvádza, že „strategická kultúra je videná ako nástroj politickej hegemonie...určuje...orientácie k násiliu a k spôsobom, v akých môže štát legitímne použiť násilie voči... nepriateľom“ (*Johnston, 1995, s. 39*). Opäť si dovoľím zopakovať, že v žiadnom prípade nemám v úmysle zovšeobecňovať a označovať niektoré krajiny za násilné a agresívne a iné mierumilovné, mojim cieľom je určiť, ako napr. v definícii uvádza J. Glenn: „prostriedky zvolené pre dosahovanie bezpečnostných cieľov“ (*Glenn, 2009, s. 530*). Mojou snahou je určiť, do akej miery je násilie považované za legitímnu metódu dosahovania cieľov, alebo je videné ako niečo neakceptovateľné, nespravodlivé alebo iba nepreferované.

Hodnoty kritéria budú opäť špecifické – vzhľadom ku konkrétnej historickej skúsenosti. Pri role násilia, resp. role armády a iných (polo)vojenských organizácií budú hodnoty na škále od žiadnej, resp. minimálnej roly až po veľkú, resp. maximálnu úlohu. Pri operacionalizácii tohto kritéria budem pracovať teda najmä z dátami z historických diel. V prípade roly násilia to budú historické fakty ako výskyt a dĺžka vojen (a iných konfliktov v závislosti od definície), počty obetí, priebeh eskalácie konfliktu ako aj ukončenie konfliktu a počty obetí v udalostiach po konflikte. Takisto dôležitou súčasťou bude rola armády v spoločnosti a existencia a rola iných ozbrojených zložiek v spoločnosti, ktorej sa budem podrobnejšie venovať pri ďalšom kritériu.

1.7.3 Rola inštitúcií

Ako bolo uvedené, Lantis sa priamo pýta, kto je uchovávateľom strategickej kultúry (*Lantis, 2005, s. 7*). Viacero definícií sa venuje najmä pojmu elity. Napr. J.

Lantis zjednodušene strategickú kultúru nazýva negociovanou realitou medzi elitami (Lantis, 2005, s. 7). J. Snyder hovorí o „súhrne...presvedčení, postojov a vzorov správania elít“ (Snyder, 1977, in: Gray, 2007, s. 6), J Lantis uvádza, že „elity sú často sprostredkovateľmi bežného historického naratívu“ (Lantis, 2005, s. 7), Gray uvádza, že možno považovať „strategickú kultúru ako... konštruovanú tak ľuďmi ako aj inštitúciami...“ (Gray, 1999, s. 50). Gray takisto píše, že je nutné zohľadniť inštitucionálne preferencie organizácií s ich záujmami zameranými na seba a ich kariérnymi štruktúrami (Gray, 2007, s. 7). Je teda nutné v daných kontextoch identifikovať, koho možno označiť za elity a akú dôležitú rolu zohrávali konkrétne inštitúcie. Je zrejmé, že v rozličných kultúrach je iná rola iných inštitúcií – vo veľmi blízkom vzťahu k predchádzajúcemu kritériu historickej skúsenosti. Mojim cieľom je teda preskúmať úlohu týchto inštitúcií v daných dvoch kontextoch a určiť akú rolu zohrávali ony a ich rozhodnutia v daných strategických kultúrach.

Rola armády je pochopiteľne pri úlohe strategickej kultúre veľmi dôležitá, aj keď napr. J. Lantis uznáva, že vojenské byrokracie nemusia byť nositeľmi strategickej kultúry (Lantis, 2005, s. 7). Rola armády sa dá hodnotiť z viacerých hľadísk. Isté poznatky prinesie skúmanie vojenských plánov, zistenie, či je armáda ofenzívne alebo defenzívne ladená, vojenské plány dávajú taktiež odpoveď na otázky položené pri operacionalizácii prvého ideového kritéria, keďže sa v nich často uvádza kto je predpokladaný nepriateľ a takisto sa ukazuje, s akými možnosťami boja armádne elity počítajú. Okrem vnútornej štruktúry armády je dôležité preskúmať aj jej vzťah k politickej elite t.j. preskúmať, či mala armádna sféra aj ambície v politickej rovine a naopak, do akej miery jej politická elita dôverovala. Spolu so skúmaním armády úzko súvisí aj existencia a rola iných organizovaných ozbrojených skupín.

Rola zahraničnej politiky je opäť neodlučiteľne prepojená s identitou – závisí od toho, či sa krajina profiluje ako sebestačná a autarkická alebo ako súčasť sveta nevyhnutne spojená s osudom iných štátov. V súlade s názorom Graya o tom, že sme všetci, aj nedobrovoľne, súčasťou kultúry, je možné chápať, že konkrétne zahranično-politické rozhodnutia nie sú nezávislými udalosťami ale pôsobia pri nich tiež strategická kultúra danej krajiny tým, ako sú v danej krajine vnímané (napr. brané ako hrozba – súvisí opäť s kritériom identity, obzvlášť konštruktu nepriateľa).

Okrem spomenutých inštitúcií (ktoré sú významné v daných dvoch prípadoch), je nutné zohľadniť vo všeobecnosti aj akékoľvek iné významné inštitúcie, morálne autority, náboženské elity apod., ktoré môžu mať vplyv na strategickú kultúru, resp. na kultúru ako takú.

Hodnoty tohto kritéria teda vznikajú kombináciou hodnôt jeho častí – t.j. rola armády, rola zahraničnej politiky atd. Hodnoty sú opäť na škále od žiadnej resp. minimálnej roly až po rolu maximálnu. Zdroje, z ktorých chcem čerpať dáta sú teda najmä diela ilustrujúce dobový diskurz. Jedná sa teda najmä o diela, články, dokumenty a prejavy z daného obdobia, pamäti významných osobností daného obdobia a historické diela venujúce sa danému obdobiu. K role armády má určite význam pokúsiť sa aspoň základne oboznámiť s dobovými vojenskými plánmi.

1.7.4 Úroveň akceptácie

Nesmierne dôležité je určiť nakoľko bola predpokladaná identita, resp. hlavný naratív elít akceptovaný. A to v oboch rovinách, nakoľko bol naratív elít akceptovaný obyvateľstvom, najmä rôznymi skupinami obyvateľstva (etnické, náboženské či geograficky oddelené...), ako aj nakoľko bol dominantný naratív medzi obyvateľstvom akceptovaný elitami, prípadne, či bol akceptovaný len vo “folklórnej” a populistickej rovine, alebo bol pretavený do konkrétnych rozhodnutí. S tým pochopiteľne súvisí spomenutá existencia subkultúr, ktoré sa líšia od oficiálneho naratívu elít. Výskyt ucelenejších strategických subkultúr možno hľadať u väčších skupín, prípadne u malých, ale homogénnych skupín. Opäť sa týka najmä ideovej roviny – pokiaľ sa daná skupina snaží odlišiť od dominantnej skupiny – a to zväčša najmä na etnickom, náboženskom alebo politickom princípe. Pokiaľ sú takéto skupiny dostatočne početné a vplyvné možno uvažovať o existencii samostatných strategických subkultúr, ktoré by mohli ohrozovať existujúci hlavný naratív elít.

Hodnoty kritéria budú pri každej jeho časti dosahovať hodnoty na škále od minimálnej akceptácie až po maximálnu. Minimálnou akceptáciou sa chápe neakceptovanie naratívu elít a skrytá, prípadne otvorená tvorba inej identity, iného naratívu, iného „definovania samého seba“ a teda strategickú subkultúru. Pod maximálnou akceptáciou sa rozumie opak, kedy aj potenciálne odlišná skupina prijíma

naratív elít. Dáta budú vzhľadom k veľkému súvisu získavané z veľkej časti z rovnakých zdrojov ako dáta ku kritériu identity, dôležité však pre toto kritérium bude podloženie konkrétnymi činmi alebo číslami, plánujem sa opierať o volebné výsledky ako o objektívny prostriedok mapovania fragmentácie spoločnosti. Vychádzať ale budem aj z dobového diskurzu, dokumentov z rôznych konkrétnych udalostí, z pamätí dôležitých osobností danej doby a z historických diel.

2 Strategická kultúra Československa

2.1 Ideové kritérium

2.1.1 Identita

V dominantnom ideovom diskurze v Československu možno identifikovať pravidelne opakovaný dôraz na koncepty nového svetového poriadku, slobodného od monarchií a útlaku a postavený na princípoch mieru, demokracie a medzinárodnej spolupráce. Takto spolu možno nájsť ciele demonštrované napr. v závere prednášky „Jak pracovat pro mír“ od E. Beneša, kde tvrdí, že „je nutné... bojovať tiež o mier. Bude zachovaný, ak budeme... pripravovať svoju obranu, budeme verní svojim priateľom a spojencom, dôsledne brániť účinnosť a prácu Spoločnosti národov, hájiť neústupne našu vnútornú demokraciu“ (Beneš, 1998, s. 77).

K aspektu demokracie uvádza J. Harna, že „ani v najkritickejších okamihoch ohrozenia republiky na jeseň roku 1938 nebola demokracia v Československu ohrozená vnútornými silami“ (Harna, 2006, s. 162). Demokratický režim v Československu skutočne pretrval až do rozbitia štátu a to napriek tomu, že okolité krajiny sa čoraz častejšie utiekali k rôznym autoritárskym zriadeniam, Olivová napr. v tomto kontexte k voľbe E. Beneša prezidentom v roku 1935 konštatuje, že „...keď bol európsky vývoj poznamenaný nárastom fašistických a nacistických prúdov, Československo presvedčivo ubránilo svoj demokratický charakter“ (Olivová, 2000, s. 201). Zdôrazňovanie demokratického charakteru bolo v dobovom diskurze veľmi časté. Možno spomenúť napr. Masarykovu historickú typológiu režimov: „v stredoveku bola veľkolepá teokracia..., sa rozpadla na menšie a menšie teokracie v dobe reformačnej. Z nich vznikol štát absolutistický. Ten sme museli prekonať, a potom štát moderný, štát demokratický bude zakotvený v mravnosti... v láske k blížnemu“ a dodáva, že „pre demokraciu sme sa rozhodli...vedome vedení svojimi tradíciami českými“ (Masaryk, 2007, s. 426) či ministra zahraničných vecí K. Kroftu, podľa ktorého „Československo predchnuté demokratickým duchom žiada iba, aby mohlo žiť životom lojálneho člena medzinárodného spoločenstva“ (Krofta in: Dejmek, 1998, s. 113), alebo jeho prejav v parlamente, tesne po pohrebe T. G. Masaryka, v ktorom tvrdí, že „dnes, kedy tak často počúvame pohrdavé prejavy o demokracii... je... pozoruhodné, že obyvateľstvo nášho štátu sa tak jednotne a spontánne prihlásilo k odkazu muža, ktorý bol po celý svoj

život...hlásateľom demokracie“ (*Krofta in: Dejmek, 1998, s. 164*). U E. Beneša môžeme priamo vidieť idey konfliktu medzi demokratickým Československom a fašizmom a nacizmom, ktoré sú podľa neho postavené na úplne opačných prístupoch vo svojich pamätiach píše, že „ak je Európa... dieťaťom racionalistickej, humanistickej a demokratickej filozofie francúzskej a americkej revolúcie, je fašizmus vedome antidemokratický, antiliberalný, antihumanistický, antikosmopolitný, antipacifistický, antiracionalistický. Proti tomu stavia ideu stáleho boja...“ (*Hauer, 2008a, s. 94*). Pravdepodobne jediná kritika je možná v kritických tridsiatych rokoch, kedy niekto v tézach o silnej demokracii môže hľadať autokratické tendencie. Harna uznáva, že sa vyskytli rizikové momenty, ktoré mohli štát oslabiť a viesť k degradácii demokracie a to konkrétne zákony limitujúce liberálne pomery v ekonomike, zákon o mimoriadnej moci nariadení a zákon o zákaze činnosti a rozpúšťania politických strán (*Harna, 2006, s. 123*). Zároveň však dodáva, že „opatrenia... majú celkom zjavný obranný charakter, boli používané zásadne proti subjektom, ktoré stáli zreteľne na antidemokratických pozíciách a chceli parlamentný systém destabilizovať, prípadne aj zničiť“ (*Harna, 2006, s. 124*). Píše taktiež, že „aká citlivá bola verejnosť na akýkoľvek zásah do parlamentne demokratických pomerov dokladá ostrá žurnalistická kampaň, ktorá sa rozpútala hneď po zverejnení návrhu“ (*Harna, 2006, s. 121*). Extrémne ľavicové a pravicové antidemokratické tábory boli slabo zastúpené. Komunistická strana mala relatívne stabilnú podporu, ale až do bolševizácie pod K. Gottwaldom ju možno označiť za systémovú silu, T.G. Masaryk sa vyjadril, že sa nebezpečenstva komunizmu nebojí, lebo „ruský vplyv... na krajinu ľavicu zmizol. Naši komunisti sú len socialisti trochu radikálnejší než ostatní. Navštívte Šmerala a uvidíte to“ (*Masaryk, 2007, s. 94*). Po lete 1935 strana nabrala opäť tvár systémovej strany v súlade s pokynmi VII. Kongresu Komunistickej internacionály podľa ktorých sa hlavným cieľom namiesto boja za diktatúru proletariátu stáva boj proti fašizmu (*Olivová, 2000, s. 193*). Z pravicového tábora bol jediným pokusom pokus gen. R. Gajdu v roku 1926, ktorý sa nestretol so záujmom verejnosti, naopak, verejnosť proti fašistickým akciám výrazne protestovala (*Olivová, 2000, s. 149; Harna, 2006, s. 92-93*), Harna tento pokus nazýva avanturizmom jedinca, ktorý nemal minimálnu nádej na úspech (*Harna, 2006, s. 166*).

Koncept mieru sa v dobovom ideovom diskurze objavuje veľmi často. U T. G. Masaryka možno uviesť napr. jeho vyjadrenia „naša republika predstavuje mier, nechceli sme vojnu, nepripravovali sme ju, nechceme ju“, „náš štát je prirodzený,

históriou daný útvar a... je zárukou mieru a poriadku v Strednej Európe“ (*Masaryk, 2007, s. 157*), „konštatujeme našu vieru v ideál spravodlivosti a mieru, ktorým sa československá politika vždy riadila“ (*Masaryk, 2007, s. 205*), „všetci potrebujeme mier...Malá dohoda... je najlepším príkladom tohto ducha, lebo žiadne spojenectvo nemalo nikdy mierovejšej povahy“ (*Masaryk, 2007, s. 454*) alebo, že „tento mier... nie je len hmlistou koncepciou... Spočíva na mierových zmluvách, ktoré sú spravodlivé a ktoré musia byť vykonané úplne“ (*Masaryk, 2007, s. 462*). U E. Beneša možno spomenúť celú prednášku „Jak pracovat pro mír“ na manifestácii Zväzu československého študentstva v roku 1935, z ktorej možno vybrať napr. nasledujúcu pasáž: „pre mier, pre trvalý, čo najtrvalejší mier sa... bojovať musí... Idea ľudstva, filozofia humanity je... najsilnejšou, najsprávnejšou a najprospernejšou filozofiou života 20. storočia“ a „nestačí totiž, aby... štát prehlasoval, že si praje mier...je treba pozitívne pracovať pre mier, stále ho budovať a prakticky podporovať. A to nie je možné bez skutočnej mierovej doktríny štátnej“ (*Beneš, 1998, s. 68,71*). Beneš v prednáške tému mieru spája s predchádzajúcou témou demokracie a tvrdí, že „problémy diktatúry a demokracie súvisia s koncepciami o vojne a mieru veľmi úzko. Všetky režimy, ktoré pripúšťajú alebo ospravedlňujú teoreticky vojnu, obhajujú... princípy vlády diktátorskej, autoritatívnej, antidemokratickej“ (*Beneš, 1998, s. 69*). Ako však bude uvedené neskôr v častiach o tolerancii násilia a role armády, dôraz na mier neznamenal slepý pacifizmus.

Koncept nového usporiadania sveta je tiež silne spojený s konceptom demokracie. Benešovo dielo „Détruisez l' Autriche-Hongrie!“ podľa Kováča ukazuje všetky hriechy nenávidenej Habsburskej monarchie a konštatuje, že likvidácia Rakúska-Uhorska je aktom historickej spravodlivosti (*Kováč in: Goněc, 1998, s. 15*). T. G. Masaryk v posolstve prezidenta republiky v roku 1918 hovorí, že „stojíme na prahu novej doby... stroskotal imperializmus nemecký, rakúsko-uhorský aj ruský. Malé národy sú oslobodené.“ (*Masaryk, 2003, s. 28*) a v prejave na King's College, že „chceme Európu novú, v ktorej nebude sporov ani vojen, ale ktorá bude ich zjednotením a jednotou“ (*Masaryk, 2007, s. 492*). V prípade idey nového sveta, nového usporiadania hovorí Goněc dokonca o Masarykovej snahe „vyskočiť zo strednej Európy“ (*Goněc, 1998, s. 5*). Dodáva však, že táto kultúrnocivilizačná idea prerástla v trend zaťahovať veľmoci do strednej Európy, viazať sa na veľmoci príliš pasívne a v dôsledku sa nutne stať obeťou veľmocenskej politiky (*Goněc, 1998, s. 5*). Kováč konštatuje, že spomenuté

Benešove dielo chápe budúce Československo ako krajinu, ktorá svojou históriou a súčasnou politikou patrí jednoznačne k západnej Európe. (Kováč in: *Goněc*, 1998, s. 15) Priradovanie Československa skôr k západu zdôvodňoval Beneš aj kultúrno-historicky argumentujúc „plne duchovnou revolúciou“, Komenský ako aj husiti mali dokazovať západnú orientáciu (Kováč in: *Goněc*, 1998, s. 18-19). V prednáške „Slované a západní Evropa“ z roku 1921 Beneš mimo iného vraví, že „naša kultúra náleží viac do sfér kultúr západoeurópskych než kultúry ostatných Slovanov“ a „zo Slovanov my Čechoslováci sme v tomto zmysle [uplatnenia realistických metód v myslení a politickom jednaní] najďalej a tým kultúre západoeurópskej najbližšie“ (Beneš, 1998, s. 63). Olivová v podobnom kontexte spomína, že K. Kramář označoval Masaryka za politika a človek spojeného úzko so západnou kultúrou než s tradičným českým slovanstvom (Olivová, 2000, s. 15).

Akokoľvek môže byť nasledovná časť ťažko identifikovateľná, niektorí autori hovoria u československých politikoch o optimizme. Sládek píše o „príslovečnom Benešovom optimizme... [ktorý]...zaslepoval jeho politický realizmus“ (Sládek in: *Goněc*, 1998, s. 36). Uvádza, že západné mocnosti si uvedomili, že politická konfigurácia, ktorá vznikla výsledkom vojny, je neudržateľná a jej revízia je v ich záujme a vlastne žiadúca (Sládek in: *Goněc*, 1998, s. 36). Západná veľmocenská politika preto hľadela na Hitlerov revízny program so sympatiami a teda začala považovať Malú dohodu za prekážku na ceste k zmiereniu medzi víťazmi a porazenými (Sládek in: *Goněc*, 1998, s. 34). Toto bolo podľa Sládka reflektované aj malodohodovými partnermi. Podľa Sládka je teda „až nepochopiteľné, ako mohol na jar 1936 prísť na schôdzku malodohodových hláv s návrhom aby... uzavreli jednotný pakt...použiteľný proti akémukoľvek útočníkovi“ (Sládek in: *Goněc*, 1998, s. 36). Aj Dejmek, ktorý sa zaoberá prácou K. Kroftu, dokazuje na mnohých miestach jeho často prehnaný optimizmus vo vzťahu k Nemecku či vo vzťahu k svetovej politickej situácii (Dejmek, 1998, s. 43, 53, 101, 103, 107, 112, 135, 145, 197, 213, 282...). Doslova píše, že „ak počíta historik záznamy Kroftových výkladov z prelomu januára a februára 1938, nemôže sa ubrániť dojmu skôr mierne optimistického posudzovania európskeho i svetového vývoja“ (Dejmek, 1998, s. 197). Ťažko tvrdiť, či sa jedná iba o osobnostné predpoklady, alebo všeobecnejšie zmýšľanie, obzvlášť keď možno nájsť napr. vyjadrenie E. Beneša ešte z roku 1932, že „príde hrozná kríza... a potom... nebezpečenstvo vojny“ (Beneš in: *Šrámek*, 2008, s. 20). Aspekt si možno zaslúži

podrobnejší výskum, možno ho ale vnímať aj ako potvrdenie, že ideový aspekt bol skutočne dôležitý, že elita verila v správnosť svojich krokov a aj keď predpokladala krízu a ťažké časy, bola ale presvedčená o víťazstve spomínaných ideí kolektívnej bezpečnosti a demokracie nad silami inými. Takýto záver by bol porovnateľný so zmienkou z fínskeho diskurzu, o viere v medzinárodné právo a záväzný charakter zmlúv, a že nie je možné, aby sa veľmoc pokúšala silou získať územie, ktoré odstúpila zmluvou (*Tanner, 1957, s. 15-16*).

2.1.2 Mýt historickej misie

V Československom kontexte možno pre tento účel spomenúť napr. dokument petičného výboru inteligencie v kritických momentoch roku 1938, ktorý uvádza, že „brániac svoju samostatnosť a demokraciu v strednej Európe, hájime slobodu Európy celej. Tak plníme dejinné poslanie štátu československého“ (*Harna, 2006, s. 164*). Spomenúť možno aj už spomenuté vyjadrenie T. G. Masaryka, že „náš štát je prirodzený, históriou daný útvar a... zárukou mieru a poriadku v strednej Európe“ (*Masaryk, 2007, s. 157*) a podobnú hlavnú tému je vidieť v prednáške E. Beneša študentom v roku 1938, kde vyzýva k obrane „humanitnej demokracie“ (*Beneš, 1998, s. 83*). Ako bude uvedené v časti o koncepte nepriateľa, v českom diskurze existovala dlho idea „predsunutej slovanskej stráže pred germánskou expanziou“ Akokoľvek tento koncept nie je elitou často používaný, skôr u opozičných skupín, jeho existenciu však ani elita nemohla zničiť, jeho existenciu dokazuje napr. výzva K. Henleina na zjazde SDP v Karlových Varoch k „revízii tzv. českého mýtu“, k revízii názoru, že úlohou Čechov je byť hrádzou proti „Drang nach Osten“ (*Dejmek, 1998, s. 223*).

Nasledujúci aspekt bude podrobnejšie rozobraný v časti o historickej skúsenosti, v krátkosti ale možno spomenúť aj ako aspekt identity, že elita is uvedomovala nemožnosť autarkickej pozície Československa, záležitosti popísané v časti o zahraničnej politike je možné prepojiť s ideovým konceptom.

2.1.3 Mýt zlatého obdobia

Pri snahách o identifikáciu mýtu „zlatého obdobia v dejinách“ sa môžeme stretnúť najmä s odkazmi k husitstvu. Historik a neskôr minister zahraničných vecí Krofta venuje celú jednu monografiu odkazu husitstva pre Československo, v ktorej podporuje Palackého myšlienku, že „husitstvo je vrchol... českých dejín“, Palacký videl v husitstve začiatok novoveku (*Ešner, 2002; Nejedlý in: Krofta, 1946, s. 6*). Masarykov vzťah k husitstvu sa často charakterizuje jeho prehlásením „Naším programom je Tábor“ (*Ešner, 2002*). Masaryk v husitstve videl idey humanity a paralely medzi reformáciou 15. storočia a národným obrozením 19. storočia (*Čtvrtník, 2008; Ešner, 2002*). Vo veľmi mýtizovanom svetle boli tieto idey dotiahnuté až k myšlienkam, že husitské boje boli bojom za demokraciu (*Ešner, 2002*). Tieto myšlienky však už aj v danej dobe historik Pekař odmieta a vyvracia ako príliš mýtizované, vyvracia tézy o demokratickosti a humanite, naopak skôr hovorí o násilí: o „bití, topení a pálení kňazov, rúcaní a vypaľovaní kostolov“ či o „rote lotrovskej“ (*Ešner, 2002*). Okrem odkazov k dobám husitstva sa môžeme stretnúť s previazaním dôležitej úlohy mieru s históriou, Masaryk napr. vyzýva k spomienke na Jiřího z Poděbrad a jeho tézy o večnom mieri (*Masaryk, 2007, s. 426*). Spoločné spolužitie Čechov a Slovákov ako dvoch vetiev jedného československého národa zasa mali legitimizovať odkazy k Veľkomoravskej ríši, Masaryk tvrdí, že „Československo je obnovením bývalého českého a veľkomoravského štátu“ (*Masaryk, 2003 s.285*). Aj tu však možno konštatovať, že Veľkomoravská ríša ako spoločný štát Čechov a Slovákov je tiež značne mýtizovaný obraz. V diskurze sa ďalej možno stretnúť s viacerými odkazmi k bitke na Bielej Hore, rolu vzťahu k histórii však možno práve najlepšie vystihuje skutočnosť, že E. Beneš chcel vyhlásiť ustanovenie československej vlády 8.11.1918 na výročie bitky, ale kvôli obavám z možností separátnej mierovej akcie s Rakúsko-Uhorskom sa rozhodol konať skôr (*Olivová, 2000, s. 61*). Odkazy a mýty k dávnej histórii hrali teda v naratíve svoju úlohu najmä v posilňovaní iných významnejších mýtov či aspektov naratívu. Mýt zlatého obdobia v československom kontexte bolo síce pre ciele naratívu usporobené len s obtiažami, na základe neho bol ale viac legitimizovaný mierový a demokratický charakter a spolužitie Čechov a Slovákov v jednom štáte, resp. aj v jednom národe, v Masarykovej téze o husitstve ako počiatku novoveku možno nájsť aj spojenie s tézami o novom poriadku.

2.1.4 Mýt večného nepriateľa

Koncept “Drang nach Osten” je starým princípom, ktorý bol často spomínaný v konceptoch nemeckej geopolitiky, najzreteľnejšie viditeľný asi v tézach K. Haushoffera o hľadaní „Lebensraumu“ na východe, F. Ratzel píše, že najväčším nešťastím nemeckých dejín je, že sa nepodarilo plne ponemčiť „lesnú pevnosť Čechy“, ktorá leží v srdci nemeckého životného priestoru. (*Friedrich Ratzel...*, 2006). Logický je preto vývin opačného ideového konceptu – “odvekej hrádze proti teutónskej záplave“ (*Klímek, Kubů, p. 29*) alebo Kramářova „historická úloha prednej stráže slovanskej“ (*Kramář in: Olivová, 2000, s. 12*). Ako bude spomenuté, všetky teoretické koncepty 19. storočia majú spoločnú rovinu varovania proti Nemeckej expanzii a pangermanizmu.

Konstrukt nepriateľa teda možno identifikovať, otázne ešte je, či ho elity vedome posilňovali alebo nie. Dovolím si tvrdiť, že v dobách Weimarskej republiky sa niečo také nedialo. Prístup Československa k Nemcom v Československu či k samotnému Nemecku nemožno označiť za nepriateľský. Nemecká menšina bola viackrát prehlásená ako akceptovaná historická súčasť krajiny, napr. Masarykovými slovami ako „zvláštna, historicky podmienená... organicky včlenená do nášho štátu. Jej počet, hospodárska sila a vysoká kultúra jej zaručujú... zvláštne postavenie“ (*Masaryk, 2007, s. 95*). Celkový prístup bol postavený na princípe rovnoprávnosti a nekonfliktného spolužitia, nemecké politické strany boli dokonca súčasťou vládnych koalícií, aj keď niektoré zdroje tvrdia, že presadzovanie deklarovaných zásad mierového spolužitia v praxi bolo nedostatočné (*Vzťahy mezi...*, 2012). Vo vzťahu k Nemecku hovorí v roku 1936 Krofta o „politike, ktorú už osemnásť rokov robíme, korektných a slušných vzťahov susedských“ (*Krofta in: Dejmek, 1998, s. 93*). S Nemeckom úspešne fungovali obchodné styky, na úspešné fungovanie vzťahov v obchodnej sfére sa práve neskôr politici odkazujú pri zhoršení vzťahov politických (*Dejmek, 1998, s. 82*). Môžeme teda identifikovať prívetivý prístup k menšinám a záujem o mierovú koexistenciu, ale za podmienky lojality k štátu napr. prostredníctvom prisah vernosti republike (*Olivová, 2000, s. 77*).

Nepriateľský koncept je ale zreteľný v rovine ideologickej. T. G. Masaryk v Posolstve prezidenta republiky z decembra 1918 hovorí o hlavnom ciele pangermánskych politikov označenom heslovite: Berlín-Bagdad, o tom, že teokratická monarchia podľahla demokracii a o „prušáctve, rakušáctve a džingischánstve“ ako

o prežitkoch stredovekej teokracie (Masaryk, 2003, s. 24). Môžeme ale hovoriť skôr o odpore k Habsburgovcom než k Nemcom, keďže Masaryk tvrdí, že „my sme sa predsa spojili s Rakúskom a Uhorskom a vytvorili sme Rakúsko... dokázali sme takto, že by sme s Nemcami mohli mať priateľské súžitie... ale Habsburgovci sa nám zle odmeňovali... dualizmus dovŕšil habsburgskú neschopnosť a falošnosť... ostatne aj Nemci v ríši si skúsili Habsburgov na vlastnom tele...“ (Masaryk, 2003, s. 30). Ideové rozpory sa opäť dostávajú do popredia po nástupe Adolfa Hitlera k moci. Beneš hovorí v spomínanej prednáške „Jak pracovat pro mír“, že „fašizmus... vidí v živote ľudskom a v živote ľudskej spoločnosti vôbec ako rozhodujúceho činiteľa prvok boja... i vo forme vojny... Odtiaľ boj proti pacifizmu, boj proti životnej stagnácii... Nemecký nacionálny socializmus [prijíma] v podstate tú istú filozofiu...Som rozhodne proti týmto teóriám...heroizmus a rozvíjanie národa je možné pestovať... bez barbárskej vojny“ (Beneš, 1998, s. 65-66). Dovolím si aj zopakovať úsek z Benešových pamäti, kde tvrdí, že „ak je Európa... dieťaťom racionalistickej, humanistickej a demokratickej filozofie francúzskej a americkej revolúcie, je fašizmus vedome antidemokratický, antiliberalný, antihumanistický, antikosmopolitný, antipacifistický, antiracionalistický. Proti tomu stavia ideu stáleho boja...“ (Hauner, 2008a, s. 94). Možno spomenúť aj citát M. Hodžu, ktorý opäť ukazuje spätosť s konceptom demokracie, keď tvrdí, že „demokratizmus... je cestou jedinou, ktorá v pozitívnej menšinovej politike vedie k cieľu... mluví sudetonemeckej strany promluvil k nám mluvou totalitnou. Tejto mluve československá demokracia nerozumie... Československu nie je demokracia púhym heslom, ale je mu jedinou životnou formou“ (Hodža in: Harna, 2006, s. 153). Československo poskytovalo politický azyl emigrantom z Nemecka utekajúcim pred nacistickou diktatúrou (Olivová, 2000, s. 193-194), stále podporovalo nemecké aktivistické strany v účasti vo vláde, minister Krofta a neskôr aj iní dokonca pracovali s konceptom druhého štátneho národa (Dejmek, 1998, s. 41), Krofta konštatoval, že ČSR bude bez ohľadu na vonkajšie tlaky dodržiavať svoje menšinové záväzky, čo keby sa v Nemecku poriadne chápalo a oceňovalo, nemohla by otázka nemeckej menšiny byť prekážkou dobrým susedským stykom, o ktoré sa ČSR snažila aj v dobách dočasnej slabosti Nemecka (Dejmek, 1998, s. 171). V roku 1938 došlo k ďalekosiahlym ďalším ústupkom, ktoré svojim rozsahom v konečnom dôsledku prekvapili aj samotnú SDP, u týchto však možno legitímne poukázať na to, že boli vynútené silným tlakom a neboli dobrovoľné.

V slovenskom kontexte možno obraz večného nepriateľa stotožniť s Maďarskom. Pravdivosti konceptu „tisícročného útlaku“ Slovákov Maďarmi sa venujú iné práce, pre túto prácu je dôležité konštatovať, že to bol určite dominantný koncept v danej dobe a viedol k ideám odtrhnutia od Maďarska a spoločného štátu s Čechmi. Trianonská zmluva je dodnes vnímaná v Maďarsku ako prehra a potupa a potrianonské Maďarsko sa nijak netajilo cieľmi revízie či deštrukcie Versailleského systému. Tým sa pochopiteľne stáva nebezpečným aj pre samotnú existenciu nového Československého štátu. Pokusy Maďarska o reštauráciu Habsburgovcov do tejto roviny pridali ešte aj spomenutý aspekt „nenávidenej Habsburgskej monarchie“ a správnej demokracie. Možno sa opäť stretnúť, v súlade s ideami mieru, o pokusy o mierovú koexistenciu a spoluprácu ako napr. u T.G. Masaryka, ktorý tvrdí, že „robíme všetko, aby sme podporili porozumenie medzi našou zemou a Maďarskom“ (*Masaryk, 2007, s. 453*), alebo „Maďari boli dosť krutí, že hovorievali: Slovák nie je človekom – my nebudeme im odplácať zlým“ (*Masaryk, 2003, s. 31*). Aj v krízových neskorých tridsiatych rokoch sa objavujú tézy a návrhy uzmierenia, povolenia zbrojenia napriek trianonským zákazom, a paktu o neútočení, v prípade nezájmu iba o zmluve o priateľstve a dôvere (*Dejmek, 1998, s. 89,103,138*). Malá dohoda, aj keď ju Masaryk nazýva spojenectvom s najmierovejšou povahou (*Masaryk, 2007, s. 453*), je ale jasne stavaná na myšlienke spoločnej obrane proti Maďarsku. Romportlová konštatuje, že vo všetkých zakladajúcich dokumentoch je vzájomná obrana proti prípadnému maďarskému útoku zdôrazňovaná na prvom mieste (*Romportlová in: Goněc, 1997, s. 50*). Šrámek konštatuje, že „vojenské plány považujú za hlavného nepriateľa Maďarsko“ (*Šrámek, 2008, s. 21*). Dejmek a Sládek tvrdia, že to bol práve (aspoň v tejto téme) jednotný malodohodový blok, ktorý zabránil Maďarsku vo výraznejšej úlohu v septembri 1938 (*Dejmek, 1998, s. 323, 345-346; Sládek in: Goněc, 1998 s. 35*).

Konštrukt nepriateľa je teda možné identifikovať ako aj jeho prejavy, keďže Československo neprijalo žiadnu unilaterálnu požiadavku z nemeckej strany (Československo prijalo iba britsko-francúzsky plán a následne rozhodnutie štyroch veľmocí) a v jednom momente bolo priamo pripravené na vojnu s Nemeckom (*Dejmek, 1998, s. 337*). V tomto kontexte sa potom objavujú aj typické prejavy ako napr. tvrdenie, že nastolené územné ústupky Nemecku nebudú stačiť a budú sa opakovať (*Krofta in: Dejmek, 1998, s. 316-317*), ktoré sa identicky vyskytujú aj vo Fínskom diskurze (*Jakobson, 1984, s. 133*). Napriek tomu, že existovala zreteľná snaha o

mierovú koexistenciu možno konštatovať, že v krízovej situácii roku 1938, ktorej sa venuje táto práca, existoval jasný konštrukt nemeckého nepriateľa. Ponúka sa nesmierne zaujímavá analógia s Poľskom, ktoré 21.9. zaslalo Československu nótu, v ktorej žiada odstúpenie Tešínska, pričom sa očakáva „okamžité rozhodnutie“ (*Dejmek, 1998, s. 321*). Hneď na druhý deň sa E. Beneš skúsil obrátiť priamo na poľského prezidenta Mościeckeho ponúkajúc výmenou za „obnovenie priateľských vzťahov a spolupráce oboch národov“ úpravu hraníc medzi štátmi (*Dejmek, 1998, s. 323,333*). To čo bolo Nemecku dlho odopierané mesiace, bolo Poľsku poskytnuté za jeden deň. Absolútne legitímna protiargumentácia samozrejme musí spomenúť, že sa v septembri 1938 jednalo o najkrízovejšie momenty republiky, ktoré podmieňovali aj neštandardné reakcie, dovoľm si to ale považovať za prejav toho, že dobový naratív nepovažoval Poľsko za nepriateľa (naopak, stretáme sa s viacerými ideami, že „susedstvo a obdobné dejiny odkazujú nás k politickému spriatelenu s Poliakmi“ (*Masaryk, 2003, s. 28*) a s viacerými návrhmi a snahami o zlepšenie vzťahov s Poľskom (*Olivová, 2000, s. 214; Dejmek, 1998, str.50, 100...*). Elity, okolnosťami dohnané k inokedy nemysliteľným ústupkom, teda stále videli možnosť priateľských vzťahov.

2.2 Historické kritérium

2.2.1 Historická skúsenosť

Dôležité aspekty historického vývoja možno nájsť najmä vo vzťahu k demokratickému charakteru štátu a vo vzťahu k Nemecku. Jedná sa teda o pochopiteľné prepojenie základného ideového konceptu s historickou skúsenosťou tak ako píše R Basrur (*Basrur, 2001, s. 184*).

Pri historickej skúsenosti je nutné spomenúť historický vzťah k Nemecku. Je nutné podotknúť, že koncept „historickej úlohy prednej stráže slovanskej“ (*Kramář in: Olivová, 2000, s. 12*) je dlhodobý a objavuje sa v rôznych podobách. Veľkú úlohu mal aj v národnom obrození. Medzi obvyklými cieľmi zrovnoprávnenia jazyka, požiadavky v oblasti kultúry a školstva sa neobjavujú požiadavky samostatnosti, naopak, teórie sú vzťahované vždy priamo k veľmociam, čo je možné vidieť u dominantných teórií ako panslavizmus (ktorý je priamo vzťahovaný k Rusku) a austroslavizmus (k Rakúsku) či u oboch teórií, ktoré zhodne varujú pred germánskou expanziou. Najvýznamnejší

predstaviteľ austroslavizmu F. Palacký varuje pred pangermanizmom ako aj pred univerzálnou ruskou monarchiou a vzhľadom k množstvu národov žijúcemu v Rakúsku, z ktorých žiadny sám o sebe nie je dost' silný, píše, že „keby štátu Rakúskeho nebolo... museli by sme v záujme Európy, či samotnej humanity, sa pričiniť aby sa čo najskôr utvoril“ (*Palacký, 1848, s. 71-72*).

Koncom 19. storočia existovali v českých zemiach štyri hlavné ideové prúdy, pričom všetky upozorňovali na rastúci ekonomický a politický vplyv Nemecka a mali spoločnú rovinu v obave pred expanziou pangermánskych militantných kruhov (*Olivová, 2000, s. 11,15*). V Rakúsku sa zároveň posilňovalo všenecke hnutie, čo v českom tábore zväčšovalo existujúce napätie. Katolícke kruhy, vrátane českej šľachty podporovali habsburgskú dynastiu a posilňovali ju v odpore voči dynastii Hohenzollernovcov, pričom od podpory Habsburgovcov očakávali určité štátoprávne vyrovnanie v rámci monarchie (*Olivová, 2000, s. 11*). Panslavistické a rusofilské prúdy od vedením K. Kramáňa (neoslavizmus) sa opierali o novú ruskú politiku, ktorá sa po porážke Japonskom obracala viac do Európy, ich cieľom bolo, aby boli slovanské národy prostredníkom a ručiteľom pevnosti spolku medzi Rakúskom a Ruskom a tak Rakúsko vymaniť z nemeckého vplyvu (*Olivová, 2000, s. 11*). Sociálne-demokratická strana na čele s B. Šmeralom sa nevymedzovala priamo proti Nemecku a spolupracovala s nemeckou sociálnou demokraciou, ale požadovala mimo iného vytvorenie samosprávnych národnostne ohraničených obvodov, ktoré si svoje národnostné záležitosti budú spravovať úplne autonómne (*Olivová, 2000, s. 12-13*). Názor Masaryka a realistickej skupiny tiež akcentuje nutnosť zachovania Rakúska tvrdiac, že „keby Rakúsko v európskej konfigurácii podľahlo a rozbilo sa, tak by sme sa dostali k Nemecku...čo to znamená, nech si každý domyslí“ (*Masaryk in: Olivová, 2000, s. 13*). Masarykove tézy sa pozvoľne menia po roku 1905 po ruskej revolúcii, v ktorej videl možnosť premeny Ruska v demokratickú spoločnosť západoeurópskeho typu a takéto demokratické Rusko by bolo veľmocenským pilierom proti pruskému pangermánskeму militarizmu (*Olivová, 2000, s. 13*). Pre pripomenutie konceptu nemeckého nepriateľa je zaujímavé, že aj keď Masaryk odmietal aj ruský carizmus aj pruský militarizmus, došiel k záveru, že „ruský carizmus je menej strašný než hohenzollernský prusismus,... je len hrubá päšť, pričom nemecký carizmus je päšť aj vedenie aj násilie a presvedčenie pracujúce s propagandou“ (*Masaryk, in: Olivová, 2000, s. 13*). Olivová tvrdí, že aj keď sa zaoberal možnosťami vlastného vývoja

a vlastnej obrany stredoeurópskych národov proti pangermanizmu, narážal na problém malého národa a nemal presnejšiu predstavu o konkrétnom politickom postupe. Aj v období ku koncu vojny nebola téza samostatného československého štátu všeobecne prijatá, B. Šmeral k možnosti ako aj k účelnosti zachovával odmietavé stanovisko konštatujúc, že „keby nejakým zázrakom... český štát bol obnovený, ako by sa mohol udržať, keď v ňom bola celá tretina nemeckého obyvateľstva“ (*Šmeral in: Olivová, 2000, s. 54*). Napokon aj samotný Masaryk po prijatí téz o rozbití Rakúska-Uhorska pracoval vo svojom diele Nová Európa s konceptom Stredoeurópskej únie s cieľom vytvorenia novej demokratickej strednej, východnej a juhovýchodnej Európy (*Olivová, 2000, p.65*).

Zo spomenutého ideového súperenia (aj keď s jedným rovnakým aspektom) sa dá určiť aj iná historická skúsenosť. Harna vidí v súperení názorov základy demokratického systému a demokratickej identity keď tvrdí, že „bolo... šťastím, že sa už pred prvou svetovou vojnou presadila pluralita českého politického straníctva, ktorá podporovala demokratické stretávanie názorov. Vedúca česká garnitúra, ale aj česká spoločnosť ako celok tak boli v podstate už pred vojnou pripravené k nastoleniu demokratického republikánskeho systému. V tom tkvie jednak príčina relatívne hladkého prechodu do nového štátu, ale je to taktiež jeden z dôvodov, prečo nebola česká spoločnosť ani v kritických situáciách... náchylná k akceptovaniu totalitných ideológií, vrátane fašizmu.“ (*Harna, 2006, s. 89*).

Aspekty a vzory správania z predchádzajúcich období sú preskúmané v časti o mýte zlatého obdobia, jedná sa najmä o odkazy k bitke na Bielej hore, husitstvu, stredovekému Českému štátu či až k Veľkomoravskej ríši.

2.2.2 Tolerancia násilia

Ako bolo spomenuté, idey nového poriadku a mieru boli určite súčasťou ideového konceptu. Jednoznačným predpokladom u takýchto ideí je aj koncept pacifizmu a odmietanie násilia. Ambíciou E. Beneša bolo prezentovanie Československa ako oázy pokoja a demokracie v inak nestabilnom svete strednej Európy (*Dejmek, 2003, s. 21*), a to napr. v kontraste s Poľskom, ktoré ako spojenec Francúzsku ponúkalo skôr silu ako stabilitu. Masaryk varuje, že „v našich zemiach

nesmie byť žiadneho znásilňovania... obzvlášť Anglicko a Amerika by neporiadky niesli veľmi nemilo“ (Masaryk, 2003, s. 33) a práve v prípade sporu s Poľskom o Tešínsko, ktorý napokon vyvrcholil aj v ozbrojené boje, Beneš z Francúzska naliehal na domácich politikov, aby ukončili boje čo najskôr, aby nebol poškodený imidž ČSR ako stabilnej mierumilovnej demokracie (Klimek; Kubů, 1995, s. 23). Jedinou skutočnou vojnou, v ktorej ČSR bojovala bola vojna proti Maďarskej republike rád, ktorá prestíž československej armády skôr zmenšila a k jej ukončeniu bolo najdôležitejšie ultimátum štátov Dohody. V kontexte pacifizmu možno spomenúť vízie nepotrebnosti armády a snaha o zavedení systému milícií (napr. Masaryk, 2007, s. 457-458; Šrámek, 2008, s. 15) či prejav T.G. Masaryka pri armádnom kurze, v ktorom mimo iné spomenul, že demokratický národ pomýšľa iba na obranu a v žiadnom prípade nebude útočiť na druhých (čo bolo v rozpore snáh francúzskej misie – gen. Pellé dokonca v liste označil prezidenta za „snílka“) (Břach, 2003, str. 291-292). Masaryk pojem obrannej armády priamo prepája s konceptom demokracie, keď hovorí o „armáde demokratickej a teda obrannej“ (Masaryk, 2007, s. 495). Na druhej strane však môžeme vidieť relatívnu rozhodnosť vo vojenských otázkach, ktorá nenaznačuje akékoľvek pacifistické váhanie a nevôľu bojovať. Hneď deň po vyhlásení vzniku ČSR, bola vyhlásená samostatná nemecká provincia Deutschböhmen, do štrnástich dní ju nasledovali ešte aj Sudetenland, Deutschsüdmähren, Böhmerwaldgau (Olivová, 2000, s. 73). Česká strana síce mala prvoradý záujem na dohode s nemeckými činiteľmi a Masaryk pripomínal, že „musí sa vyjednávať s našimi Nemcami aby prijali náš štát“, keď ale nemeckí zástupcovia odmietli uznať príslušnosť nemeckých oblastí k československému štátu, vláda nestrácala čas a pristúpila k vojenskému obsadeniu nemeckých oblastí¹³ (Olivová, 2000, s. 74-75). Územia Slovenska a Podkarpatskej Rusi boli taktiež obsadené armádou aj keď vždy až po súhlase Dohody (Olivová, 2000, s. 71,78). O súhlas Dohody bolo dodatočne požiadané napokon aj v prípade území s nemeckou menšinou (Olivová, 2000, s. 77). Armáda bola použitá aj pri potlačení viacerých povstaní (Olivová, 2000, s. 96, 112), vláda neváhala vyhlásiť ani stanné právo¹⁴ (Olivová, 2000, s. 95, 121). V praxi sa to znamenalo napr., že vrchný veliteľ československej armády na Slovensku, gen. Pellé, vykonal viaceré opatrení k „zavedeniu poriadku“ ako napr. zriadenie náhlych súdov,

¹³ Význam tohto kroku znásobuje fakt, že v tých dobách ČSR nedisponovala takmer žiadnym riadnym vojskom, jeho funkciu plnili legionári, ktorí sa vrátili z Francúzska alebo z Talianska (Olivová, 2000, s. 74-75).

¹⁴ V júni 1920 na Slovensku a v Podkarpatskej Rusi, v decembri 1920 na Morave (Olivová, 2000, s. 95, 121)

zavedenie trestu smrti či právo dôstojníkov vynútiť si poslušnosť mužstva akýmkoľvek prostriedkami (*Olivová, 2000, s. 95*). Možno teda povedať, že násilné riešenie nebolo preferované, ale pokiaľ k takému prípadu došlo, nebrzdili jeho realizáciu pacifistické tendencie. V súlade s týmto záverom možno citovať prednášku E. Beneša s témou „Jak pracovat pro mír“, na ktorej mimo iného tvrdí, že „naša mierová doktrína...nie je nejaký slepý pacifizmus, nepočítajúci s ťažkou situáciou...alebo slepým teoretizovaním. Mierová politika nevyklučuje veľmi bojovnú, rúznú a dôslednú obranu“ (*Beneš, 1998, s. 74*).

2.3 Inštitúcie

2.3.1 Rola armády

Harna jasne konštatuje, že „polícia aj armáda boli jednoznačne nepolitickými nástrojmi štátu“ (*Harna, 2006, s. 165*). Dodáva taktiež, že „sa zdôrazňovali demokratické tradície, niekedy aj mýty, ktoré zdôrazňovali rolu armády pri obrane demokratického štátu, armáda bola budovaná na demokratických tradíciách, či už skutočných alebo mýtizovaných. Zatiaľ čo v rade zemí Európy rozhodovali vojenské špičky o politickej moci... v Československu nenájdeme ani náznak takého správania“ (*Harna, 2006, s. 165-166*). Šrámek dodáva, že v pravdepodobne jedinom prípade gen. Gajdu „najvyšší politickí predstavitelia dali jasne najavo, že nebudú tolerovať žiadne politické aktivity vojakov... vojaci sa mali venovať výhradne svojim odborovým záležitostiam a ostať úplne mimo politiku“ (*Šrámek, 2008, s. 19*). Harna poukazuje, že „pre československú demokraciu bolo výhodou, že sa v Československu po prvej svetovej vojne nesformovali a nezakorenili militantné branné organizácie vojenských vyslúžilcov... [ako napr.] v Nemecku a Rakúsku. Československá obec legionárska... prevládal v nej demokratický duch prameniáci z tradícií československých légii... nebola to organizácia branného charakteru“ (*Harna, 2006, p.166*). So zmienkami o „demokratickej armáde“ sa môžeme skutočne stretnúť dosť často, v prejavoch či dokumentoch, ako napr. v prejavoch T. G. Masaryka v ktorých spomína, že „usilujeme o vojsko demokratické pre obranu republiky“, alebo o „budovanie... republikánskeho demokratického vojska“ (*Masaryk, 2007, s. 438*).

Zatiaľ čo v dvadsiatych rokoch možno badať debaty v duchu spomínaného silného pacifistického kontextu o zavedení miličného systému, veľkú zmenu môžeme konštatovať v rokoch tridsiatych (Šrámek, 2008, s. 15). Beneš po roku 1932 po návrate z odzbrojovacej konferencie vyslovil názor, že Európa vstupuje „do periódy nových ťažkých kríz..., ktorý by najprv viedli... k zbrojeniu a nakoniec snáď aj ku...konfliktu“ a dodáva, že „stav medzinárodnej politiky je vážny...preto hovorím dnes: Všetci na svoje miesta!“ (Olivová in: Beneš, 1998, s. 19; Šrámek, 2008, s. 26). Na druhej strane tu možno vidieť relatívne bezproblémovú spoluprácu politickej elity s elitou armádnou. Narozdiel od obáv o poskytnutie finančných prostriedkov vo fínskom kontexte sa E. Beneš viackrát zasadil za pridelenie mimoriadnych prostriedkov pre armádu, pričom v roku 1936 sa jednalo o čiastku vyššiu ako všetky výdaje štátneho rozpočtu a bol nutný zvláštny úver (Šrámek, 2008, s. 40,42). Najvyššia rada obrany štátu úver na návrh predsedu vlády Hodžu bez námietok schválila (Šrámek, 2008, s. 42). Možno sa taktiež častejšie stretnúť s tvrdením, že hlavným protivníkom bude Nemecko v súlade so spomínaným konštruktom nepriateľa (Šrámek, 2008, s. 21,80).

Okrem toho môžeme byť svedkami úplnej premeny koncepcie armády. Zatiaľ čo v dvadsiatych rokoch možno vysledovať absolútne zhodu francúzskej vojenskej misie s domácou elitou o nemožnosti vedenia pozičnej vojny¹⁵ (Břach, 2003, s. 289-297, Šrámek, 2008, s. 50). Počiatkom tridsiatych rokov sa ale o opevnení začalo hovoriť, najprv v odborných časopisoch, neskôr aj u politikov (Šrámek, 2008, p.50). Šrámek veľmi opatrne tvrdí, že „čo presne k tomuto obratu viedlo nevieme, patrne skutočnosť, že sa vo Francúzsku stavala Maginotova línia“ ale dodáva, že „v júli 1934 sa... stretli predstavitelia československej a francúzskej armády a riešili otázku obrany českých zemí. Francúzski vojaci navrhli...zaistiť najdôležitejšie úseky hraníc práve stálym opevnením, pričom ponúkli pomoc pri jeho realizácii. Táto udalosť s najväčšou pravdepodobnosťou rozhodla o tom, že sa v bude... stavať opevnenie“ (Šrámek, 2008, p. 51). Pluk. Fetka síce tvrdí, že „opevnenie... nebolo výplodom nesprávnej orientácie alebo slepého prejímania všetkého, čo bolo francúzske... naopak vyplynulo z úvah o nutnosti zabezpečiť obranu štátu v dobe narastajúceho nebezpečenstva“, sám však na inom mieste tvrdí, že „je treba uznať, že československá vojenská doktrína dvadsiatych rokov... bola... kópiou francúzskej vojenskej doktríny“ (Fetka in: Šrámek, 2008, s.

¹⁵ Resp. nejednalo sa o zhodu, gen. Gajda francúzsku misiu kritizoval a chcel armádu ešte menej pozičnú a ešte menej defenzívnu, aj keď gen. Mittelhauser označil myšlienku vybudovania pevností okolo štátnej hranice za absurdnú (Břach, 2003, s. 289-297).

137,138). Dovolím si teda jednoznačne konštatovať poukázať na previazanosť a preukázať pravdivosť spomenutých princípov orientácie na západ, obzvlášť na Francúzsko a na nadštandardne vysokú rolu zahraničnej politiky.

Zmobilizovaná armáda v roku 1938 mala cca 1,1 milióna mužov, 350 tankov, 780 protitankových kanónov (a 270 ďalších umiestnených v opevneniach), 1350 mínometov, 2270 diel všetkých ráží, 1400 lietadiel, 230 protilietadlových guľometov a 250 protilietadlových kanónov (Šrámek, 2008, s. 87). A keď boli opevňovacie práce hotové len približne z jednej štvrtiny, obranná línia sa skladala z 263 objektov ťažkého opevnenia a cca 10000 objektov ľahkého opevnenia, Šrámek ich označuje za „veľmi odolnú prekážku“ (Šrámek, 2008, s. 57). V súčasnom diskurze ľudí s názormi, že sa Československo malo brániť, sa často argumentuje údajným Hitlerovým výrokom o bunkroch pri Petržalke, že pri útoku by sa „preliali potoky krvi“ (Keď Hitler..., 2008). Na prvý pohľad teda vidieť silnejšiu armádu, ktorá robí otázku zdôvodnenia rozdielnej odpovede ešte zaujímavejšou.

2.3.2 Rola zahraničnej politiky

Pojednanie o zahraničnej politike a jej role možno stručne vystihnúť citovaním E. Beneša, podľa ktorého „naša vnútorná politika bude určovaná zahraničnou politikou viac než kdekoľvek inde“ (Beneš in: Klimek, Kubů, 1995, s. 9). Československo bolo utvorené zo zahraničia a vďaka mocnostiam, tento aspekt v dobovom diskurze nebol opomenutý. Tento názor nebol oslabený ani v krízových momentoch, podľa K. Kroftu v auguste 1938 bolo najistejšou cestou ako zabrániť vojne prehlásenie interusu západných veľmocí a ZSSR na existencii nezávislého československého štátu (Dejmek, 1998, s. 275).

Podľa Ferenčuhovej bolo základom československej politiky „zachovanie teritoriálneho statu quo stanoveného versailleskými mierovými zmluvami, ktoré potvrdili existenciu Československa... a zároveň ho... zakotvili ako súčasť západnej Európy“ (Ferenčuhová in: Goněc, 1998, s.78), čo si dovoľm označiť ako potvrdenie vyššie popisovaného dominantného ideového konštruktú. Ferenčuhová pokračuje, že „Benešova zahraničná politika... nadviazala na koncepciu... podľa ktorej demokratické národy oslobodené spod útlaku habsburskej monarchie budú spolupracovať...

a vytvorila tak plynulý prechod medzi germánskou a slovanskou európskou kultúrou... [Beneš] vychádzal z predstavy, že Československo nemá medzi veľmocami nepriateľa... zahraničná politika... [sa] opierala o tri hlavné piliere: o Spoločnosť národov a spojenectvo s Francúzskom – pokiaľ ide o európsku úroveň a o Malú dohodu na stredoeurópskej úrovni“ (*Ferenčuhová in: Goněk, 1998, s. 78*).

Pri zahranično-politickej orientácii Československa je medzi prvými teda nutné spomenúť jednoznačnú orientáciu na Francúzsko, čo samozrejme má svoje korene ešte pred vznikom Československej republiky. Dôkazy možno nájsť v mnohých vyhláseniach ako napr. T. G. Masaryka, že „v dobrom aj zlom na nás môžete spoliehať“ (*Masaryk, 2007, s. 462*), v rozhodnutí podriaďiť svoju armádu francúzskej misii alebo pri uzavretí spojeneckej zmluvy a to paradoxne aj pri naliehaní Francúzska, na čo Masaryk reagoval až podráždene ako na „nedostatok viery v našu lojalitu“ (*Masaryk in: Klimek, Kubů, 1995, s. 47*). Rozhodnutia Československa sa samozrejme nezhodovali úplne vždy s názorom Francúzska. Francúzsko napríklad chcelo aby sa Československo pridalo do vojny proti ZSSR po boku Poľska, čo ČSR odmietla, ČSR sa zachovala zdržanlivo aj v prípade obsadenia Porýnia (*Sládek in: Goněk, 1998, s. 27*). Sládek pri pojednaní o Malej Dohode spomína aj menšie nezhody, ale jasne tvrdí, že „nie je to jediný prípad, kedy Beneš dokázal zaujať stanovisko odlišné od stanoviska Paríža... V základných otázkach ale Beneš postupoval spoločne s Francúzskom a francúzska orientácia bola pre československú i malodohodovú politiku *conditio sine qua non*“ (*Sládek in: Goněk, 1998, s. 27*). Výstižným príkladom sú aj Benešove spomienky na zahraničný odboj, v ktorých hovorí o konštantách zahraničnej politiky Československa a tradíciu s priateľstvom s Francúzskom označuje v rovnakej skupine konštantných veličín ako geografické polozenie (*Kováč in: Goněk, 1998, s. 16*). Možno poukázať aj na prvé pokusy zbaviť sa „nebezpečných“ záväzkov Československu zo strany Francúzska, ktoré podľa Dejmeka „v Černínskom paláci spájali zatiaľ s osobou francúzskeho ministra, než so smerom francúzskej politiky“ (*Dejmek, 1998, s. 266*).

Dôležitosť záujmu Anglicka ako ďalšej prozápadnej mocnosti si v Československu politici uvedomovali, slovami Masaryka: „Vedľa Francúzska si musíme získať Anglicko...zem monarchická a predsa nás revolucionárov uznala“ (*Masaryk in: Dejmek, 2003, s. 15*). Na anglickú stranu síce určite pôsobilo Benešove prezentovanie ČSR ako „oázy stability v rozbúrenej a revolučnými vlnami ohrozovanej strednej Európy“ (*Dejmek, 2003, s. 21*), prvé trhliny však priniesli už spory o Tešínsko

a vojna s Maďarskom (*Dejmek, 2003, s. 21,24*). V britských kruhoch boli silné prorakúske a promaďarské názory, čo vidieť napr. u prezentovanie Maďarska ako „vyššej civilizácie“ v porovnaní s jeho susedmi britským delegátom Clerkom či vo videní Viedne ako centra strednej Európy (*Dejmek, 2003, s. 19,28*). Britským záujmom vo všeobecnosti bola viac náprava koncertu v Európe, nie kolektívna bezpečnosť (*Dejmek, 2003, s. 18*). Z britskej strany sa o Československu hovorí ako o „cirkusovom jazdcovi s nohami na dvoch koňoch“, pričom sa nepochybovalo, že napokon usadne na koňa francúzkeho (*Clerk in: Dejmek, 2003, s. 73-74*). To sa napokon potvrdilo podpisom francúzsko-československej zmluvy, po jej podpise je Československo označené za „verného vazala Francúzska“ (*Clerk in: Dejmek, 2003, s. 98*). Napriek tomu, že v tomto kontexte Jan Masaryk varuje, že očakávať aktívnu pomoc zo strany Anglicka je naivné (*Dejmek, 2003, s. 149*), z československej strany je v krízovom období jasne vidieť veľkú snahu prezentovať situáciu Británii a zatahnúť ju do problematiky, akýkoľvek záujem Británie bol jednoznačne pozitívne vnímaný a podporovaný (*Dejmek, 1998, s. 135*). Možno spomenúť citáty: „...je to svedectvom o silnom a účinnom záujme Británie o strednú Európu o obzvlášť o ČSR a tým pôsobivá výstraha tým, ktorí by sa ich násilne chceli dotknúť“ (*Krofta in: Dejmek, 1998, s. 215*), „nám je záujem Anglicka o strednú Európu cenejší než eventuálny pakt“ (*Krofta in: Dejmek, 1998, s. 216*) alebo dokonca výrok, „že si musíme zachovať... záujem západných mocností“ aj za cenu neprijemných ústupkov (*Krofta in: Dejmek, 1998, s. 260*).

Dôležitosť zahraničnej politiky je vidieť aj v Malodohodových snahách, v ktorých bolo Československo určite vedúcim elementom a možno povedať, že v posledných rokoch bol blok udržaný spolu len vďaka československej aktivite. Beneš tvrdí, že dôvody vzniku Malej Dohody boli v ideovej rovine tri, a to v skratke: strach z budúcnosti a návratu starých pomerov, hospodárske záujmy, a snaha o nový politický a hospodársky systém v strednej Európe (*Beneš, 1924, s. 85-87*). Nepopiera, že praktickým dôvodom je Maďarsko a jeho „režim, ktorý je pre nás všetkých nebezpečenstvom“, ale varuje pred precenením tohto dôvodu (*Beneš, 1924, s. 87*). Pri predkladaní Organizačného paktu Malej dohody bola prítomná myšlienka, aby sa malodohodový blok stal mocenským centrom strednej Európy, v Benešových slovách: „naše tri štáty sa musia zomknúť ešte viac... bez nás proti našej vôli sa v centrálnej Európe nemôže nič stať“ (*Sládek in: Goněc, 1998, s. 30*). Okrem spolupráce medzi

malodohodovými partnermi malo Československo záujem aj na spolupráci s Poľskom a aj s Maďarskom a Rakúskom (*Sládek in: Goněc, 1998, s. 21,27*). E. Beneš píše: „chceme, aby sme v Rakúsku mali dobrého suseda“ alebo „nejde nám o to aby sme ich [Maďarov] pripravili o ich národnú existenciu“, vo všeobecnosti píše o snahe „vybudovať korektné a lojálne styky s našimi susedmi. To však nesmie znamenať slabosť“ (*Beneš, 1924, s. 30-31*). U vzťahov s Rakúskom a Maďarskom konštatuje Olivová intenzifikáciu snáh najmä po roku 1934 pod vedením Hodžovej skupiny (*Olivová, 2000, s. 214*). Obzvlášť u snáh o zlepšenie vzťahov s Poľskom možno nájsť dôkazy o značnom vnútropolitickom tlaku (*Olivová, 2000, s. 214, Šrámek, 2008, s. 35-36*) a o viacerých iniciatívach z československej strany (*Dejmek, 1998, s. 50, 100...*), ktoré ale stroskotali na neochote či neprijateľných podmienkach zo strany Poľska¹⁶ (*Dejmek, 1998, s. 51,100-101*). Práve neschopnosť zlepšenia vzťahov s Poľskom bol jedným z najviac kritizovaných aspektov predmníchovskej politiky napriek tomu, že úsilie bolo preukázateľne vyvinuté a stroskotalo zväčša kvôli poľskej strane (*Dejmek, 1998, s. 366*). Už spomenutý je aj záujem o spoluprácu s Nemeckom.

Otázka vzťahov so Sovietskym zväzom priniesla Československu množstvo kontroverzií. Najčastejšie sa za najlepší dôkaz neexistencie ideového prepojenia s komunistickým režimom, ale iba nutnosti spojenectva proti zhoršujúcej sa situácii sa používa argument protokolu k spojeneckej zmluve, ktorý stanovoval, že záväzok pomoci bude platný len, ak pomoc poskytne Francúzsko (*Šrámek, 2008, s. 36*). V protokole teda možno jasne identifikovať neúplnú dôveru k Sovietskemu zväzu (ak nie práve nedôveru, že môže umelo vyvolať nejaký vnútorný rozpor, prísť na pomoc s armádou a už neodísť), možno ho brať aj ako potvrdenie niekoľkokrát spomenutej orientácie na Francúzsko. Možno spomenúť napr. citát ministra Kroftu, že „naš pomer [k ZSSR] je vyjadrený prostou obrannou zmluvou o vzájomnej pomoci proti útočníkovi, nič iného medzi nami nie je, obzvlášť tu nie je žiadna tajná zmluva“ (*Krofta in: Dejmek, 1998, s. 85*). Ako sa však kríza prehlbovala, spojenectvo bolo považované za čoraz dôležitejšie s tvrdením, že bez aliancie s Moskvou „by sme boli vydaní úplne na milosť a nemilosť Nemecka“ (*Krofta in: Dejmek, 1998, s. 163*). Spojenecká zmluva dala ale základ mnohým nemeckým útokom, ktoré prezentovali Československo ako základňu komunizmu v strednej Európe (*Dejmek, 1998, s. 147*), poľská tlač písala o „snoch

¹⁶ napr. odmietanie reciprocity u menšinových politikách či odmietnutie zasiahnuť proti iredentistickým aktivitám (*Dejmek, 1998, s. 51,100-101*)

českých rusofilov a sovietafilov o spoločnej hranici so ZSSR“ a o intrigách českej diplomacie voči Varšave (*Dejmek, 1998, s. 101*) a vo fínskom diskurze sa môžeme bez akýchkoľvek úvah stretnúť s označením ČSR jednoducho ako stredoeurópskeho sovietskeho spojenca (*Jakobson, 1984, s. 48; Mannerheim, 1953, s. 295*).

Veľký význam mala pre Československo aj existencia Spoločnosti národov aj keď sa možno stretnúť aj so skeptickejšími náhľadmi – ako napr. výrok T. G. Masaryka, že „prijímame Spoločnosť národov, ale tá nemá dosiaľ potrebnú autoritu“ (*Masaryk, 2007, s. 484*). Beneš SN nazýva „najvýznamnejším činiteľom rekonštrukcie“ a tvrdí, že „vykonala už väčšie dielo, než sa myslí“ na príkladoch rakúskej otázky, koloniálnych mandátov, odzbrojenia, hornoslieskej, saarskej... (*Beneš, 1924, s. 134*). Konštatuje, že jej mravný vplyv je veľmi citelný „umierňuje všetky predpojatosti, nacionalizmy, imperializmy a začína byť postrachom ľudí zlej vôle... tvorí pomaly novú atmosféru, kde sa začína uplatňovať princíp právnej a mravnej autority a istoty“ (*Beneš, 1924, s. 134-135*). Aj keď tiež konštatuje, že „Spojené štáty severoamerické ponechali celú váhu vykonania Wilsonových ideálov ostatnému svetu, aj keď každý vidí, že bez nich pôvodná veľká idea ostane neuskutočniteľná“ (*Beneš, 1924, s. 193*), sám sa vracia opäť k optimistickému náhľadu, keď tvrdí, že „je prirodzené, že dielo tak obrovské, s tak vysokými cieľmi a tak ťažko vykonateľné... nemôže... byť uskutočnené v krátkej časovej lehote... vyvodzovať z toho pesimizmus by bolo nesprávne a predčasné“ (*Beneš, 1924, s. 194-195*). O aktívnej role Československa v SN napokon vypovedá aj fakt, že E. Beneš bol v rokoch 1923-27 členom Rady SN, 1927-28 členom bezpečnostného výboru a v rokoch 1932-34 generálnym spravodajcom odzbrojovacej konferencie (*Olivová, 2004*), s obhajobami SN sa môžeme stretnúť ešte aj v krízovom roku 1938 (*Dejmek, 1998, s. 194, 227*). Možno spomenúť aj dobové idey zjednotenej Európy, ku ktorým sa Československo stavalo kladne, Voči Briandovmu projektu federalizácie Európy sa Beneš vyjadril ako o „ušľachtilej myšlienke“, aj keď niekoľkokrát zopakoval, že si to bude vyžadovať „dlhú a ťažkú prácu“ (*Ferenčuhová in: Goněc, 1998, s. 88*).

Ako záverečný dôkaz dôležitosti zahraničnej politiky si dovoľím uviesť navrhnuté riešenie sudetonemeckej otázky predložením témy medzinárodnej arbitráži. Š. Osuský v správe k tomu vyzývajúcej konštatuje, že „je nutné rýchlo organizovať našu politickú obranu pred svetom“ (*Osuský in: Dejmek, 1998, s. 309*).

Dôležitosť a smerovanie zahraničnej politiky boli teda jasne určené. Možno citovať K. Kroftu nedlho potom ako Belgicko vyhlásilo neutralitu (a túto možnosť niektorí vzťahovali aj na Československo), že „my príklad Belgicka nasledovať nemôžeme a nebudeme... [ČSR musí] trvať na doterajších spojeneckých zmluvách a...snažiť sa o ich rozšírenie a upevnenie“ (*Krofta in: Dejmek, 1998, s. 81*). Sládek v tomto kontexte hovorí až o „paktománii“ (*Sládek in: Gonéc, 1998, s. 35*). Skutočné prepadnutie konceptu kolektívnej bezpečnosti možno vidieť u K. Kroftu, ktorý v duchu spomínaného optimizmu v roku 1938 píše, že „v Rakúsku a Maďarsku... rastie presvedčenie, že jediná správna politika pre nich je politika strednej Európy, Spoločnosti národov, kolektívnej bezpečnosti...“, čo bolo v tej dobe už skutočne len želaním (*Dejmek, 1998 s.197*).

2.3.3 Rola náboženstva

U dominantného diskurzu sa nestretávam s významnou rolu náboženstva. T. G. Masaryk síce hovorí vo vzťahu k „prušáctvu a rakušáctvu“ o teokratických monarchiách, nie však v protináboženskom ladení, skôr naopak, tvrdí, že „Berlín, Viedeň a Carihrad hlásali rúhavé učenie, že ich... dynastie sú z božej milosti“ (*Masaryk, 2003, s. 24*). Masaryk píše, že Československo sa „líši od ostatných národov slovanských, u ktorých náboženstv a príslušnosť mali a majú zároveň ráz národný. Srbi svojim pravoslávím čelili islamu a katolicizmu rakúskemu, Poliaci, ako národ... katolícky, svojim náboženstvom stáli proti pravoslávii a protestantizmu... U Čechov bolo hustitstvo a bratstvo cirkvou národnou... na Slovensku cirkev luteránska do istej miery stala sa národnou proti maďarskému protestantizmu vyznania kalvínskeho a proti oficiálnemu... katolicizmu“ (*Masaryk, 2007, s. 287*). V praxi však napriek prohusitskému mýtu zlatého obdobia nemožno badať priame prepojenie na nejaké náboženstvo alebo podporu niektorých vierovyznaní na úkor iných, bola razená koncepcia nezmiešavania náboženstva a politiky a rozluky štátu s cirkvami (*Masaryk, 2007, s. 452*). Vyskytli sa síce rozpory s Vatikánom, napr. pri celorepublikových oslavách výročia Jana Husa v roku 1925, ale aj vzťahy s Vatikánom boli normalizované zmluvou v roku 1928 (*Olivová, 2000, s. 142-143*). V katolíckom tábore strany lidovej a hlavne HSLS boli však zastúpení hlavne kritici politiky Hradu.

2.4 Akceptácia:

Pri akceptácii je asi potrebné na začiatku uviesť, že v Československu ostala do veľkej mery zachovaná názorová rôznorodosť z predvojnového obdobia, narozdiel od napr. Fínska, v ktorom prebehla občianska vojna a jej víťaz mohol presadzovať svoj „hlavný naratív“ aj prostredníctvom sily a potlačania iných názorov (napr. prostredníctvom zakázania komunistickej strany).

V politickom spektre, pokiaľ pre tento moment vynechám strany národnostných menšín, možno v prípade opozície hovoriť o najmä Kramářovi a o radikálnejšom krídle agrárnej strany a po jej boľševizácii aj o komunistickej strane. Schému rozloženia síl v politike ponúka V. Olivová (Príloha 1). Je v nej vidieť, že na území Čiech mal republikánsky smer jednoznačnú prevahu, na Slovensku bol vyrovnaný s nacionálnymi silami (v celoštátnom meradle však tento aspekt nebol až tak viditeľný), v oblastiach s nemeckým obyvateľstvom však postupne jednoznačne zvíťazil nacionálny prúd (v roku 1935 63% hlasov a v roku 1938 až 79%) (Olivová, 2000, s. 335).

V československom kontexte bola jednoznačne nepriaznivá situácia z hľadiska národnostných menšín. Zo strán vládnucej československej elity je už na predchádzajúcich stranách dokázaný ústretový prístup, ale s podmienkou lojality voči Československej republike. Možno citovať z prehlásenia Malypetrovej vlády, že „v parlamentnej demokracii, ktorou Československo je a ostane, bola a bude možnosť opozície proti väčšine a proti vláde, ale nemôže byť opozícia proti štátu“ (Olivová, 2000, s. 198). Olivová konštatuje pri vzniku republiky rozpoltenie nemeckého tábora (Olivová, 2000, s. 76-78). Zatiaľ čo v dvadsiatych rokoch môžeme sledovať nemecké aktivistické strany dokonca vo vláde, v tridsiatych rokoch možno postupne hovoriť o prehre týchto ideí, vyvrcholením boli zlé výsledky vo voľbách v roku 1935 vedúce napokon k úplnému pohlteniu aktivistických strán stranou SDP (Olivová, 2000, s. 197-198, 229-230). Analýza príčin je témou samostatných prác, najvýznamnejším je pravdepodobne hospodárska kríza, ktorá postihla najmä regióny s veľkým počtom nemeckého obyvateľstva. Výsledkom bolo, že v obecných voľbách roku 1938 získala SDP drvivú väčšinu hlasov nemeckého obyvateľstva (Dejmek, 1998, s. 254; Olivová, 2000, s. 335). Možno poukázať na fakt, že ôsmy bod Karlovarského programu požaduje „úplnú slobodu priznania sa k nemeckému národu a k nemeckému svetovému názoru“

(*Olivová, 2000, s. 231*), čo Dejmek vykladá jednoducho ako prihlásenia sa k nacizmu (*Dejmek, 1998, s. 223*), čo znamená akceptáciu absolútne odlišného „hlavného naratívu“. Napriek značným snahám a počiatočným úspechom bola teda snaha o akceptáciu československého naratívu, a napokon aj o akceptáciu štátu ako takého, nemeckou menšinou, jednoznačne neúspešný.

V prípade slovenskej menšiny sa možno tiež oprieť o politické rozloženie síl, ktoré dokazuje približne rovnaké rozloženie síl medzi nacionalistickým a republikánskym táborom, inými slovami teda silnú pozíciu nacionalistického tábora, ktorý požadoval autonómiu pre Slovensko. To bolo v priamom rozpore s centrálnou ideou „dvoch vetiev jedného československého národa“. Na zjazde strany v Bratislave v roku 1938 strana prehlásila, že za účelom autonómie bude spolupracovať nacionálnymi skupinami nemeckými, maďarskými a poľskými na Slovensku, na zjazde prisahala na originál Pittsburgskej dohody, na autonómiu Slovensku a bola aj verejne spálená československo-sovietska spojenecká zmluva (*Olivová, 2000, s. 231, 245-246*). Nakoľko radikálne boli snahy Hlinkovej ľudovej strany či jej krídel, či mali záujem na samostatnom Slovensku za cenu zničenia spoločného štátu alebo len o autonómiu, je opäť téma pre samostatné práce, faktom ale zostáva že ponúkla relatívne stabilný ideový koncept odlišný od idey razenej Prahou, ktorú akceptovala až takmer polovica obyvateľov Slovenska. Na druhej strane je ale zasa možné uviesť protest 5.6.1938 v Bratislave za jednotu republiky, ktorý dokazuje polarizáciu spoločnosti (*Olivová, 2000, s. 246*).

Zaujímavé je pojednanie o pravicovom bloku strán. Zatiaľ čo spomínané fašistické sily boli v spoločnosti veľmi nepočtetné a ich neakceptovanie hlavného naratívu nie je nutné bližšie rozoberať, je možné pozastaviť sa nad rolu agrárnej strany. Olivová konštatuje, že agrárna strana mala v Malypetrovej vláde vedúce postavenie, pričom politika Malypetrovej vlády bola zameraná na obranu vnútornej demokracie a spolupracovalo s Hradom (*Olivová, 2000, s. 192*). Väčšina strany sa však postavila proti zmluve so ZSSR v roku 1935, proti Benešovi aj proti samotnému Malypetrovi (*Olivová, 2000, s. 192*). Krídlo okolo Berana, Zadinu a Vraného nadviazalo kontakty s Henleinovou SDP a s cieľom zmeny zahraničnej politiky viedlo samostatné jednanie dokonca s Nemeckom, pri ktorých možno uviesť citát: „strana považuje doterajšiu líniu československej zahraničnej politiky za chybnú a že spoluprácu s Nemeckom chce využiť proti nežiadúcim vzťahom s Ruskom“ (*Olivová, 2000, s. 192, 216*). Vzhľadom

tomu, že sa jedná iba o jedno z viacerých krídel strany, nemožno použiť volebné výsledky na kvantifikáciu jeho vplyvu. Podobné ciele možno vidieť aj u Národného zjednotenia sformovaného v roku 1935, ktoré odmietalo rovnako orientáciu na ZSSR a teda aj celý francúzsko-sovietsko-československý systém a usilovalo sa o orientáciu na Taliansko (aj vzhľadom k členstvu viacerých fašistických strán) (*Olivová, 2000, s. 190*). Predsedom bol K. Kramář, ktorého jednoznačne nemožno označiť z nevýznamnú osobnosť, je u neho badať aj iné zásadné rozpory s akciami Hradu ešte pri vzniku štátu ako napr. hájanie monarchistického typu štátu podľa vzoru Anglicka, alebo tvrdší postup voči nemeckej menšine. (*Olivová, 2000, s. 61, 119, 190*). Zoskupenie však bolo značne názorovo roztrieštené a aj napriek snahe zjednotiť všetky pravicové strany dosiahlo vo voľbách v roku 1935 iba slabý výsledok 5,5% hlasov (*Olivová, 2000, s. 197*).

Špecifickým aspektom je rola komunistickej strany, ktorá sa pohybovala v spomínaných troch rovinách, od systémovej radikálnej ľavice, cez protištátnu stranu priamo podriadenú kominterne, až po jej tretiu verziu opäť aspoň navonok demokratického charakter s cieľom antinacistického bloku. Na základe týchto zmien a vzhľadom k relatívne stabilným volebným výsledkom (zmeny teda neboli natoľko výrazne reflektované, aby priniesli zmenu nálad voličov) si nedovolím posudzovať, či sa v jej prípade jednalo len o politický súboj, alebo dostával aj kultúrne/strategicko-kultúrne aspekty (neakceptovanie Československého štátu a vyzývanie k svetovej revolúcii by sa za neakceptovanie strategickej kultúry jednoznačne dalo považovať).

Pri radikálnych zmenách zahraničnej politiky so snahou orientácie na Nemecko alebo pri autonomistických snahách spojených taktiež s radikálnou zmenou zahraničnej politiky si dovoľm tvrdiť, že sa jedná o idey, ktoré sa od téz vládnučich strán odklňali nad úroveň bežného politického súperenia (a teda v tomto znení spĺňajú definíciu J. Snydera, že sa jedná o javy, ktoré presahujú rovinu politiky a sú skôr kultúrne) (*Lantis, 2005, s. 2-3*). V krátkosti možno skonštatovať, že sa v skutočnosti naplnili hrozby nevládnuteľnej menšinovej otázky, pred ktorými varovali niektorí ľudia ešte pred vytvorením republiky (spomínaný B. Šmeral). Napriek značnej snahe centra možno hovoriť o neakceptovaní dominantného „hlavného naratívu“, o akceptácii zahraničného (nemecká menšina) či o náznaky tvorby samostatného. Extrémne zjednodušenou matematikou je teda možné na základe údajov od Olivovej prehlásiť, že 18% českého politického tábora, 44% slovenského a 79% nemeckého tábora neakceptovalo hlavný

naratív elít. Takéto posudzovanie je ale len veľmi orientačné, nezahŕňa voličov komunistickéj strany, ktorá sa v tej dobe prezentovala ako systémová a deklarovala podporu republiky, niektoré zdroje taktiež uvádzajú, že Sudety zďaleka neboli tak nacistické ako väčšina odborných zdrojov uvádza (*Vzťahy medzi...*, 2012), špecifický je aj aspekt viacerých krídiel v HSLS.

Ako špecifický prejav neakceptácie je možné spomenúť názor V. Goněca, ktorý upozorňuje na „malosť a provincialitu mnohých českých politikov....napestovanú ešte pred prvou svetovou vojnou... so zrodom samostatného štátu nevymizla, naopak prízemnosť vystupovala ešte otvorenejšie...málokto bol schopný pochopiť maximálnu politiku masarykovského realismu, tobôž sa nimi riadiť“ (*Goněc, 1998, s. 4*). Zatiaľ čo teda elity a teoretici svoje koncepty vzťahovali k veľmociam, myslenie ostatných mohlo byť značne odlišné. Aj Kováč v tomto kontexte uvádza, že zahraničná politika bola doménou dvoch ľudí – Masaryka a Beneša – a cituje F. Peroutku, podľa ktorého, československý parlament Benešovi do jeho kompetencií prakticky nezasahoval, lebo „priemerný poslanec sa zo všetkých zahraničných otázok najživšie zaujímal o otázku japonského zemetrasenia“ (*Kováč, in: Goněc, 1998, s. 12; Peroutka in: Goněc, 1998, s. 12*). Možno teda tvrdiť, že čiastočné neakceptovanie, resp. nepochopenie razeného naratívu najvyšších elít bolo ešte rozšírenejšie ako naznačujú volebné výsledky.

Občania niekoľkokrát deklarovali ochotu brániť celistvosť krajiny a nepodrobiť sa diktátu (*Olivová, 2000, s. 266*) (čo je faktor, ktorý je opäť takmer identicky zdieľaný s fínskym diskurzom). Tento aspekt je možné spojiť s práve spomenutým názorom Goněca a Kováča o odlúčenosti zahraničnej politiky od bežných politikov či bežných ľudí. Protesty deklarovali vernosť vlasti a vláde, neboli spojené s kritikou doterajšej politiky (s pochopiteľnou výnimkou odpovedi na berchtesgadenské ultimátum, u ktorého bolo žiadané jeho odmietnutie) či ideí, na ktorej bol štát budovaný. Protesty boli skôr zamerané na odkaz jednoty (*Olivová, 2000, s. 266-267*), Dejmek konštatuje, že nová Syrového vláda predstavovala kontinuitu s minulou vládou (*Dejmek, 1998, s. 322*), Harna píše o „odhodlaní brániť republiku a jej demokratický systém aj za ceny najvyšších obetí“ (*Harna, 2006, s. 163*). Dovolím si teda tieto protesty nepovažovať za prejav neakceptácie hlavného naratívu, skôr naopak, akurát v súlade s tézou V. Goněca, s vnímaním nižšej priority roly zahraničnej politiky u občanov než u politikov.

3 Strategická kultúra Fínska

3.1 Ideové kritérium

3.1.1 Identita

Fínsky ideový koncept v medzivojnovom období je postavený na naratívoch „bieleho“, víťazného tábora občianskej vojny. V externom kontexte sa môžeme stretnúť so zdôrazňovaním Fínska ako európskej a západnej krajiny a jeho role predsunutej stráže na hranici Západu. S tým priamo súvisí koncept ruského/bolševického nepriateľa, ktorému sa budem venovať samostatne. Ako krátku charakteristiku možno citovať Ch. Browninga, ktorý tvrdí, že „narátiv zjednotenia fínskych kmeňov do Veľkého Fínska a boj proti Rusom sa stal definujúcim prvkom národnej a individuálnej identity pre mnoho Fínov“ (*Browning, 2008, s. 164*).

Browning charakterizuje Fínsko na začiatku dvadsiateho storočia ako „mladý národ vynárajúci sa z divočiny a plný vitality“, v tomto kontexte spomína personifikáciu Fínska fínskou pannou¹⁷ a naratívy nacionalistických autorov ako Alexis Kivi, alebo Juhani Aho, ktorí idealizovali obyčajných ľudí a ich ťažký život na hrane prežitia a spájali chudobu a jednoduchosť s autenticitou a čistotou (*Browning, 2008, s. 114*). Konštrukt teda podľa Browninga zdôrazňoval chudobu a tvrdé klimatické podmienky, malú rozlohu národa, okrajovú polohu a rasovú diferenciáciu a týmto legitimizoval tvrdenia o subjektivite medzi národmi (*Browning, 2008, s. 114*). Fíni boli ostatnými prezentovaní ako okrajoví v negatívnom zmysle, v domácom diskurze toto označenie ale nadobúdalo pozitívny význam ako základ národného charakteru postaveného na mladosti a dynamizme a ako základ pre rozvoj národa do budúcnosti (*Browning, 2008, s. 114*). Na základe spomínaného aspektu chudoby a ťažkých životných podmienok Browning tvrdí, že bol skonštruovaný obraz Fínska ako „tvrdohlavého národa, ktorý sa napriek ťažkostiam nikdy nepoddá“ (*Browning, 2008, s. 114*), podobný obraz uvádza Luostarinen, ktorý hovorí o „nezávislom, osamelom, aktívnom a tvrdohlavom Fínovi [, ktorý] sa nikdy nepodriadi ruskému alebo socialistickému kolektivismu“ (*Luostarinen, 1989, s. 129*). Môžeme sa teda stretnúť s „mýtom tvrdohlavosti malého národa“, ktorý

¹⁷ Fínska panna, alebo Panna-Fínsko; eng.: Finnish maiden; fin.: Suomi-Neito

sa objavuje v histórii viacerých národov a práve často až dodatočne ako ospravedlnenie prehranej vojny (napr. Srbsko). Mojou snahou teda určite bude neprečoňovať úlohu tohto konceptu. Možno ale spomenúť, že predstavy o Fínsku ako tvrdohlavej krajiny možno odsledovať aj v Sovietskom zväze, napr. s odstupom času u vtedajšieho ministra zahraničných vecí V. Molotova, ktorý sa vyjadril, že „ľudia sú tam veľmi tvrdohlaví... Boli sme rozumní, že sme neanektovali Fínsko. Stalo by sa hnijúcou ranou“ (*Molotov in: Jakobson, 1998, s. 68*).

Heikka tvrdí, že strategická kultúra Fínska niesla vždy znaky republikanizmu (*Heikka, 2005, s. 92*). Mojou tézou je, že strategická kultúra nebola plne republikánska, ale pretrvávali pravicové tendencie a to obzvlášť v armáde. Kulmináciu aktivít pravice je možné spojiť s Hnutím Lapua, osudnou sa jej však stala jej vlastná radikalizácia, čoraz viac radikalizovaná strana IKL bola napokon v roku 1938 zakázaná¹⁸. Pokračovacia vojna je ale opäť ukážkou (aj keď opatrnejšej) pronemeckej orientácie, Fínsko síce tvrdilo, že vedie samostatnú vojnu (*Mannerheim, 1953, s. 453*), možno ale spomenúť napr. prezidenta Rytiho a ním priamo uvedený cieľ veľkého Fínska či aktivity maršala Mannerheima odlišné od deklarovanej defenzívnej vojny (*Puntila, 1975, s. 164*). Nemecký minister Blücher napokon v správe v roku 1937 konštatuje, že „osemdesiat až deväťdesiat percent národa je prodemokratických“ ako aj ale, že „sympatie armády a pravicových kruhov budú na strane Nemecka“ (*Jakobson, 1984, s. 26*). Súhlasím teda s názorom Heikka o kontinuite republikánskej tradície za výstižnejšie ale považujem tvrdenie Browninga, že až „konečná porážka v Pokračovacej vojne bola ďalším formatívnym momentom... k rekonštitúcii dominantných naratívov fínskej subjektivity, obzvlášť tých pravicových“ (*Browning, 2008, s. 167*). Inak povedané, že pravicového „bieleho ducha“ z fínskej strategickej kultúry vyhnala až porážka v Pokračovacej vojne. Počas vojny a najmä počas udalostí k nej vedúcim v kultúre boli prítomné a to obzvlášť u armády.

Zjednodušene možno povedať, že nezávislé Fínsko bolo svedkom troch ideových konceptov: monarchistického, republikánskeho a ľavicového (aj keď ľavicový blok je jednoznačne nutné ďalej deliť na komunistický a sociálnodemokratický). Vo Fínsku však prebehla občianska vojna, ktorej výsledkom bola porážka „červených“, ľavicové naratívy teda boli odsunuté a potláčané, ich

¹⁸ Vtedajší minister vnútra a neskorší dlhoročný premiér U. Kekkonen ale neskôr priznal, že cieľom kroku bola snaha zapôsobiť na Sovietsky zväz (*Jakobson, 1984, s. 54*).

významom sa budem zaoberať iba v časti ohľadom akceptácie naratívu, v tvorbe hlavného naratívu krajiny nezohrávali žiadnu úlohu (resp. ich naratívy nezohrávali úlohu, nebezpečenstvo ľavice bolo pochopiteľne veľmi dôležité), slovami Browninga – „červení, ako zradcovia, boli denacionalizovaní a externalizovaní z bielych koncepcií o sebe“ (*Browning, 2008, s. 121*). Browning práve tvrdí, že externalizácia a marginalizácia červených v buržoáznom ponímaní ohraničovala hranice fínskej identity (*Browning, 2008, s. 115*).

Prvotným faktorom analýzy bieleho ideového diskurzu rozdeľujúcim biely tábor, bolo najmä budúce štátne usporiadanie – monarchia, alebo republika. Aj po vyriešení tejto otázky ostali názorové skupiny relatívne rovnaké (*Jutikkala, 1999, s. 236*). Preto sa v tomto kontexte budem stotožňovať pojmy monarchisti s pojmami pravicového tábora či konzervatívcov.

Monarchistické konzervatívne názory sa sústredili okolo Strany národnej koalície, k jej názorom patrila nedôvera k parlamentnej demokracii, ktorej slabosť bola považovaná za príčinu občianskej vojny (*Browning, 2008, s. 122*). Názorom mnohých monarchistov bolo, že príčinou vojny bolo príliš veľa demokratického vývoja vo Fínsku, nie príliš málo (*Browning, 2008, s. 124*). C. G. Mannerheim napr. v prípade volieb v roku 1919 znechutene zdôrazňuje, že „strana, ktorá iba pred niečo viac ako rokom dovedla krajinu na pokraj priepasti, užívala úplne rovnaké ústavné práva ako konzervatívne strany, ktorých členovia zachránili krajinu od deštrukcie“, v širšej rovine aj že „socialisti nie sú schopní ubrániť demokraciu“ (*Mannerheim, 1953 s. 128, 215*). V týchto predstavách nebol dôvod zmierenia s „červeným zradcom“, slovami E. Raila „pretože sú naši krajanovia na nepriateľovej strane, musíme zasiahnuť o to ostrejšie, keďže iba ten je statočný, kto... netrasúcou rukou odreže... nádor“ (*Railo in: Browning, 2008, s. 121*). U Mannerheima možno nájsť citát, že „červení povstali v ozbrojenej revolúcii proti sociálnemu poriadku a trestom je smrť“ (*Mannerheim in: Browning, 2008, s. 121*). V pravicových/konzervatívnych kruhoch je dôležitým aspektom ich pronemecká orientácia, aj keď výraznou výnimkou tu je osoba Mannerheima, u ktorého sa môžeme stretnúť so súhlasom so spomenutými ideami monarchizmu, potrestania červeného zradcu či Veľkého Fínska, nezdieľal však pronemeckú orientáciu. Je ale nutné uviesť, že pronemecká orientácia sa netýka len politikov. Možno citovať jedného z najvýznamnejších fínskych básnikov, Eina Leina, ktorý hovorí o „cisárových Wilhelmových železných vojakoch... predstaviteľoch najpreslávenejšej armády... ktorí

napriek svojmu ťažkému zápasu považovali za svoju medzinárodnú povinnosť prísť zachrániť nás pred oligarchiou, terorizmom a anarchiou“ (*Leino in: Browning, 2008, s. 123*). Výsledkom týchto preferencií bola prosba nemeckej armáde o pomoc v občianskej vojne a obchodné zmluvy, ktoré podľa Puntilu stavali Fínsko do pozície nemeckého vazala (*Puntila in: Hulkko, 1967, s. 11-12*). Dominanciu monarchistov potvrdzuje zvolenie P. E. Svinhufvuda regentom, Svinhufvudom menovaná vláda bola zložená výlučne z priaznivcov monarchie (*Jutikkala, 1999, s. 233*). Za vyvrcholenie možno označiť zvolenie nemeckého princa Friedricha Karla Hessenského kráľom. Dôležité je spomenúť, že sa táto udalosť udiala deviateho októbra 1918, teda skutočne tesne pred koncom prvej svetovej vojny. Jasne to dokazuje silnú orientáciu na Nemecko, argumentom bolo, že dynastický vzťah s Nemeckom zaručí Fínsku nezávislosť a je nutný pre anexiu Karélie do Veľkého Fínska (*Browning, 2008, s. 123; Jutikkala, 1999, s. 234*), predseda vlády Juho Kusti Paasikivi tieto ciele jasne spojil v prehlásení, že „bez monarchie Fínsko nezíska podporu Nemecka a bez nemeckej podpory nezíska Východnú Karéliu“ (*Paasikivi in: Jutikkala, 1999, s. 235*). Podľa Browninga je daný prístup postavený na Fennomanských naratívoch paternalizmu a elitizmu, zaručí Fínsku stabilitu sociálneho a politického života, keďže sa bude jednať o návrat k tradíciám politickej a sociálnej hierarchie vo Fínsku (*Browning, 2008, s. 123*).

Republikánsky tábor bol inštitucionalizovaný v Agrárnej strane, v Národnej pokrokovej strane a aj v Sociálno-demokratickej strane, aj keď u nej bola vzhľadom k jej politickej orientácii situácia obtiažnejšia (*Browning, 2008, s. 122*). Browning k nej dodáva, že bola len tolerovaná, dlho nebola považovaná za rovnocennú, pravica jej tiež prisudzovala zodpovednosť za revolúciu a považovala ju teda za „nespoľahlivú a nelojálnu“ (*Browning, 2008, s. 129*). Republikánsky tábor varoval pred rozdelením spoločnosti v dôsledku monarchie a pred vazalstvom voči Nemecku a z toho vyplývajúcej medzinárodnej izolácie (*Browning, 2008, s. 123*), čo sa ukázalo byť pravdou. Narozdiel od monarchistickej kritiky parlamentnej demokracie považovali stúpenci republikánskej línie parlament za priamy výsledok generálneho štrajku z roku 1905 (*Browning, 2008, p. 124*). Browning dodáva, že veľa ich názorov pochádza z konštitucionalistickej minulosti, na základe ktorej sa fínsky parlament stal symbolickou manifestáciou „fínstva“ (*Browning, 2008, p. 124*). Republikáni presadzovali nový náhľad na občiansku vojnu, zdôrazňujúci národnú jednotu, namiesto absolútneho vylúčenia všetkých červenských prostredníctvom ich rusifikácie (*Browning,*

2008, s. 124). Červené masy boli nazvané patriotmi, ktorí boli zvedení boľševickými lídrami, nakazení červeným morom (Browning, 2008, s. 125). Môžeme sa stretnúť s tézami, že „to, že fínsky robotník dostal chorobu nebolo jeho vinou“ (Luostarinen, 1989, s. 129) alebo že „fínski červení, z ktorých väčšina boli čestní a schopní robotníci, boli jednoznačne inšpirovaní presvedčením, že bojujú za správnu vec. Je teda nemožné odpustiť zločiny agitátorov, ktorých propaganda spôsobila túto... tragédiu“ (Hannula, 1939, s. 62). Aj sám Mannerheim, u ktorého možno nájsť spomenuté vyjadrenie, že červení si zaslúžia smrť, napokon vo svojich pamätiach píše, že „iba tí, ktorí boli vinní z vážnych zločinov by mali byť súdení... [a] obrovská masa zvedených ľudí by mala byť prepustená“ (Mannerheim, 1953, s. 180-181). Gen. Kirke v predslove k Hannulovej práci o občianskej vojne červených označuje za nadšených ale nevzdelaných, jednoduchých a zvedených (Kirke in: Hannula, 1939, s. 7), čo Browning vykladá ako legitimizáciu paternalistického naratívu, v zmysle, že fínski roľníci nemohli vedieť, čo je v ich záujme (Browning, 2008, p.126). V tomto naratíve bolo teda červeným čiastočne odpustené, ale iba za cenu ďalšej démonizácie Ruska, napriek snahe o integráciu museli porazení akceptovať biely naratív vojny za nezávislosť (Browning, 2008, s. 125,126).

Možno sledovať, že vplyv týchto dvoch skupín sa v medzivojnovom období striedal. Ako prehrou monarchistov môže vyzerat' schválenie republikánskej ústavy, schladenie tradične monarchistických sympatií však podľa Jutikkalu spôsobila hlavne krivá prísaha cára Mikuláša II. (Jutikkala, 1999, p. 233). Myšlienka monarchie však podľa Jutikkalu naďalej ostala populárnou a oživila ju zahraničná politika (Jutikkala, 1999, s. 233). Preukázateľným víťazstvom monarchizmu bolo zvolenie P. E. Svinhufvuda za regenta, vzhľadom k výkladu, že vo Fínsku nedošlo k revolúcii, zákony z dôb Gustava III. sú teda neustále platné a moc udeľovaná panovníkovi, najprv kráľovi, potom cárovi, bola teraz legálne udelená regentovi (Jutikkala, 1999, s. 233). Následné bol zvolený za kráľa nemecký princ Friedrich Karl. Po porážke Nemecka bola monarchia zdiskreditovaná a po následnej prehre monarchistov vo voľbách v júni 1919 bola prijatá republikánska ústava, a za prezidenta bol zvolený K. J. Ståhlberg. Ståhlbergove ciele posilnenia parlamentnej demokracie boli v priamom rozpore s cieľmi pravice, môžeme sa z ich strany teda stretnúť napr. s ideami hrozby sily alebo s Mannerheimovým konkrétnym návrhom, že ako regent môže oddalovať ratifikáciu novej ústavy k získaniu času na inváziu do Ruska, čo však konzervatívni členovia

parlamentu napokon odmietli (*Stover, 1977, s. 742*). Pod Ståhlbergovým vedením došlo naopak k podpísaniu zmluvy z Tartu medzi Fínskom a Sovietskym zväzom, ktorú pravica považovala za hanebnú (*Browning, 2008, s. 124*). V roku 1925 bol však za prezidenta zvolený významný člen občianskych gárd, Lauri Kristian Relander, ktorý sa netajil podporou pravice, čo sa prejavilo takmer okamžite napr. v odvolaní gen. Wilkamu a vymenovaní genmjr. Sihva na čelo armády, čím sa začala dominancia jägrov¹⁹ vo fínskej armáde (*Browning, 2008, s. 138*). Silu naberali aj občianske gardy, zatiaľ čo gen. Wilkama s gardami odmietal spolupracovať, tvrdiac, že kvôli ich nelegalizovanému štatútu boli na úrovni skautov či armády spásy (*Stover, 1977, s. 744*), prezident Relander bol členom gárd a genmjr. Sihvo bol jäger. Občianskym gardám bol v roku 1927 parlamentom priznaný nezávislý štatút, pričom Stover konštatuje, že parlament nemal veľmi na výber – ako vyhlásil jeden z členov pravice, ak parlament gardy nelegalizuje, tak sa jednoducho odmietnu rozpustiť (*Stover, 1977, s. 744*).

Násilným rozohnaním komunistov v meste Lapua sa začína najzreteľnejšie vystúpenie pravice prostredníctvom Hnutia Lapua. Pravica vnímala situáciu ako „druhé kolo“ občianskej vojny, namierené na konečné odstránenie červeného moru z Fínska a bolo smerované proti parlamentnej štruktúre vlády, keďže prostredníctvom kompromisov v parlamente, socialisti znovu obnovovali snahy o revolúciu (*Browning, 2008, s. 139*). Svinhufvud označil hnutie za „božie požehnanie pre domovinu“, Relander ďakoval bohu za vzostup patriotizmu, Mannerheim aj vo svojich pamätiach označuje hnutie za „prejav reakcie fínskeho ľudu na zneužívanie demokracie“ (*Browning, 2008, s. 140; Mannerheim, 1953 s.244*). Ich podporu možno preukázať aj účasťou všetkých troch spomenutých na „rolníckom pochode“ v Helsinkách, organizovaného hnutím (*Browning, 2008, s. 140*). Stover konštatuje, že ciele a prostriedky hnutia boli jasne protiústavné a používali silu k presadeniu (*Stover, 1977, s. 766*). Akcie hnutia mali často násilnú povahu od ničenia komunistických tlačiarň až po fyzické bitie a únosy podozrivých komunistov k sovietskej hranici, vrcholom čoho bol únos bývalého prezidenta Ståhlberga a zbitie sociálneho demokrata Hakkilu, pričom členovia hnutia ničenie tlačiarň verejne priznávali a vyhlasovali sa za národných hrdinov či priamo na súde zbili komunistických svedkov (*Jutikkala, 1999, s. 243, Stover, 1977, s. 766*). Rola hnutia bola silná v politickej rovine, hnutie predložilo parlamentu niekoľko hrozieb a ultimát, ktoré boli najprv prijaté, ďalšie donútili vládu K.

¹⁹ Fin.: Jääkärit, Nem.: Jäger – fínski dobrovoľníci trénovaní počas prvej svetovej vojny v Nemecku

Kallia k demisii a k menovaniu viac pravicovej vlády pod Svinhufvudovým vedením (Stover, 1977, s. 745-746). Hnutie následné úspešne zastrašovalo v prezidentských voľbách v prospech Svinhufvuda proti Ståhlbergovi (Browning hovorí mierne zjednodušene o pro-Lapua Svinhufvudovi a anti-Lapua a pro-demokratickom Ståhlbergovi, Stover hovorí o Ståhlbergovi ako o liberálovi s cieľmi zmierenia a o pravickou podporovanom Svinhufvudovi), genmjr. Malmberg z občianskych gárd varoval, že „ak bude Ståhlberg zvolený, nemôže garantovať pokračovanie mieru a poriadku v krajine“ (Browning, 2008, s. 141; Stover, 1977, s. 766). Víťazom sa skutočne stal Svinhufvud. Hnutie sa pripravovalo na finálny útok proti demokracii, ozbrojenú revolúciu, ktorá napokon prepukla 27. februára 1932 v Mäntsälä, kde bola vznesená požiadavka rezignácie vlády a ustanovenie novej vlády, slobodnej od záujmov strán a postavenej na podpore „patriotického elementu“ s hrozbou nezachovania mierumilovnosti v krajine (Stover, 1977, s. 747-748). Prezident Svinhufvud napokon prevratu zabránil okamžitým zvolaním vlády a armádnym špičiek, zatknutím vedúcich predstaviteľov Hnutia Lapua a občianskych gárd a vyhlásením núdzového stavu (Stover, 1977, s. 748). Až extrémna radikalizácia pravice, proti ktorej sa napokon postavili aj samotný Svinhufvud a armáda, mala za následok porážku pravice a víťazstvo republikanizmu. Radikálna pravica vytvorila stranu IKL, ktorá v následných voľbách spolu s národnou koalíciou prepadla so ziskom iba cca 17%. Siaroff aj Puntila však priamo varujú pred nebezpečenstvom uzavretia problematiku konštatovaním, že pravicový radikalizmus po roku 1932 zmizol (Siaroff, 1999 s.120, Puntila, 1975, s. 146).

3.1.2 Mýt historickej misie

Vo fínskej identite je silne zreteľný koncept historickej misie. Viacero autorov ako charakteristiku používa báseň Uuna Kailasa, v ktorej pred básnikom stojí „Ázia, Východ“ a za ním „Západ a Európa“ a on mu chce byť ochrancom (Kailas in: Jutikkala, 1999, s. 248; Browning, 2008, s. 132...). Fínsku historickú misiu teda možno charakterizovať, ako pozíciu poslednej, najvýchodnejšej obrany Európy pred barbarstvom, „aziatsťvom“ a bolševizmom. Gen. Kirke hovorí o „silných, čestných a osvietených ľuďoch, [ktorí] stoja ako predsunutá stráž západnej civilizácie na hraniciach neznáma (Kirke in: Hannula, 1939, s. 9), Hannula hovorí o „najsevernejšom

fronte Európy proti bolševickému barbarstvu“ (*Hannula, 1939, s. 215*), Mannerheim hovorí o „fínskej historickej misii stáť na stráži uchovania západnej civilizácie v Škandinávii“ alebo o „historickej misii na okraji západnej Európy proti Východu“ (*Mannerheim, 1953, s. 208, 250*). Browning konštatuje, že na základe tohto tvrdenia bol v bielom naratíve ešte viac rozšírený význam občianskej vojny, nebola to len vojna o fínsku nezávislosť, bola to vojna medzi Východom a Západom, „mýtický boj Západu proti temnému a zlému Východu“ (*Browning, 2008, s. 120, 131*). Aj naratívny švédsky hovoriacej elity hovoria o rasovej podradenosti „aziatského“ barbarstva a nadradenosti škandinávskych/severských rasových kvalitách (*Browning, 2008, s. 145*). Luostarinen ďalej v tomto kontexte uvádza, že „Fínsko je predsunutá stráž Európskej civilizácie: jeho úloha je posilniť Západ a kultúrnu integritu, ochrániť kráľovstvo Božie pred silami satana“ (*Luostarinen, 1989, s. 131*). V historickej misii je teda jasne definovaný aj náboženský aspekt boja proti „bezbožnému komunizmu“ (*Browning, 2008, s. 120*). Historická misia jasne definuje Fínsko ako európsku krajinu, možno sa dokonca stretnúť s pokynmi pre fínske ambasády v zahraničí k odstráneniu vnímania Fínov ako „aziatov“ či Mongolov a presadzovanie vnímania ako Európanov (*Kemiläinen in: Browning, 2008, s. 146*). V historickej misii je vo všetkých nuanciách jasne definovaný aj nepriateľ, ktorým sa budem zaoberať v nasledujúcej časti.

Rozšírením tejto misie je koncept „civilizačnej misie oslobodenia utláčaného a kultúrne inferiórneho národného príbuzného“ (*Rintala in: Browning, 2008, s. 134*), teda spomínané ašpirácie vybudovanie Veľkého Fínska. Treba však poznamenať, že toto rozšírenie možno považovať skôr za pravicový konštrukt, a jeho akceptácia nebola natoľko rozsiahla (*Browning, 2008, s. 163*). Hranice Veľkého Fínska videli rôzne skupiny rôzne, väčšina si pod ním predstavovala zjednotenie s Východnou Karéliou, iní vo Veľkom Fínsku videli aj Finnmark (sever Nórska), západnú Botniu (Švédsko), Estónsko a Ingriu (Rusko), pričom najradikálnejšie teórie hovorili o hranici na Urale alebo konštatovali, že Rusko nemá vôbec žiadny nárok na Petrohrad (*Browning s.134-135; Mazour, 1956, s. 90*). Veľkofínske ambície boli legitimizované viacerými argumentami. Argumentujúc etnickými a jazykovými dôvodmi mali byť hranice Fínska totožné s hranicami jeho jazykovej rodiny, tieto argumenty boli podporené folklórnym argumentom, podľa ktorého obyvatelia Karélie a Ingrie ako „staroveké fínske kmene“ či „Kalevovo stvorenie“ mali byť zjednotení so zvyškom Fínska (*Browning, 2008, s. 135*). Geografické argumenty tvrdili, že fínske hranice sú neprirodzené a umelé, minister

zahraničných vecí Väinö Voionmaa používa termíny „Fínsko“ a „prirodzené Fínsko“ s implikáciou, že hranice Fínska by mali byť rozšírené na úroveň prirodzeného Fínska (*Browning, 2008, s. 135*). Browning hovorí o historickej misii zjednotenia fínskych kmeňov do Veľkého Fínska a získanie stratenej karelskej domoviny (*Browning, 2008, s. 163*). Dôležité je podotknúť, že tieto idey neboli len prázdnu rétorikou, došlo k reálnym náborom dobrovoľníkov, ambície podporoval aj Mannerheim a vznikli plány k invázii (*Browning, 2008, s. 136*). Tieto plány obmedzovala najprv orientácia na Nemecko (ktoré chcelo po Brest-Litovskom mieri kl'ud na Východe) a neskôr prioritá snáh o uznanie Západom (*Stover, 1977, s. 742*). Prehra monarchistov, republikánsky prezident Ståhlberg a hlavne „hanebná“ zmluva z Tartu tieto úvahy ukončili, Stover konštatuje, že fínska vláda sa rozhodla koncentrovať snahy do posilnenia parlamentnej demokracie, než do rozšírenia fínskeho územia (v tomto kontexte je opäť možné zopakovať Mannerheimov návrh, že ako regent môže odďalovať ratifikáciu novej ústavy k získaniu času na inváziu do Ruska) (*Stover, 1977, s. 742*). Pravica mierové snahy ignorovala, vďaka snahám občianskych gárd bojovalo vo východnej Karélii až 30 000 fínskych dobrovoľníkov, ktorí boli zásobovaní pravicovými organizáciami (*Stover, 1977, s. 743*). Stover tvrdí, že konali bez súhlasu a bez znalosti vlády (*Stover, 1977, s. 743*), Browning hovorí o tichom súhlase vlády (*Browning, 2008, s. 136*). Až pri rastúcom napätí vo vzťahoch so Sovietskym zväzom vláda zasiahla a uzavrela hranicu, čím rozzúrila pravicu, výsledkom čoho bol dokonca atentát na ministra vnútra (*Browning, 2008, s. 136*). Dôležité je ale podotknúť, že v tom čase už Sovietsky zväz konsolidoval svoje sily a bol schopný ozbrojenej akcie (*Stover, 1977, s. 743*).

Ciele Veľkého Fínska teda boli potlačené sovietskou silou (*Stover, 1977, s. 743*). V diskurze sú však naďalej prítomné, aj keď boli obmedzené najmä do extrémne pravicového spektra. Najsilnejším príkladom je AKS – Akademická Karelská spoločnosť, ktorú založili študenti, ktorí sa vrátili z neúspešnej expedície do Karélie (*Browning, 2008, s. 136*). Ciele AKS kombinovali ciele Veľkého Fínska s konceptom nepriateľstva voči Rusku. AKS úspešne ovládla študentské prostredie získaním kontroly nad väčšinou študentských organizácií, v tridsiatych rokoch získala takmer 80% v študentských voľbách (*Browning, 2008, s. 137*). K indoktrinácii bolo využité aj nižšie školstvo, učebnica z roku 1937 napr. zdôrazňovala umelý charakter fínskej hranice naznačujúc, že Fínsko ešte nie je úplné či celkové (*Browning, 2008, s. 138-139*). Fakt, že ciele ostali v spoločnosti prítomné možno dokázať rýchlym obnovením cieľov pri

vypuknutí Pokračovacej vojny, prezident Risto Ryti neverejne označil vytvorenie Veľkého Fínska za cieľ (*Puntila, 1975, s. 164*) a Mannerheimov rozkaz z 10.07.1941 mimo iného obsahuje slová: „prisahal som..., že nezložím svoj meč, kým nebude Fínsko a Východná Karélia slobodné. Dvadsaťtri rokov čakali Viena a Aunus na splnenie tohoto sľubu...“ (*Mannerheim in: Browning, 2008, s. 164*). Puntila to teda hodnotí tak, že „Mannerheim jasne neakceptoval koncept defenzívnej vojny“ (*Puntila, 1975, s. 164*), aj keď sa môžeme stretnúť s argumentáciou, že Mannerheimove slová boli len poetické s pragmatickým cieľom inšpirácie vojakov (*Browning, 2008, s. 164*), Mannerheim vo svojich pamätiach dodatočne píše, že „dôvodom okupácie bolo zabrániť nepriateľovi v prípravách priniesť vojnu na fínske územie“ (*Mannerheim, 1953, s. 428*). Browning však presvedčivo argumentuje spomínajúc dobové pokusy akademikov legitimizovať konštrukcie Veľkého Fínska. K legitímnosti rozšírenia Fínska došiel geograf Auer prostredníctvom analýzy hornín, fauny, flóry a ekonomických prepojení, ministerstvo školstva zriadilo vedecký výbor pre Východnú Karéliu, ktorého produktom bola napr. kniha historika Eina Jutikkalu „Finlands Lebensraum“ konštatujúca potrebu rozšírenia Fínskeho životného priestoru (*Browning, 2008, s. 165*). Browningovým záverom je, že sa teda jasne jedná o viac než o defenzívnu vojnu s cieľom získania späť strateného územia (*Browning, 2008, s. 165*).

3.1.3 Mýt zlatej doby

Mýt „zlatej doby v dejinách“ sa viaže k mýtom Kalevaly. Browning cituje autora publikácie pre mládež, V. Rantoju, podľa ktorého folklór „je ideologicko-historický základ pre náš nezávislý národný život a pre našu historickú povinnosť“ (*Rantoja, in Browning, 2008, s. 130*). Historici Jaakola a Krohn teda používajú mýt „zlatého veku Kalevaly“ v rokoch cca 800 – 1100 ako zdôvodnenie a legitimizovanie fínskej nezávislosti (*Browning, 2008, s. 130*). Krohn v Kalevale ďalej nachádza aj legitimizáciu pre paternalizmus, monarchiu a vysoko stratifikovaný sociálny poriadok, a porovnáva kmeňových náčelníkov v Kalevale so škandinávskymi kráľmi v jeho dobe (*Browning, 2008, s. 130-131*). Haavio v podobnej snahe legitimizácie patriarchalizmu tvrdí, že Kalavala nie je dielom obyčajných ľudí, ale úzkej elity, aj hrdinovia v diele pochádzajú z elit (*Browning, 2008, s. 131*). Fínsky mýt zlatého veku teda takisto posilňuje iné aspekty hlavného naratívu, ako napr. ospravedlňovanie patriarchalizmu, dôležitou

samostatnou rolu sa stáva vzor samostatnosti a teda legitimizácia nezávislosti Fínska. Možno sa do istej miery v kontexte zlatého veku zaoberať aj postavením Fínska pod švédskou nadvládou. Browning spomína prácu Wuorinena, ktorý toto obdobie nazýva „viac ako šesťstoročnou úniou“ a nazýva ju „Švédsko-Fínskom“ navodzujúc ideu, že Fínsko existovalo už pred rokom 1809 ako samostatná, oddeliteľná entita (*Browning, 2008, s. 130*). Takéto podanie možno skutočne označiť za mýtizované, Browning skôr konštatuje, že „v roku 1809 obyvateľom dnešného Fínska chýbala spoločná národná pamäť“ a takisto „reálny zmysel pre národné spoločenstvo ako Fíni“ (*Browning, 2008, s. 112*)

3.1.1 Mýt večného nepriateľa

Dovolím si na úvod opäť citovať Browninga, ktorý tvrdí, že „naratív zjednotenia fínskych kmeňov do Veľkého Fínska a boj proti Rusom sa stal definujúcim prvkom národnej a individuálnej identity pre mnoho Fínov“ (*Browning, 2008, s. 164*). Študent teológie a neskôr kňaz Elias Simojoki predniesol v roku 1923 prejav, v ktorom tvrdí, že „Nenávisť voči Rusom bola sila, ktorá oslobodila Fínsko. Nenávisť voči Rusom... je fínsky duch. Silou tohto ducha sa tento malý národ... ubránil voči pravidelným útokom obrovskej slovanskej rasy... Smrť deliteľom Kalevovej rasy a poškvriteľom fínskeho národa... smrť Rusom²⁰ (*Simojoki in: Browning, 2008, s. 129*). V medzivojnovom období teda môžeme byť svedkami externalizácie domácich problémov na Rusov a idey národnej misie odolávania tisícročnému útlaku od východného nepriateľa, Browning dokonca hovorí o „presvedčení o takmer nevyhnutnom budúcom konflikte s Ruskom“ (*Browning, 2008, s. 130,133*).

Pôvody konštruktu možno vidieť v občianskej vojne, pri ktorej Browning konštatuje, že červený diskurz ju vnímal ako triednu vojnu a ako príčinu videl vznik polície a armády, ktorú považoval za namierenú proti sebe, biely diskurz naopak odmieta vnútorné, sociálne a politické problémy (u ktorých Browning zdôrazňuje, že boli minimálne čiastočne za vojnu zodpovedné), biely naratív externalizoval hrozbu, občiansku vojnu prezentuje ako vojnu za nezávislosť, tvrdiac, že ak by červení vyhrali, stalo by sa Fínsko súčasťou bolševického Ruska, pričom Browning opäť v rozpore

²⁰ Voči Rusom je použitý urážlivý výraz „Ryssät“, namiesto bežného „Venäläiset“, v anglickom preklade preložené ako „Ruskis“, v slovenčine by teda správny preklad bol skôr „Rusáci“.

s tvrdením konštatuje len obmedzenú podporu Rusov fínskym červeným (*Browning, 2008, s. 118-119*). Browning tvrdí, že „pravcový buržoázny diskurz skonštruoval fínsku subjektivitu v opozícii voči radikalizovanému obrazu nepriateľa, Ruska, založenom na externalizácii vnímanej červenej hrozby na východného suseda“, Rusko sa teda stalo „fínskym dedičným nepriateľom“ (*Browning, 2008, s. 115,119*). Možno pripomenúť spomenuté, že aj spomínané snahy ospravedlnenia červených, boli možné len za cenu ďalšieho zosilnenia konceptu ruského nepriateľa. Luostarinen v tomto kontexte dodáva, že Sovietsky zväz teda nebol len symbolom istej politiky, ale priamym aktérom, reálnou hrozbou nezávislosti mladého fínskeho štátu (*Luostarinen, 1989, s. 129*). Naratív predstavoval ako cieľ Sovietskeho zväzu anexiu fínskeho územia a nastolenie bolševizmu (*Luostarinen, 1989, s. 130*). Puntila píše o uvažovaní, že „hrozba pre novo nadobudnutú nezávislosť... bude pochádzať výlučne z Východu“ (*Puntila in: Hulkko, 1967, s. 16*). Aj oficiálna fínska vojenská doktrína určovala iba jedného potenciálneho nepriateľa – Sovietsky zväz (*Hietanen, Joenniemi in: Luostarinen, 1989, s. 129*). Browning konštatuje, že pozostatky ruského vplyvu boli zničené (knihnice, dopravné značky, mince, známky...), na Helsinskej univerzite boli zrušené katedry ruského jazyka, literatúry, práva a histórie, výuka ruštiny na školách bola takmer úplne odstránená a väčšinou nahradená nemčinou, z E. Schaumana²¹ sa stál oficiálne uznaný národný hrdina, ako najdôležitejšie možno spomenúť prerušenie cezhraničných obchodných kontaktov (*Browning, 2008, s. 133*).

Konštrukt spája Rusko s bolševizmom, v širšej rovine s barbarstvom a „azianizmom“ v súlade so spomenutou historickou misiou. Práve prepojenie „russtva“ s bolševizmom bolo dôležité, keďže napr. Mannerheim ako bývalý ruský dôstojník nezdíeľal odpor k starému Rusku a bojoval proti bolševizmu, zatiaľ čo pronemecká pravica a jägri robili malé rozdiely v pojmoch Rus a bolševik (*Browning, 2008, s. 120*). Luostarinen konštatuje, že Rusko nebolo nenávidené ako panovník nad nezávislým Fínskom, ale ako bolševický štát a červený spojenec v občianskej vojne (*Luostarinen, 1989, s. 129*). V súlade so spomenutým sa teda môžeme stretnúť s viacerými zmienkami o menejcenných, kultúrne zaostalých/barbarských Rusoch, výstižné sú „príslovia“, podľa ktorých je „jeden Fín hodný desiatich Rusov“, prípadne jeho verzia akcentujúca spomenutý aspekt „obrovskej slovanskej masy“, že „jeden Fín zvládne 10 Rusov. Ale čo urobíme, keď príde jedenásty?“ (*Handel, 1990, s. 280*).

²¹ atentátnik na generálneho guvernéra Bobrikova v roku 1904

Možno konštatovať, že sa jedná o vybudovaný konštrukt, Rusko určite nebolo vo fínskej histórii večným nepriateľom, pod ruskou vládou sa národ ako taký vyvinul. Browning konštatuje, že v roku 1809 obyvatelia Fínska nemali spoločnú národnú pamäť ani reálny pocit národného fínskeho spoločenstva (*Browning, 2008, s. 112*), a bolo to práve obdobie pod ruskou nadvládou, kedy Fíni objavili a vyvinuli svoje národné cítenie (*Jakobson, 1984, s. 6*). Ohľadom fínsko-ruského spolunažívania Jakobson píše, že Fínsko bolo „šťastný čudák“ v Rusku, konštitučná monarchia so skutočnou autonómiou a vlastnými zákonmi zdedenými zo švédskych dôb (*Jakobson, 1984, s. 6*), a až do konca storočia boli generálni guvernéri vo všeobecnosti priaznivo naklonení fínskemu autonómne štatútu (*Browning, 2008, s. 76*). Radikalizácia nastáva až koncom storočia v období rusifikácie (*Paasivirta, 1981 s.190,205*). Ešte pri vypuknutí prvej svetovej vojny ale Browning konštatuje veľké sympatie k cárovi a k Rusku, a odsudzovanie štváčskej mentality nemeckej spoločnosti zo strany tlače či cirkvi (*Browning, 2008, s. 116-117*). Luostarinen uvádza, že cieľom budovaného konštruktú bolo obnovenie národnej jednoty v spoločnosti, legitimizácia fínskej štátnosti a obnova morálnej autority cirkvi (*Luostarinen, 1989, s. 130*). Cieľom bolo vytvoriť z rusofóbie vzdelávací princíp, podľa ktorého mala mladá generácia vyrásť, prorusofóbne aktivity vyvíjala najmä AKS, učitelia, vojenský dôstojníci, kňazi, žurnalisti či autori literárnych diel, v medzivojnovom období vzniklo šesť noviel v ktorých sa malá populácia zjednotí, porazí Rusko a zničí Petrohrad (*Luostarinen, 1989, s. 130; Engman in: Browning, 2008, s. 134*). Mazour spája prehlbenie konceptu v medzivojnovom období aj s ekonomickými faktormi, s obchodom s drevom a s hospodárskou krízou (*Mazour, 1956, s. 87-89*).

Spomenuté aspekty ako prerušenie obchodných väzieb jasne dokazujú, že naratív neexistoval iba v rétorike. Browning píše, že dehumanizácia Rusov legitimizovala extrémne odpovede, vrátane systematického zabíjania zadržaných ruských vojakov (*Browning, 2008, s. 120*). Ako dôkaz miesta konceptu vo fínskej strategickej kultúre možno predložiť udalosti pri sovietsko-fínskych jednaniach v rokoch 1938 a 1939. Spočiatku sa zo sovietskej strany neobjavili žiadne územné nároky, ale iba žiadosti o spojenectvo, Jakobson však k nim píše, že „akceptovať sovietsku ochranu znamenalo akceptovať sovietsku nadvládu“ (*Jakobson, 1984, s. 10*). Takisto bol odmietnutý britský návrh sovietskych garancií s odôvodnením, že sovietske garancie sú hrozbou pre fínsku nezávislosť (*Jakobson, 1984, s. 85*). Stalinove podmienky boli niekoľkokrát odmietnuté, pri pre neho určite neveriteľnej fínskej

tvrdohlavosti napokon zjemenil svoju požiadavku základne na polostrove Hanko a namiesto toho žiadal tri „bezvýznamné“ ostrovy, o ktorých existencii podľa Jakobsona Tanner a Paasikivi dovedy ani nevedeli, Jakobson teda zakončuje, že Stalin sa určite videl ako skutočne veľkorysý (*Jakobson, 1984, s. 136, 144*). Ukázalo sa v plnej miere, že priamou hrozbou nie je odovzdávanie územia, ale podozrenie k sovietskym motívom, vybudovanie sovietskej základne v blízkosti Fínska bolo považované za „netolerovateľnú hrozbu fínskej nezávislosti“ (*Jakobson, 1984, s. 137*), dokonca sa môžeme stretnúť so snahami presvedčiť Sovietsky zväz, že ak zanechá snahy o vojenskú základňu na východe, môže dostať takmer všetko rozumné územie na východe (*Jakobson, 1984, s. 137*). Aj Mannerheim, ktorý volal po kompromise a odstúpení niekoľkých ostrovov tak činil v snahe zabrániť, aby Rusko získalo základňu na fínskej pevnine (*Mannerheim, 1953, s. 314-315*). Mannerheim ďalej konštatuje, že „Sovietsky zväz nebude váhať... získať svoje ciele silou“ a že „Sovietsky zväz zdedil panslavistické idey cárskoho Ruska, aj keď boli prezlečené do ideológie kominterny“ (*Mannerheim, 1953, s.315*), je teda zrejmé, že sa jedná o rovnaký obraz ruského nepriateľa aj keď Mannerheim navrhoval iné metódy ako mu čeliť. Jasne je teda vidieť, že prvotným problémom nebolo územie, ale vnímanie Ruska ako nepriateľa a teda neprijateľnosť ruskej vojenskej základne v tesnej blízkosti Fínska. Denník Helsingin Sanomat napr. napísal, že „prijatie požiadaviek by znamenalo kolaps... našej nezávislej existencie“ (*Jakobson, 1984, s. 139*). Zatiaľ čo v kontexte predania územia Rusku sa objavuje strach, že územné ústupky jednoducho povedú k ďalším (*Jakobson, 1984, s. 133*), vo vzťahu k Nemecku dokonca padol návrh ministra obrany Niukkanena aby boli Nemecku dané Ålandské ostrovy za cenu vojenskej pomoci, aj keď Jakobson hneď dodáva, že o tomto „fantastickom“ návrhu sa ani nediskutovalo (*Jakobson, 1984, s. 162*). Nepriateľský koncept vystihuje aj vyjadrenie ministra zahraničných vecí E. Erkka, po vnútení zmlúv o spolupráci pobaltským štátom, že „Fínsko sa nikdy nepodrobí baltskému riešeniu... radšej to necháme dojsť k najhoršiemu“ (*Jakobson, 1984, s. 105*). Ešte zaujímavejším postrehom je, že k po vojne ustanovenej bábkovej „Fínskej demokratickej republike“ pod vedením O. W. Kuusinena, sa Sovietsky zväz rozhodol pripojiť oblasti sovietskej Karélie s priamym znením v preambule fínsko-sovietskej zmluvy, spomínajúcim „dávne ašpirácie fínskeho ľudu na zjednotenie s karelským ľudom is ich fínskymi príbuznými v jednom Fínskom štáte“, napriek tomu, že donedávna by zmienka o týchto ašpiráciách bola označená za fašizmus, šovinizmus a imperializmus (*Jakobson, 1984, s. 166-167*). Ani to však nezmenilo jednotu Fínska,

Jakobson píše, že ľavica nikdy veľmi netúžila po sovietskej Karélii a pravica, ktorá dané ašpirácie mala, to vnímala skôr ako anexiu sovietskou Karéliou (*Jakobson, 1984, s. 167*).

3.2 Historické kritérium

3.2.2 Historická skúsenosť

Heikka v snahách identifikáciu strategickej kultúry skúma aj obdobie pod nadvládou Švédska, do 18. storočia (*Heikka, 2005, s. 97-100*). Možno z tohto obdobia uviesť napr. Heikkov poznatok, že „kľúč k fínskej strategickej kultúre leží v západoeurópskej strategickej a politickej kultúre, ktorá až do reformácie bola spojená s katolíckou náboženskou autoritou... strategický význam Fínska sa najprv objavil v jeho role predsunutej stráže rímsko-katolíckej ríše, čo položilo základ pre budúce východo-západné delenie“ (*Heikka, 2005, s. 97*). Tomuto obdobiu však nebudem v práci venovať väčší priestor, dovoľm si uviesť tvrdenia Browninga a iných autorov v jeho práci, Klinge hovorí o zarážajúcej absencii čohokoľvek fínskeho, Huxley uvádza, že Fínsko nebolo unifikovanou entitou a nemalo centrum v zmysle centra národných štátov, populácia sa identifikovala skôr vo vzťahu k Štokholmu či k Petrohradu (*Browning, 2008, s. 75*). Browning teda konštatuje spomenuté, že “v roku 1809 obyvateľom dnešného Fínska chýbala spoločná národná pamäť“ a takisto „reálny zmysel pre národné spoločenstvo ako Fíni“ a cituje Kemiläinen, podľa ktorého dovtedy väčšina cudzincov Fínov považovala za „lesný kmeň“ (*Browning, 2008, s. 82, 122*).

Z obdobia ruskej nadvlády si možno všimnúť z dvoch strán fragmentovanú spoločnosť a dôsledky pre budúce obdobie, dôležitý je určite aj vývoj vzťahu k Rusku.

Prvým konfliktom je konflikt švédsky hovoriacich a fínsky hovoriacich elít – t.j. svekomanov a fennománov. Veľmi často sa k slovu dostávajú rasové argumenty. Browning konštatuje, že v zahraničí boli Fíni vnímaní ako „Mongoloidi“, zaostalí a primitívni, pričom akýkoľvek pokrok mohol byť pripísaný Švédom, vo Švédsku sa dokonca vyskytovala téza o predsunutej stráži európskej rasy pred degenerovanými rasami (vrátane Fínov) (*Browning, 2008, s. 90*). R. Kjellén argumentoval, že neschopnosť niektorých rás získať vlastný štát je manifestáciou ich rasovej podradnosti (*Browning, 2008, s. 90*). Svekomani Freudenthal a Sohlman teda hovoria o nadradenej

švédskej rase, že vo Fínsku žijú dve rasy: škandinávská (germánska, árijská) a mongoloidná (fínska), celkovou tézou bolo, že rasovo podradný fínsky jazyk nie je schopný vytvorenia a udržania vysokej kultúry a ak by sa Veľkovejvodstvo ocitlo pod nadvládou fínsky hovoriacich, tak neodolá ruskému vplyvu (*Browning, 2008, s. 90-91; Paasivirta, 1981 s.160*). U starších zástupcov generácie fennománov sa môžeme stretnúť napr. u Topeliusa s ďakovaním vyspelejšiemu Švédovi za „vychovanie“ Fínska (*Browning, 2008, s. 84*). Obavy, že fínska rasa bude vnímaná ako menejcenná a teda hodná iba poddanstva, obzvlášť intenzifikovné pri začínajúcej rusifikácii, ktorú dané argumenty menejcennosti Fínov iba legitimizovali, viedli k štúdiám so snahou odstrániť spájanie Fínov s Mongolmi a umiestniť Fínsko medzi Európanov (*Browning, 2008, s. 92*). Harle pritom dodáva, že tieto snahy boli vykonávané napr. aj proti sámskej populácii na severe, v snahe zabrániť spojovaniu Fínov so Sámami boli voči Sámom použité rovnaké zbrane vykresľovania ako „polo-Mongolov“ (*Harle in: Browning, 2008, s. 92*). Na základe tejto skúsenosti teda vidieť počiatky téz o predsunutej obrane Európy ako aj počiatky tézy o obrane pred barbarmi.

Paasivirta hovorí o zvláštnosti fínskeho nacionalizmu, keďže hlavnou časťou hnutia bolo duchovenstvo a prosperujúci farmári, čo viedlo ku konzervatívnym prístupom a vo všeobecnosti k akceptovaniu patriarchalizmu ako modelu pre riešenie problémov vo fínskych podmienkach (*Paasivirta, 1981, s. 160-162*). Browning rovnako konštatuje, že narozdiel od pobaltských krajín, kde sa nacionalizmus vymedzoval voči nemeckej feudálnej elite, vo Fínsku roľníci vlastnili svoje územia, pozícia švédskej hovoriacej elity bola v štátnych administratívnych štruktúrach (*Browning, 2008, s. 77*). Nacionalizmus bol teda vedený elitami, s cieľmi začlenenia populácie, ale v konzervatívnych líniách, narozdiel od Pobaltia, kde nacionalizmus mal charakter hnutia más proti elite (*Browning, 2008, s. 77*). Zaujímavé je, že patriarchálne princípy sú zdieľané vo všetkých táboroch, Svekomanský tábor jasne prezentuje civilizačnú rolu rasovo nadradenej úzkej švédskej elity, Fennomani sa podľa Browninga videli ako „Bohom ustanovení strážcovia vývoja fínskeho národného ducha“ a takisto požadovali podriadenie obyčajného človeka múdrej vláde fennomanskej elity, tie isté tvrdenia o poslušných roľníkoch nachádza Browning aj u konštitucionalistov (*Browning, 2008, s. 89, 110*). Nie je nutné dodávať, že diametrálne odlišné predstavy sa začali vyskytovať vo vznikajúcom robotníckom hnutí, čo napokon možno preukázať, že fennomani, svekomani či konštitucionalisti ešte aj v dvadsiatom storočí našli pri niektorých

udalostiach spoločnú reč skôr s Ruskom ako s robotníckym hnutím²² (*Browning, 2008, s. 108; Paasivirta, 1981, s. 192*). Vzhľadom k porážke červených v občianskej vojne a marginalizácii ich diskurzu sa historickému vývoju ľavicových naratívov nebudem zaoberať. Povojnový biely diskurz teda mal za sebou históriu patriarchálneho, elitistického princípu. Browning napr. tvrdí, že monarchistické argumenty, boli postavené práve na paternalizme a elitizme, s cieľmi stability a návratu k tradíciám, poukazuje na prácu Krohna, ktorý v Kalevale nachádza legitimizáciu pre monarchiu a silne stratifikovaný sociálny poriadok, porovnáva kmeňových náčelníkov v Kalevale so škandinávskymi kráľmi (*Browning, 2008, s. 123,130-131*). Vyvrcholenie možno vidieť v Hnutí Lapua.

Druhým rozdelením spoločnosti je rozdelenie v reakcii na rusifikáciu, kedy dochádza k rozštiepeniu strany fennomanov na starofennomanov, ktorý presadzujú politiku ústupkov voči Rusku, a mladofennomanov, ktorí odsunuli jazykový spor so švédsky hovoriacou elitou a tvoria spolu tzv. konštitucionalistický tábor. Zatiaľ čo starofennomani (Jutikkala používa výraz „povoľní“) zdôrazňovali podriadenosť cárovi alebo nutnosť uvedomenia si, že Fínsko je malý štát obklopený veľmocami a s tým spojený pragmatizmus, konštitucionalisti videli ruskú politiku ako porušujúcu fínske ústavné práva a teda jedinou možnou politikou bola opozícia, s vidinou historického boja dobra proti zlu, kde právo musí napokon zvíťaziť (*Browning, 2008, s. 102, 112; Jutikkala, 1999, s. 209*). V spoločnosti došlo k silnej polarizácii, tábory sa navzájom obviňovali a očierňovali, k povoľným sa malo pristupovať ako k nakazeným morom alebo ako k ťažkým zločincom a boli nazývaní „nástrojmi Bobrikovho systému“ (*Jutikkala, 1999, s. 209; Paasivirta, 1981, s. 184*). Zaujímavé je aj, že prozápadní konštitucionalisti sa snažili zmedzinárodniť krízu, žiadali vyjadrenie expertov ústavného práva (*Paasivirta, 1981, s. 178*). Podobné snahy prebiehali aj v kultúrnej rovine, Paasivirta v kontexte svetovej výstavy v Paríži, hovorí o prezentovaní kultúrne a ekonomicky vyspelej krajiny so západnou kultúrou, ktorá je ohrozená z východu (*Paasivirta, 1981, s. 180-181*). Paasivirta ale konštatuje, že tieto snahy jasne zlyhali (*Paasivirta, 1981, s. 182*). Browning tu však dodáva, že ani takáto podoba boja nič nemenila na lojalite voči cárovi, obviňovaní boli jednotlivci, v tomto prípade Bobrikov (*Browning, 2008, s. 107*). Februárový manifest bol napokon odvolaný v dôsledku vnútropolitckej krízy po prehratej japonskej vojne, Paasivirta ale tvrdí, že „bežný

²² napr. pri štrajku v Helsinkách v r. 1890 alebo pri Novembrovom manifeste z roku 1905

človek interpretoval ústup cárskej moci ako víťazstvo pasívneho odporu a výsledok neústupčivej obrany pravdy... [pričom] priaznivé politické okolnosti boli ignorované a úloha vlastnej roly Fínov zveličená“ (*Paasivirta, 1981, s. 193*), Jutikkala v podobnej rovine konštatuje, že konštitucionalisti si prisvojili všetky zásluhy a postup povolných bol označený za chybný (*Jutikkala, 1999, s. 216*). V kontexte pasívneho odporu, ale Mazour spomína atentáty na Bobrikova, Johnssona a Kramarenka a pokusy o atentát na Deutricha a Mjasojedova s tvrdením, že „netrvalo dlho kým sa pasívny odpor zmenil v násilné činy“ (*Mazour, 1956, s. 23*). Jutikkala priamo tvrdí, že „politické myslenie... ovplyvnil záver, že násilie je... najistejším prostriedkom obrany práv“ (*Jutikkala, 1999, s. 216*). Aj Paasivirta napokon dodáva, že pri ďalšej vlne rusifikácie je evidentný pocit bezmocnosti a pesimizmus u zástancov pasívneho odporu ako aj u pôvodných zástancov ústupkov (*Paasivirta, 1981, s. 205*). Možno teda okrem samotného konštitucionalizmu identifikovať prvky prozápadnej identity. Otáznym je vzťah k násiliu, keďže spočiatku je jasne zdôrazňovaný pasívny odpor, neskôr už ale môžeme byť jeho neefektivity a k prechodu k násilnejším metódam.

Jutikkala upozorňuje, že všetci medzivojnoví prezidenti a väčšina fínskych právnikov vyšla práve z radov konštitucionalistov. (*Jutikkala, 1999, s. 209-210*). Je teda možné očakávať opakovanie týchto princípov v budúcnosti. Skutočne sa takýmito závermi môžeme stretnúť. Hetemäki tvrdí, že „Fíni vždy verili v posvätnosť a silu zmlúv (*Hetemäki in: Hulkko, 1967, s. 33*), Sipponen hovorí o posvätnosti kontraktov a zásadu „pacta sunt servanda“ priamo spája s útlakom v rokoch 1899 – 1917, jeho záverom je z tohto dôvodu má vo Fínsku písaná ústava väčší význam než inde a spomína tendenciu skúmať aj 40-50 rokov staré zákony (*Sipponen in: Hulkko, 1967, s. 21*). Stover tvrdí, že Svinhufvudovo ukončenie snáh Hnutia Lapua bolo dôsledkom Svinhufvudovho záväzku k legalite, Svinhufvud v prejave v rádiu hovorí, že „bojoval za zachovanie práva a poriadku celý svoj dlhý život“ (*Stover, 1977, s. 748; Puntila, 1975, s. 146*). Browning tvrdí, že to bol najmä republikánsky tábor, ktorý využíval konštitucionalistické dedičstvo, napr. pri vzniku republiky vyhlasujúc parlament za symbol „fínstva“ (*Browning, 2008, s. 124*). Možno teda očakávať opätovné potvrdenie konštitucionalistických zásad pri porazení Hnutia Lapua. V kontexte sovietskych teritoriálnych požiadaviek píše Tanner, že „existovala viera v medzinárodné právo a záväzný charakter... zmlúv. Bolo považované za nemožné aby mocnosť chcela silou získať územie, ktoré Fínsku odovzdala prostredníctvom zmluvy“ (*Tanner, 1957, s. 15-*

16), Puntila píše, že pre fínsky podpis neboli žiadne právne dôvody a teda akékoľvek ústupky by spochybnili základný právny princíp neporušiteľnosti fínskeho územia a nebolo by dôležité aké veľké územie by sa reálne odovzdalo (*Puntila, 1975, s. 162*). Toto stanovisko zohralo rolu, ale bolo zjavne prelomené, keď v októbri 1938 vláda súhlasila s ústupkami, aj keď minimálnymi (*Jakobson, 1984, s. 123*). Vplyv tradície je badateľný ale aj v tom, že Fíni očakávali, že sa jedná iba o blaf, alebo „taktický manéver, ktorý nás má zastrašiť“ a Sovietsky zväz sa neodhodlá skutočne k vojenskej akcii (*Jakobson, 1984, s. 100; Van Dyke, 2007, s. 46*). Situáciu možno ilustrovať zásadným nepochopením, keď Stalin zľavil z požiadavky základne v Hanku, vnímal to pravdepodobne ako svoj najväčší ústupok, minister zahraničných vecí Erkkö to vnímal ako dôkaz, že sa nesmie ustupovať (*Jakobson, 1984, s. 137*). Erkkö ešte v októbri 1939 tvrdil, že Rusi ustúpia a Hanko je iba prostriedok vyjednávania (dokonca hrozil demisiou v prípade väčších ústupkov) (*Jakobson, 1984, s. 131-132*). Skutočne až neuveriteľne vyznieva fakt, že ešte aj po streľbe v Mainile²³, zinscenovaných protifínskych demonštráciách a vypovedaní zmluvy o neútočení, fínska vláda stále hovorila o „diplomatickom tlaku“ a o „intenzifikácii vojny nervov“ (*Jakobson, 1984, s. 149-152*).

Špecifickou historickou skúsenosťou je aj odpor voči rusifikácii, ktorej zdôrazňovanie sa stalo základom povojnového bieleho diskurzu. V tomto kontexte je však zreteľné, že sa jedná o vedomý konštrukt a koexistencia Rusov a Fínov je prezentovaná silne upravená.

3.2.3 Tolerancia násilia

Zásadnou udalosťou, ktorá formovala identitu a kultúru Fínska v medzivojnovom období bola jednoznačne občianska vojna a jej dôsledky. V jednoduchej logike možno považovať prepuknutie občianskej vojny za dôkaz väčšej tolerancie násilia, nehody o podobe, budúcom smerovaní či samotnej nezávislosti Fínska jednoducho nedokázali byť riešené mierovým spôsobom a výsledkom bola vojna s približne 31 500 mŕtvymi (*Puntila, 1975, s. 109*). Dôležité sú ale aj dôsledky vojny, Browning hovorí, že rétorika pravicového diskurzu hovoriaca o červených ako o

²³ Sovietmi zinscenovaná streľba na sovietske pozície, ktorá sa stala zámienkou pre začatie vojny

„strašnom nádore“ viedla k legitimizácii násilia voči červeným zajatcom a cituje napr. K. Wilkunu, ktorý vyzýva „zabite ich ako besných psov“ či kňaza z mesta Kajaani, ktorý požadoval aby „všetci vedúci muži,... [ktorí] nepadli v boji, boli zastrelení... [bez ohľadu na to] či sa zúčastnili krviprelievania, alebo nie“ (*Browning, 2008, s. 121-122*). Väčšina protestantských kňazov odmietla pohreb padlým červeným, denník švédsky hovoriacich Fínov „Hufvudsbladet“ písal, že „nesmie byť preukázaná žiadna ľútosť, čistka musí byť vykonaná precízne, aby mala cielený efekt“ (*Browning, 2008, s. 122*). V tomto období „bieleho teroru“ teda bolo zabitých 23 000 fínskych červených, z 80 000 zajatcov umrelo 12 000 hladom alebo na choroby²⁴ (*Browning, 2008, s. 122; Jutikkala, 1999, s. 232*). Tolerancia násilia bola silne zreteľná aj vzhľadom k existujúcemu silnému naratívu nepriateľa, Browning hovorí v súlade s obrazom nepriateľa rovnako aj o dehumanizácii Rusov, ktoré legitimizovalo extrémne odpovede vrátane systematického vraždenia zadržaných ruských vojakov (*Browning, 2008, s. 120*).

S využívaním násilných metód sa stretávame aj v medzivojnovom období. Môžeme sa stretnúť s atentátom na ministra vnútra v roku 1922, atentát je však skôr činom jednotlivca, než prejavom kultúry (môžeme sa s ním stretnúť aj v Československu – atentát spáchaný na A. Rašína). Hodným povšimnutia je spomenuté uznanie nezávislého štatútu občianskych gárd, pričom ak by sa tak nestalo, tak pravica hrozila, že gardy sa jednoducho odmietnu rozpustiť (*Stover, 1977, s. 744*). Ako dôležitejšie možno prezentovať akcie pravice od roku 1929, zastrešené Hnutím Lapua. Samotné hnutie začalo tým, že občania mesta Lapua násilím rozohrali stretnutie komunistov (a roztrhali ich červené košele). K tejto udalosti je však dôležité spomenúť, že vláda oznámila, že nebude trestať páchatel'ov a toto rozhodnutie bolo podporené celým parlamentom, okrem komunistov (*Jutikkala, 1999, s. 242*). Činy členov hnutia Lapua ako ničenie tlačiarň alebo vypálenie úradov ľavicových novín vo Vaase neboli považované za trestné, naopak, minister vnútra vinil komunistov z provokatívnej aktivity, propagandy a agitácie (*Browning, 2008, s. 139*). Je teda vidieť, že násilie použité v súlade s ideovým konceptom bolo považované za legitímne. Hnutie Lapua v násilných metódach pokračovalo, došlo k bitiu a únosom, viac ako 1000 ľudí bolo unesených k hraniciam a donútení k prechodu, vrcholom bolo unesenie k hranici

²⁴ Jutikkala síce dodáva, že krajina mala vážne problémy so zásobovaním jedlom aj u bežných občanov (*Jutikkala, 1999, s. 232*)

bývalého prezidenta Ståhlberga, pričom je dôležité spomenúť, že rozkaz k tomu dal náčelník generálneho štábu fínskej armády, gen. Wallenius (*Jutikkala, 1999, s. 242-243, Stover, 1977, s. 747; Siaroff, s. 118*). Skutočne paradoxne, až absurdne, teda vyznieva pasáž z pamätí Mannerheima, podľa ktorej „v národe, s živším temperamentom než fínskym, by reakcie boli jednoznačne násilnejšie“ (*Mannerheim, 1953, s. 243*). Browning však konštatuje, že únos bývalého prezidenta bol už pre väčšinu Fínov príliš (*Browning, 2008, s. 140*). V konečnom dôsledku práve táto radikalizácia pravice viedla k jej porážke a marginalizácii a k víťazstvu republikanizmu.

Za zaujímavé možno považovať aj dôsledky samovraždy B. Sivéna, ktorú spáchal na protest proti „hanebnej“ zmluve z Tartu (*Browning, 2008, s. 136*). Zo Sivéna sa následne stal mučeník pre národnú vec, na jeho hrob kládol veniec sám Mannerheim a samovražedný náboj bol vsiaty do zástavy AKS. Tieto udalosti sa dajú vyložiť ako prezentovanie, že za národnú vec je nutné položiť aj vlastný život. Z historického hľadiska možno v podobnom kontexte spomenúť atentát E. Schaumana na generálneho guvernéra Bobrikova v roku 1904. Tento čin bol jednoznačne osobným činom jednotlivca, ktorý dokonca v rozlúčkovom liste priznal, že časť jeho motivácie, bola nešťastná láska (*Jutikkala, 1999, s. 214*). Čo je však dôležité, je vyjadrenie prorektora Helsinskej univerzity Reina, ktorý tento atentát označil za „akt sebaobrany vykonaný za všetkých“, jednalo sa teda o jednoznačnú legitimizáciu násilného činu, Schauman sa podľa Jutikkalu stal uctievaným hrdinom (*Jutikkala, 1999, s. 214*). Tieto názory pretrvali, Schauman bol považovaný za mučeníka a v roku 1933 v budove senátu odhalili jeho bustu (*Browning, 2008, s. 133*).

Vo viac teoretickej rovine možno spomenúť Browninga, citujúceho Ahtianena a Tervonena, ktorí tvrdia, že „historici... akceptovali hegeliansky/darwinistický pohľad na prirodzenosť histórie, v ktorej téza a antitéza sa mali stretnúť v krvavom konflikte, z ktorých, procesom prírodného výberu, iba najsilnejší prežije“ (*Ahtiainen; Tervonen in: Browning, 2008, s. 134*), v zaujímavom porovnaní teda presne tie idey, ktoré Beneš v Československu neúnavne kritizuje (*Beneš, 1998, s. 65-68*). Browning upozorňuje, že Kalavela, národný epos, na ktorom bola vo veľkej miere stavaná fínska identita, a celkovo fínska ľudová poézia, bola vykladaná ako „v pohybe a bojaktivá“, pričom biele gardy a jägri boli povýšení do roly dávnych náčelníkov a archetypov patriotizmu (*Browning, 2008, s. 133-134*). Takýto náhľad je v jasnom rozpore s konceptami mierumilovnej spoločnosti, ktorú v Kalevale videli nacionalisti pred nezávislosťou, či

s komunistickými interpretáciami, ktoré v spoločenskom zriadení opísanom v Kalevale videli primitívny komunizmus (*Browning, 2008, s. 131,133*).

Ako ukážku spolupráce tolerancia násilia spolu s ideou nepriateľa v praxi možno spomenúť, že zatiaľ čo červení boli masovo zatýkaní a umiestňovaní v nehygienických táboroch, s prípadnými hromadnými popravami, v prípade vyvrcholeniu násilných aktivít pravice v roku 1932 došlo iba k zatknutiu lídrov, prevládal názor, že akurát ich národný patriotizmus bol dovedený príliš ďaleko (*Browning, 2008, s. 141*).

3.3 Rola inštitúcií

3.3.1 Armáda

Stover začína svoje pojednanie o fínskej armáde jednoduchým konštatovaním, že „fínska armáda bola riadená mimovládnyimi inštitúciami extrémnej pravice, ktorá mala slabú mienku o fínskych politických inštitúciách a chcela presadiť vlastné ciele prostredníctvom využitia hrozby silou“ (*Stover, 1977, s. 741*). Stover hovorí o jej dvoch cieľoch: vznik Veľkého Fínska a zničenie fínskeho socializmu a parlamentnej demokracie (*Stover, 1977, s. 741*). Môžeme sa stretnúť s priamym zasahovaním do politiky, v roku 1919 dôstojníci hrozili demisiami ak nebude za prezidenta zvolený Mannerheim (zvoleniu Ståhlberga však nateraz nezabránili), zaujímavý je aj Mannerheimov výrok, v ktorom hovorí o vytvorení sociálneho poriadku, ktorý ochráni Fínsko pred novými mesiacmi teroru, pričom za záruku takéhoto vývoja v mene armády požaduje silnú ruku na čele Fínska, mimo dosahu straníckych sporov a nenútený ku kompromisom s vládou (*Stover, 1977, s. 743*). Spočiatku bola armáda ešte vnútorne rozdelená, na jednej strane v nej ašpirovali na vedúce funkcie jägri, z ktorých nedávne udalosti urobili národných hrdinov, na druhej strane v armáde pôsobilo veľa vojakov z bývalej cárskej armády. Ståhlbergom podporovaný bol bývalý cársky gen. Wilkama, v roku 1924 ale 458 dôstojníkov z radov jägrov (asi 90% dôstojníckeho zboru) hrozilo demisiou ak nebude odstránený „ruský element, ktorého patriotizmus je spochybniteľný“ (*Browning, 2008, s. 138; Stover, 1977, s. 744*). Ståhlberg gen. Wilkamu na čele armády udržal, ale nový prezident Relander okamžite nahradil Wilkamu gen. Sihvom – jägrom, jägri teda získali kontrolu nad fínskou armádou (*Stover, 1977, s. 744*). Armáda zohrala rolu aj v udalostiach spojených

s Hnutím Lapua, guvernér provincie Pohjanmaa bol donútený odstúpiť a jeho miesto zaujal jäger, poručík Heinrichs (*Stover, 1977, s. 745*). Skutočne veľkými zásahmi bol únos bývalého prezidenta Ståhlberga, ktorý bol naplánovaný náčelníkom generálneho štábu armády, gen. Walleniusom, spolu s inými armádnymi dôstojníkmi (*Stover, 1977, s. 747*). Role armády pri plánovanom prevrate po vzbure v Mäntsälä prezident Svinhufvud zabránil priamymi hrozbami „žiadny ozbrojený muž nesmie prísť... do hlavného mesta“, „za to budete vy, generáli, zodpovední“ (*Stover, 1977, s. 748*). Svinhufvud vydal prehlásenie, v ktorom vyzýval armádu „k dodržaniu práva a ich prisah“, náčelník generálneho štábu ho však odmietol v rádiu prečítať, prejav prečítal napokon minister obrany (Puntila, 1975, s. 146). Armáda napokon poslúchla. Až po roku 1932 bola teda konsolidovaná civilná kontrola nad armádou, stále však možno zaznamenať nedôveru k armáde, obzvlášť u socialistov (*Stover, 1977, s. 749*). Stover uvádza, že aktivity armády po roku 1932 sa sústredili najmä na zdôrazňovanie nutnosti zvýšených nákladov na armádu upozorňujúc najmä na akútnu hrozbu sovietskeho útoku (*Stover, 1977, s. 749-751*). Mannerheim spomína, že málo pochopenia pre obranu krajiny a jej význam preukazovali hlavne ľavicové a stredové strany a spomína ťažkosti pri získavaní finančných prostriedkov, cituje aj vtedajšieho riaditeľa národnej banky Rytiho, ktorý na Mannerheimove argumenty reagoval „ale načo míňať toľko peňazí na ozbrojené sily, keď už nebudú vojny“ (*Mannerheim, 1953, s. 268,270-271*). Konštatuje, že situácia sa zmenila až v roku 1937 (*Mannerheim, 1953, s. 290-291*). Aj napriek porážke pravice ale správa nemeckého vyslanca Blüchera konštatuje, že „sympatie armády a pravicových kruhov sú na strane Nemecka“ (*Jakobson, 1984, s. 26*).

Dôležité je spomenúť aj existenciu iných organizovaných ozbrojených síl. Vo Fínsku existovali tzv. občianske gardy, čo boli dobrovoľné milície s členstvom približne 100 000 ľudí, pričom samotná armáda mala iba 30 000 členov, Browning za ich hlavný cieľ označuje pripravenosť na boj s Ruskom a jeho socialistickými spojencami vo Fínsku (*Browning, 2008, s. 137; Stover, 1977, s. 741*). Gardy spolupracovali s armádou, obzvlášť po konsolidácii armády v rukách jägrov (*Stover, 1977, s. 745*). Nezávislý štatút gárd až do roku 1927 nebol nijako uznaný, ale jej silu dokazuje samotné uznanie, pri ktorom padli hrozby, že ak jej štatút nebude uznaný, tak sa jednoducho odmietne rozpustiť (*Stover, 1977, s. 744*). U gárd možno identifikovať takisto akcie v úplnom rozpore s politikou štátu. Gardy jednoducho neakceptovali mierovú zmluvu podpísanú prezidentom Ståhlbergom a gen. Löfström z gárd organizoval boj až 30 000

dobrovoľníkov vo východnej Karélii (*Stover, 1977, s.743*). Pri udalostiach spojených s Hnutím Lapua sa gardy účastnili únosu Ståhlberga a genmjr. Malmberg priamo varoval, že v prípade zvolenia Ståhlberga prezidentom „nebude môcť garantovať udržanie poriadku“ (*Stover, 1977, s.745*). Vyvrcholením bola priama účasť na vzbure v Månstsälä, kedy gardy pod vedením gen. Walleniusa mobilizovali a žiadali okamžitú rezignáciu vlády a vytvorenie novej vlády, mimo straníckych bojov a s podporou „patriotického prvku národa“ (*Stover, 1977, s. 747-748*). Vláda ale zasiahla a lídri gárd boli zatknutí. Gardy v roku 1934 prešli reorganizáciou, k ich zrušeniu došlo až v dôsledku Moskovského prímeria v roku 1944, ktoré ukončilo Pokračovaciú vojnu.

V súlade so spomínaným konceptom nepriateľa možno potvrdiť jeho rolu v armáde. Fínska vojenská doktrína určovala iba jedného potenciálneho nepriateľa – Sovietsky zväz (*Hietanen, Joenniemi in: Luostarinen, 1989, s. 129*). Môžeme sa zo strany armády stretnúť s vydávaním materiálov či s organizovaním kurzov a prednášok varujúcimi pred hrozbou invázie z východu, ktorá nie je len pravdepodobná ale je vyslovene akútna (*Stover, 1977, s. 751*).

Zmobilizovaná armáda mala 337 000 mužov, 420 diel, 247 protiletadlových diel, 116 lietadiel, čo sa týka tankov mala armáda k dispozícii iba 32 starých tankov z dôb prvej svetovej vojny a z objednaných 32 tankov z Británie dorazilo iba 27, pričom aj z tých viacero nebolo bojaskopných (*Lappalainen, 1977, s. 165, 169, 170, 182, 184*). Pohraničné opevnenie Mannerheim charakterizuje ako „veľmi skromné“, na Karelskej šiji pozostávalo z 66 betónových hniezd, z ktorých 44, postavených v dvadsiatych rokoch, hodnotí ako chybné postavené aj umiestnené (*Mannerheim, 1953, s. 325*). Mannerheim navyše píše o značnom nedostatku munície, munícia pre pušky bola iba na dva mesiace, napr. náboje pre ťažké delostrelectvo ale stačili iba na 19 dní (*Mannerheim, 1953, s. 324*). Možno teda jasne skonštatovať skutočne slabú pripravenosť fínskej armády, pred ktorou Mannerheim niekoľkokrát varuje, v októbri 1938 jasne tvrdí, že „naša krajina v súčasnosti nie je schopná ubrániť sa“ (*Mannerheim, 1953, s. 297*). Možno sa teda zamyslieť, či rozhodnutie bojovať so Sovietskym zväzom nebolo zapríčinené osobnostnými vlastnosťami politikov, keďže napriek týmto faktom minister obrany Niukkanen tvrdí, že Fínsko je schopné udržať sovietsky útok minimálne po dobu 6 mesiacov, objavujú sa aj tézy, že ZSSR nepôjde do vojny v zime (*Jakobson, 1984, s. 131, 142*).

3.3.2 Zahranická politika

V zahraničnej politike možno vidieť štyri, resp. päť tendencií: pronemecké, škandinávské, baltské a neutrálne. Hlavne pronemecké a neutrálne tendencie boli v priamom rozpore. Za piatu tendenciu možno považovať nepriateľa na východe, čo však bola vo všeobecnosti zdieľaná línia v súlade s uvedenou časťou o konštrukte nepriateľa. Minister Procopé napr. v roku 1926 tvrdí, že primárnou úlohou fínskej zahraničnej politiky je neutralizácia nebezpečenstva blízkosti Ruska (*Browning, 2008, s. 150*).

Obraz ruského, resp. východného nepriateľa a západná identita kládli Fínsku otázku, či je baltský alebo škandinávsky štát. Môžeme sa stretnúť s proškandinávskymi tézami priamo po občianskej vojne (*Mannerheim, 1953 s.197*), Browning ale tvrdí, že okrem dominantného odlišovania sa od Ruska bolo vo Fínsku dôležité aj odlišovanie sa od Švédov, v širšej logike od Škandinávie, katalyzátorom čoho boli dlhoročné jazykové spory medzi švédsky a finsky hovoriacim obyvateľstvom (*Browning, 2008, s. 144*). Pravica mala za cieľ etnicky a jazykovo unifikovaný štát, ciele škandinávskej orientácie boli teda vnímané ako podpora švédsky hovoriacej menšiny a teda zrada proti Fínsku (*Browning, 2008, s. 144-145*). Jasné prekážky škandinávskej orientácie možno nájsť aj vo švédskych nárokoch na Ålandské ostrovy, v širšej rovine aj veľkofínske aspirácie na časti Nórska a Švédska, Kaukiainen píše o obavách z nórskej strany, že zlepšenie cestných prepojení uľahčí Fínsku možnosť útoku (*Kaukiainen in: Browning, 2008, s. 148*). Na druhej strane sa zo strany švédsky hovoriacej menšiny môžeme stretnúť s obnovením rasových teórií o podradnosti fínskej rasy a v škandinávskych krajinách, v ktorých prevažne dominovala sociálna demokracia, sa môžeme stretnúť s obavami z krajiny „nakazenej fašistickým vírusom“ (*Browning, 2008, s. 145, 153*). Fínsko sa teda dívalo priaznivejšie na baltskú identifikáciu, ktorá ju diferencovala od Švédov ako aj od slovanských Rusov a Mongolov (*Browning, 2008, s. 145, 147*). To viedlo k spolupráci hlavne s Estónskom, dokonca k ideám fínsko-estónskej politickej únie či k plánom Baltickej ligy, v kultúrnej rovine môžeme byť svedkami intenzifikovanej spolupráce s „ugrofínskymi bratmi v Maďarsku“ či ustanovenia „Dňa príbuzných národov“²⁵. (*Browning, 2008, s. 148-149*). Browning konštatuje, že zlyhania týchto snáh možno pozorovať predovšetkým v rozdielnom názore na Nemecko, ktoré pobaltské

²⁵ Eng.: Kindred Peoples's Day; Fin.: Heimopäivä

krajiny vnímali ako utláčateľa (*Browning, 2008, s. 149-150*), Jutikkala tvrdí, že problémom boli aj snahy Poľska o hegemoniu či varovania pred nestabilitou pobaltských štátov (*Jutikkala, 1999, s. 247*). Výsledkom teda bola identita medzi týmito dvomi orientáciami, fínsky minister zahraničných vecí Procopé hovorí o „západnom, škandinávskom a baltskom štáte“ (*Browning, 2008, s. 150*).

Jutikkala tvrdí, v že dvadsiatych rokoch sa z Fínov stali jedni z najhorlivejších zástancov svetovej organizácie (*Jutikkala, 1999, s. 247*). Browning hovorí o viere v silu medzinárodného práva k uchovaniu práv malých národov, vychádzajúcej z konštitucionalistickej tradície, poukazuje aj na jej symbolický význam akceptovania Fínska ako legitímneho štátu a ako člena Západu (*Browning, 2008, s. 150, 151*), podobnú tézu o aktivite Fínska v Spoločnosti Národov vzhľadom k dedičstvu konštitucionalizmu a snahe o bezpečnosť prostredníctvom medzinárodných garancií ponúka aj Hetemäki (*Hetemäki in: Hulkko, 1967, s. 33*). Browning a Jutikkala ale upozorňujú, že Fínsko organizáciu vnímalo ako spojenectvo proti Sovietskemu zväzu, preto keď ZSSR v roku 1926 ponúkol Fínsku pakt o neútočení minister Holsti uviedol, že je lepšie prijať bezpečnostné záruky od 55 štátov, než od jedného (*Browning, 2008, s. 151; Jutikkala, 1999, s. 247*).

Práve naštrbenú dôveru v SN, znásobenú prijatím Sovietskeho zväzu a odchodom Nemecka, spája Browning s víťazstvom škandinávskej orientácie (*Browning s.151-152*). Ponúka sa pochopiteľne aj prepojenie s utlmením pronemeckých hlasov po porážke Hnutia Lapua. S vyhlásením o škandinávskej orientácii vystúpil premiér Kivimäki v decembri 1935 a bolo jednohlasne prijaté, od tohto vyhlásenia môžeme hovoriť jednoznačne o škandinávskej orientácii (*Mannerheim, 1953, s. 285-286*). Môžeme sa stretnúť so snahami ministra zahraničných vecí Erkka, aby bolo Fínsko jasne odlišené od od “Rumunská, Poľska všetkého toho... chceme byť považovaní za člena severskej skupiny“ a v kontexte fínsko-sovietskych jednaní s pokusmi vyriešiť sovietske požiadavky vyhláseniami o škandinávskej neutralite (*Jakobson, 1984, s. 8-9, 45, 73, 100*). Vzhľadom ku krátkemu obdobiu nemali ponúkané proškandinávske vyhlásenia na ZSSR žiadny vplyv (*Jakobson, 1984, s. 8-9, 49*), v ruských plánoch bolo Fínsko jednoznačne považované za baltský štát (*Jakobson, 1984, s. 44, 80, 91, 112-113*). Fínske snahy o spoločnú obranu Ålandských ostrovov so Švédskom či s celou Škandináviou, v širšej rovine mierené priamo k aliancii, boli odmietnuté (*Jakobson, 1984, s. 76, 129*).

Otázny je vzťah Fínska k neutralite. Puntila píše, že zahraničná politika bola pri vyhlásení samostatnosti jasná, bola zdôraznená neutralita (*Puntila in: Hulkko, 1967, s. 9*). Už v marci 1918 ale Fínsko oficiálne žiadalo Nemecko o vojenskú pomoc, čo Puntila logicky hodnotí ako koniec fínskej politiky neutrality, Fínsko totiž ešte podpísalo aj niekoľko obchodných dohôd, pri ktorých Puntila tvrdí, že ak by Nemecko vojnu vyhralo, Fínsko by sa mohlo stať jeho vazalom (*Puntila in: Hulkko, 1967, s. 11-12*). Absolútnym dôkazom pronemeckej orientácie je spomínaná voľba pruského princa fínskym kráľom. Porážkou Nemecka bola pronemecká pravica oslabená a Fínsko sa stalo republikou, pronemecké nálady ale ostali živé v pravicových kruhoch. V Kivimäkiho prejave z roku 1935 začínajúcom silnú škandinávsku orientáciu figuruje zmienka o fínskej neutralite (*Kivimäki in: Mannerheim, 1953 s.285*), Browning ale konštatuje, že napriek vyhláseniam škandinávskej orientácie a neutrality po roku 1935 prebiehali ďalšie pokusy o zlepšenie vzťahov s pobaltskými štátmi a fínska armáda pokračovala v vojenských cvičeniach s Estónskom namierených proti Sovietskemu zväzu, čo Browning hodnotí tak, že proškandinávská orientácia nie je prejavom vôle po neutralite, ale pokusom o alianciu proti východu (*Browning, 2008, s. 152*). Jakobson tvrdí, že pre Svinhufvuda bola kooperácia so Škandináviou skôr výhodnosťou než nutnosťou, a v otázke bezpečnosti sa spoliehal skôr na nemeckú silu, Svinhufvudovu zahraničnú politiku vystihuje jeho citát „nepriateľ Ruska musí byť vždy priateľom Fínska“ (*Jakobson, 1984, s.20, 22, 29*). V roku 1937 sa však prezidentom stal K. Kallio a Jakobson konštatuje, že nový premiér Cajander a minister zahraničných vecí Holsti si uvedomovali, že pre Fínsko je nebezpečné, aby bolo považované za nemecký satelit a snažili sa o dištancovanie sa od Nemecka v snahe presvedčiť svet o svojej neutralite (*Jakobson, 1984, s. 21-22*).

Paasivirta pri zhrnutí obdobia pred nezávislosťou Fínska tvrdí, že „zahraničné a hlavne západné vplyvy začali... meniť smer sociálneho vývoja Fínska... [ale] medzinárodná politika, najmä všetko vo vzťahu k mocenskej politike ostalo pre Fínov cudzie počas celého obdobia autonómie“ a konštatuje „charakteristický konštitucionalizmus v politike krajiny... riešenie problémov teda ostalo silne fennocentrické“ (*Paasivirta, 1981, s. 217*). Zatiaľ čo Browning hovorí, že nový naratív, vyzdvihujúci sebestačnosť, vznikol až počas Zimnej vojny (*Browning, 2008, s. 157*), možno tvrdiť, že prvky izolacionizmu a sebestačnosti sa vo fínskej zahraničnej politike vyskytovali aj skôr, možno spomenúť samotného Browninga, ktorý spomína, že Fíni

boli ostatnými prezentovaní ako okrajoví v negatívnom zmysle, v domácom diskurze toto označenie ale nadobúdalo pozitívny význam (*Browning, 2008, s. 114*). Vo fínsko-sovietskych jednaniach pred Zimnou vojnou sa môžeme stretnúť s činmi hraničiacimi s absolútnym ignorovaním zahraničnej politiky: Fínsko bolo varované zo strany Švédska, že vojenská spolupráca alebo aliancia nie je možná a taktiež niekoľkokrát varované zo strany Nemecka a Británie že v spore so Sovietskym zväzom určite nezasiahnu a vyzývali Fínsko k rozumným ústupkom, z prekvapenej sovietskej strany sa možno stretnúť s Molotovovou otázkou „od koho Fínsko očakáva pomoc? Aj Poľsko malo garancie“ (*Jakobson, 1984, s. 110, 134, 140-142*). Mannerheim vo svojich pamätiach vlastne dodatočne kritizuje slabú rolu zahraničnej politiky a tvrdí, že „Fínsko si prostredníctvom obozretnejšej zahraničnej politiky mohlo zabezpečiť podporu... západných veľmocí“ argumentujúc príkladom Turecka (*Mannerheim, 1953, s. 316-317*). Dovolím si teda prinajmenšom poznamenať, že zahraničná politika jednoznačne nebola natoľko kľúčovou ako v Československu.

3.3.3 Náboženstvo

Rola náboženstva je dôležitá ako časť konceptu nepriateľa, cirkev vo Fínsku sa pochopiteľne pridala v občianskej vojne na strane bieleho tábora a koncept nepriateľa zdôrazňoval bezbožnosť komunistov/Rusov. Môžeme sa stretnúť s viacerými silno pravicovými postojmi kňazov, spomenuté boli prejavy kňazov, volajúce po treste smrti pre červených či po nenávisti k Rusom, možno spomenúť aj prejav kňaza z roku 1930, ktorý volal po vytvorení veľkého Fínska, ktoré zjednotí všetkých fínsky hovoriacich ľudí až po Ural (*Mazour, 1956, s. 90*). V kritických momentoch však nemožno identifikovať špecifickú rolu náboženstva, duchovenstvo teda zohrávalo rolu v intenzifikácii vplyvu pravicového diskurzu, ako také nemalo určenú samostatnú úlohu. Náboženský význam zohrával istú úlohu navyše pri konštrukte nepriateľa a pri konštrukte poslednej obrany západu vzhľadom k protestantskému fínsku a (až do bolševického prevratu) pravoslávneho Rusku, tento aspekt však nerobil žiadne ťažkosti napr. pri ideách pripojenia prevažne pravoslávnej Karélie.

3.4 Akceptácia

Autori zhodne konštatujú, že občianska vojna vo Fínsku nechala hlboko rozdelenú spoločnosť (*Jutikkala, 1999, s. 232; Puntila, 1975, s. 120; Mazour, 1956; s.60-61, Siaroff, s. 107...*), Browning dodáva, že najmä „biely teror“ – podmienky vo väzenských táboroch zanechali na robotnícku triedu trpké a dlhodobé spomienky (*Browning, 2008, s. 127*). Zo strany bielych je preukázateľný pokus zjednotenia národa proti spoločnému nepriateľovi, na základe volebných výsledkov si ho však dovolím označiť za neúspešný, ľavicové strany mali preukázateľne relatívne rovnakú podporu a pravicovým stranám podpora nijako nestúpila. Možno teda konštatovať pretrvanie silného ľavicového tábora z občianskej vojny, ktorý, síce v role porazeného a teda ignorovaného oficiálnym hlavným naratívom, mohol pokračovať v svojich aktivitách.

Ľavica ale preukázateľne tiež nebola jednotná, bola rozdelená na sociálnych demokratov a komunistov. Komunisti odmietli prispôbenie sa bielemu režimu, O. Kuusinen obvinil sociálnych demokratov z „prostitúcie fínskej buržoázií“ (*Browning, 2008, s. 127*). Komunistická strana bola rýchlo zakázaná, opäť sa však zorganizovala pod novým názvom SSTP – Socialistická robotnícka strana Fínska. SSTP podporovala politiku kominterny a hlásala radikálne ciele zrušenia kapitalizmu, aj napriek silnému tlaku a ostrakizácii sa jej darilo získavať relatívne stabilný volebný výsledok (10-14%), pokiaľ nebola zakázaná v súvislosti s Hnutím Lapua (*Browning, 2008, s. 128, Eduskuntavaalit...*).

Sociálnodemokratická strana sa počas občianskej vojny rozdelila, stranu ovládla radikálna časť a pripojila sa k červenému táboru (*Puntila, 1975, s. 119*). Časť sociálnych demokratov, pod vedením V. Tanneru ale odsúdila občiansku vojnu, a sa stala základom novej sociálnodemokratickej strany, ktorá zdôrazňovala parlamentarizmus a mierový pokrok (*Puntila, 1975, s. 119, Rintala, 1961, s. 97*). Tanner stranu zjednotil pod svojim vedením počas celého medzivojnového obdobia, Rintala ho dokonca nazýva najsilnejším lídrom-jednotlivcom vo fínskej politike 20. storočia (*Rintala, 1961, s. 84*). Browning konštatuje, že strana pod Tannerom prijala buržoázy naratív o tom, že červení zviadli masy (*Browning, 2008, s. 128*). Rintala sa podrobne zaoberá jeho osobnosťou, konštatuje, že Tanner nikdy nekládol triedu nad národ a neakceptoval koncept triedneho násillia, konštatuje u Tanneru nacionalizmus, aj keď odlišný od nacionalizmu buržoázie (viditeľné napr. v otázke sporov so švédsky

hovoriacou komunitou) (*Rintala, 1961, s. 89,94,95*). Komunistov vnímal ako najväčšiu hrozbu, možno sa stretnúť s jeho výrokom: „musíme vyhlásiť vojnu proti nim“ (*Rintala, 1961, s. 97*). Vzhľadom k bielemu konceptu východného nepriateľa môžeme aj u Tannera nájsť označenie Ruska za „bezohľadného nepriateľa“, zmienku, že „Rusko bolo vždy nebezpečným susedom pre Fínsko“, v roku 1935 Tanner verejne dúfal v „demokratické vetry, ktoré sfúknu Rusko“ a pri jednaniach so Sovietskym zväzom odmietal o otázke prenájmu základne v Hanku čo i len diskutovať, zatiaľ čo Mannerheim v tej dobe už volal po ústupkoch, tvrdiac že aj dokonca odstúpenie Hanku je „neprijemné, skôr než smrteľné“ (*Rintala, 1961, s. 91-93; Jakobson, 1984, s. 150*). Za tieto názory bol komunistami jednoznačne odsúdený a označovaný za „diabla v ľudskej koži“ či „hrdlora s hrubou kožou“, pre fínov ako aj sovietskych komunistov sa stal „nepriateľom číslo jedna“, čo je viditeľné v tom, že bol osobne obvinený z krachu fínsko-sovietskych jednaní, jeho politická aktivita bola Sovietmi dlhodobo blokováná aj v období po vojne (*Rintala, 1961, s. 85,94, Jakobson, 1984, s. 164*). Možno podotknúť, že sociálna demokracia bola určite v kritike Ruska miernejšia ako pravica, možno sa napr. stretnúť so sťažnosťami Paasikiviho, že fínske knihy sú plné antiruských predsudkov a varovaniami, že ak sa Rusom nebude pristupovať miernejšie, môže to viesť k ďalšej vojne²⁶ (*Browning, 2008, s. 161-162*). Browning však konštatuje, že to bol hlas na okraji politickej debaty (*Browning, 2008, s. 162*).

Sociálnu demokraciu teda možno označiť za systémovú silu, jednoznačne nepretrvávala v červenom naratíve občianskej vojny a nebola v žiadnom prípade lojálna sovietskym boľševikom ako komunisti. Len sedem rokov po občianskej vojne, v roku 1926, už vznikla prvá sociálnodemokratická vláda. Na druhej strane strana pochopiteľne silne odmietala snahy radikálnej pravice, zo strany pravice bol Tanner za rýchle zjednotenie pracujúcich neznášaný (*Rintala, 1961, s. 97*). Toto rozpoltenie možno badať napokon aj v pamätiach Mannerheima, ktorý na jednom mieste píše, že „socialisti nie sú schopní ubrániť demokraciu“ a na druhej strane neskôr označuje Tannera za „veľkého človeka“ (*Mannerheim, 1953, s. 128,270-271*). Pri udalostiach spojených z Hnutím Lapua je ešte vidieť „pokračovanie občianskej vojny“, kedy proti návrhom zákonov Hnutia hlasovala iba sociálna demokracia, ktorá sa týmto dostala do izolácie, pričom aj keď sa tieto udalosti skončili porážkou pravice, Puntila konštatuje, že pravica ešte stále bola silná a sociálna demokracia ostala izolovaná (Puntila, 1975, s. 146). Browning ale

²⁶ Daný výrok Paasikivi predniesol až v dobe po Zimnej vojne

tvrdí, že práve postup Hnutia Lapua voči SDP, ktoré považovalo sociálnych demokratov za iba trochu odlišných od komunistov, bol príčinou jeho stretu s parlamentnými stranami (*Browning, 2008, s. 146*). Zmenu tejto situácie a pretrvávajúcu prosystémovosť či lojalitu sociálnej demokracie dobre ilustruje fakt, že od roku 1937 bola SDP opäť vládnu stranou, V. Tanner bol v nej ministrom financií, bol neskôr jedným z dvoch vyslancov vyslaných na jednanie do Moskvy a po vypuknutí Zimnej vojny bol ustanovený ministrom zahraničných vecí vo vláde národnej jednoty (*Jakobson, 1984, s. 161*). Iba komunisti ostali jasne nesystémovou silou, pokiaľ nebola zakázaná tak aj s nezanedbateľnou podporou (10-14%). Preukázateľným dôkazom je vytvorenie bábkovej komunistickej „Fínskej demokratickej republiky“ pod vedením O. Kuusinen. Tá však v žiadnom prípade nezískala sympatie ani spomenutých 10%, ku Kuusinenovi sa nepridal ani jeden z jeho najvernejších spolupracovníkov A. Tuominen, pre ktorého Kuusinen plánoval miesto predsedu vlády, armáda tejto republiky sa skladala iba z 5775 mužov a nedostala sa ďaleko od Terijoki²⁷ (*Jakobson 146-147,170*). Jakobson konštatuje, že existencia bábkovej republiky skôr dodala legitimitu skutočnej fínskej vláde (*Jakobson, 1984, s. 170*). Presné dôvody a pozadie zjednotenia ľudí pri boji proti Rusom sú témou pre samostatný výskum, ktorému sa už viacero autorov venovalo, hovoriac o tzv. „duchu zimnej vojny“, vo všeobecnosti je ale možné poznamenať, že pri priamom vojenskom útoku na krajinu (a teda nielen jeho strašením zo strany pravice), sa dočasne odsunú ostatné problémy.

Menšinová otázka sa objavuje aj vo fínskom kontexte v sporoch medzi fínsky a švédsky hovoriacim obyvateľstvom (*Jutikkala, 1999, s. 238*). Je ale nutné podotknúť, že narozdiel od československého kontextu švédsky hovoriaca menšina nemala separatistické tendencie pripojenia časti územia ku Švédsku²⁸, a ako bolo preukázané v časti o historickej skúsenosti, jej snahy skôr smerovali k uchovaniu elitného postavenia vo Fínsku, než k úvahám o pripojení ku Švédsku. Švédsky hovoriace elity sa v občianskej strane ocitli takisto vo víťaznom bielom tábore a teda akceptovali fínsky víťazný prozápadný a protivýchodný naratív. Švédsky hovoriaca menšina teda bola skôr vnútropolitickou otázkou (napr. v otázkach koľko prednášok na Helsinskej univerzite bude prednášaných vo švédskom jazyku) než otázkou strategickej kultúry, jediné prepojenie je možné nájsť v obavách pravice, že iba etnicky a jazykovo unifikovaný

²⁷ Malá obec pri fínsko-sovietskej hranici, v ktorej bola bábková republika vyhlásená. Dnešný Zelenogorsk

²⁸ S výnimkou Ålandských ostrovov, kde bolo ale akceptované rozhodnutie Spoločnosti Národov

môže ochrániť bezpečnosť, zatiaľ čo bilingvalizmus je nebezpečným kompromisom a prejavom slabosti (*Browning, 2008, s. 144*). Vzhľadom k tomu, že sa s inými zmienkami o švédsky hovoriacej menšine stretávam iba u čisto vnútropolitických otázok, si dovoľím tvrdiť, že aspekty spoločného nepriateľa a spoločnej prozápadnej, neskôr priamo škandinávskej identity, tento aspekt prevážili. V politickej rovine bola švédsky hovoriaca menšina zastúpená Švédskou ľudovou stranou, ktorá bola legitímnou „bielou“ politickou stranou, ľavicoví voliči sociálnu demokraciu, v tomto kontexte Rintala konštatuje Tannerove miernenie jazykovej otázky, keďže čiastočne podpora jeho strany závisela od švédsky hovoriacich robotníkov, jasným príkladom nezdôrazňovanie jazykovej otázky zo strany ľavice je Tannerove označenie jazykovej otázky na Helsinskej univerzite za „šestoradú otázku“ (*Rintala, 1961, s. 89,90*).

Stotožnenie obyvateľov s postupom elít možno zaznamenať aj v krízovom období jednaní so sovietskym zväzom. Jakobson konštatuje, že verejná mienka jednomyselne podporovala vládu, Jutikkala hovorí o „jednomyselnosti, ktorá vo fínskych dejinách nemá obdoby“, Mannerheim píše o „patriotickej jednote všetkých tried, aká ešte v našej krajine nebola“ (*Jakobson, 1984, s. 135; Jutikkala, 1999, s. 250-251; Mannerheim, 1953, s.318*). Pri odchode Paasikiviho a Tannera vlakom do Moskvy sa v Helsinkách spontánne zhromaždili davy ľudí, napriek tomu, že vláda nič z jednaní nezverejnila, Jakobson píše, že ľudia „inštinktívne porozumeli o čo sa jedná“, Tanner ako priamy účastník dodáva, že davy ľudí ich vítali aj v ďalších stanicách (*Jakobson, 1984, s. 113-114,130; Tanner, 1957, s. 36*). Jakobson tvrdí, že to nebolo prázdne gesto, ale demonštrovanie ochoty vykúpiť slobodu ich krvou a ich životmi (*Jakobson, 1984, s. 114*). Paasikivi napokon aj Stalinovi povedal, že „Nebudú pre nás spievať, ak im povieme, že sme dali preč Hanko“ (*Paasikivi in: Jakobson, 1984, s. 131*). Podporu obyvateľstva je možné preukázať aj veľkým množstvom dobrovoľníkov, ktorí namiesto letných prázdnin štyri mesiace budovali opevnenia v Karélii (*Mannerheim, 1953 s.304*).

4 Porovnanie

4.1 Porovnanie jednotlivých kritérií

Pri porovnaní ideových kritérií možno teda v krátkosti uviesť, že československý kontext kládol dôraz na koncept nového svetového poriadku spojeného s koncom monarchií, demokraciou, v diskurze sa často opakujú aj idey mieru a medzinárodnej spolupráce. Vo fínskom diskurze sa môžeme stretnúť so súperením dvoch víťazných, „bielych“ naratívov občianskej vojny: pravicových (konzervatívnych, monarchistických) s centristickými (republikánskymi), na úkor potlačenej ľavice, ako porazenej strany v občianskej vojne. Diskurz zdôrazňuje najmä fínsku historickú misiu strážcu pred východným barbarstvom, môžeme nájsť takisto konotácie s okrajovou pozíciou a autenticitou, pričom tieto termíny treba chápať v pozitívnom význame, autenticita je spájaná s jednoduchosťou nie s významom zaostalosti, ale s významom čistoty, aj okrajová poloha bola prezentovaná ako pozitívna (*Browning, 2008, s. 114*).

Neponúka sa jednoduché porovnanie, keďže každý koncept zvyrazňuje inú stránku. Možno však nájsť jasný rozdiel v okrajovosti až izolácii a autenticite oproti konceptom nového svetového poriadku. Podrobnejšie výsledky možno nájsť pri porovnaní jednotlivých mýtov.

Mýt historickej misie Fínska v sebe obsahuje silný mýt večného nepriateľa – Ruska. Koncept je jednoznačne silno prepracovaný, spája rasové, náboženské, etnické, ideologické a kultúrne aspekty. Z rasového hľadiska sa upozorňuje na podradenosť „ázijskej rasy“, z ideologického hľadiska je nepriateľom bolševizmus, náboženstvo varuje pred pohanstvom, kultúrny aspekt, v spojení s rasovou otázkou, hovorí o nekultúrnych „aziatských“ barbaroch, v etnickej rovine je spolu so spomenutým jednoducho vzťahnutý na Rusov, na „obriu slovanskú rasu“ (*Browning, 2008, s. 129*). Tieto aspekty mohli byť samozrejme využité rozdielne, na základe čoho boli bolševickí červení externalizovaní a označení za „Rusov“. Mýt Veľkého Fínska navyše k spomenutému dodáva územné ambície, ktoré sa síce po konsolidácii Sovietskej moci museli nutne stiahnuť iba do rétoriky, najmä mládeže v AKS, Sovietsky zväz ich ale naďalej vnímal a prispievali k zhoršovaniu vzťahov (*Browning, 2008, s. 136,142; Puntila, 1975, s. 154...*). Mýt zlatého veku sa vzťahuje ku Kalevale v ktorej Krohn vidí

vzor nezávislosti, ako aj vzor stratifikovanej, patriarchálnej, elitárskej spoločnosti (*Browning, 2008, s. 130-131*)..

V prípade Československa je takisto spomenutý koncept nepriateľa, ktorý odporom voči germanizácii jasne definuje nepriateľa na prvý pohľad v etnickej rovine. V konkrétnej situácii sa však môžeme stretnúť s diferenciáciou skôr na ideologickom princípe. Nepriateľom neboli Nemci, nepriateľom bol nacizmus a fašizmus²⁹, aj v minulosti boli nepriateľom monarchie a Habsburgovci. S týmito aspektami je spájaná aj nemecká rozpínavosť. S nacizmom Beneš vo svojich pamätiach spája expanzívne idey Lebensraumu, rasové idey Herrenvolku a „nekompromisné vyhlásenie boja na život a na smrť demokracii všetkých odtieňov“ (*Hauer, 2008a, s. 108*). Mýt určite neobsahuje rasové (ak, tak v pasívnom zmysle – obrana voči rasovým tézám Nemecka) alebo kultúrne aspekty, v náboženskej otázke sa nestretávame s odsúdením nejakého konkrétneho náboženstva či pohantsva, ale tiež skôr s odsúdením z ideologického hľadiska, ako napr. pri spomenutom tvrdení, že „Berlín, Viedeň a Carihrad hlásali rúhavé učenie, že ich... dynastie sú z božej milosti“ (*Masaryk, 2003, s. 24*). Je to síce jasným dôsledkom povojnovej situácie a pozície Nemecka medzi porazenými krajinami, Československo ale nemalo voči Nemecku žiadne územné nároky, na ktorých by tento koncept mohlo posilniť. Možno sa naopak stretnúť s viacerými snahami o zlepšenie vzťahov. Je nutné však konštatovať, že v tejto úlohe bolo Československo v defenzíve, koncept nepriateľa bol posilňovaný skôr stupňovaním tlaku z nemeckej strany. V československej historickej misii možno identifikovať aj idey bránenia mieru či bránenia demokracie. Mýt zlatého veku prehlboval koncepty demokracie, mieru a koncept jedného a jednotného československého národa.

V skratke teda možno vo Fínsku poukázať na silný a komplexne vyvinutý koncept nepriateľa, silne prepojený s historickou misiou obrany Európy pred barbarstvom, ako aj s mýtom Veľkého Fínska. V Československu je koncept nepriateľa stavaný najmä do ideologickej roviny a to v snahe prepojiť ho s dominantnými aspektami demokracie a mieru, ktoré tvoria súčasť mýtu historickej misie v Československu. Mýt zlatého obdobia u oboch krajín hlása historickú kontinuitu ich existencie, zatiaľ čo vo fínskom kontexte Kalevala predstavuje tradičný patriarchálny

²⁹ V prípade fašizmu síce treba na druhej strane uvážiť „zúfalé“ pokusy o získanie Talianska proti Hitlerovi (*Dejmek, 2003, s. 221-222; Olivová, 2000, s. 214...*). Tie však nemusia protirečiť mojej téze, možno ich chápať aj ako prejav prevahy roly zahraničnej politiky nad konceptom nepriateľa.

sociálny poriadok, československé poňatie husitstva skôr charakterizuje jeho revolučnosť, Masaryk ho označuje za začiatok novoveku v súlade s ideami nového poriadku.

Z historickej skúsenosti Fínska možno identifikovať budovanie spomenutej okrajovej západnej identity a to, v súlade s dobou, vo veľkej miere v rasovej otázke (ktorá sa obrátila aj proti Fínom v naratívoch svekomanov, Fíni ju na druhej strane neváhali využiť proti Sámom). Historický vývoj odкрýva aj unikátnu podobu nacionalizmu vo Fínsku a pozadie silných paternalistických naratívov. Silnou ideou, na ktorú sa odvoláva viaceró autorov, je dedičstvo konštitucionalizmu – idey, že je nutné držať sa svojich práv, ak má národ prežiť. V otázkach tolerancie násilia nachádzame až aspekty brutality, pokiaľ boli v súlade s ideovým konceptom „očistenia sa od červeného nádoru“ stelesnené obdobím „bieleho teroru“.

Československá historická skúsenosť (je nutné poznamenať, že jej jednoznačne významnejšou časťou bola historická skúsenosť českých zemí, pozícia Slovenska v Uhorsku sa sústreďovala na vybojovanie základných jazykových práv) jednoznačne ukazuje presný opak okrajovej pozície. Aj v prípade českých zemí môžeme hovoriť o unikátnej podobe nacionalizmu, ktorý sa nehlásil až tak veľmi k ideám samostatnosti, svoju existenciu určoval vo vzťahu k veľmociam, spolu s Rakúskom alebo spolu s Ruskom a proti Nemecku. Dovolím si tvrdiť, že možno hovoriť až takmer o absolútnom opaku okrajovej pozície, keď romantické nacionalistické predstavy nevedú k ideám zjednoteniu všetkých príbuzných kmeňov do jedného nezávislého štátu, ale priamo uvažujú o rakúskej federácii alebo o veľkom všeslovanskom štáte. V otázkach tolerancie násilia sa stretávame v politickej rovine s veľmi nízkou akceptáciou násilia ako riešenia, na druhej strane je ale nutné konštatovať pragmatickosť a efektivitu pri realizácii, tá nebola príliš sťažovaná pacifistickými ideami.

Historická skúsenosť je opäť unikátna a neľahko porovnateľná, možno však tvrdiť, že zatiaľ čo u Československa skúsenosť jasne akcentuje previazanosť pomerov v strednej Európe a rolu veľmocí, vo Fínsku môžeme vidieť paternalistický nacionalizmus a budovanie identity obrany Európy na jej úplnom okraji, pričom fennocentrizmus identifikuje Paasivirta aj v konštitucionalizme (*Paasivirta, 1981, s. 217*).

Pri role inštitúcií možno konštatovať vo Fínsku silne pravicovú armádu a občianske gardy, so záujmami, ktoré boli viackrát odlišné od vládnucich politikov. Priamym dôsledkom bolo vmiešavanie sa armády do nevojenských záležitostí a na druhej strane nedôveru politických kruhov k armáde, najmä zo strany sociálnej demokracie. V prípade roly zahraničnej politiky určite nemožno konštatovať úplnú autarkiu, je však možno sledovať, že zahraničná politika bola skôr iba nástrojom iných ambícií. Viera a aktivita Fínska v Spoločnosti Národov bola preukázateľne vykonávaná v snahe dosiahnutia protisovietskej aliancie, spolupráca s pobaltskými krajinami a neskôr so škandinávskymi krajinami kopírovala vtedajší dominantný ideový koncept. Rola náboženstva síce nepriznávala nijakú špeciálnu vládnucu úlohu náboženstvu v zmysle akýchsi teokratických tendencií, náboženstvo však bolo významným elementom pri posilňovaní konštruktú nepriateľa, duchovenstvo zastávalo zväčša silne pravicové stanoviská, s týmito tézami boli aj viacerí kňazi politicky aktívni.

V Československu môžeme identifikovať armádu, ktorá bola jednoznačne podriadená politickej sfére, možno sa stretnúť aj s trestami pri pokuse o prepájanie armády s politikou. Výsledkom tejto situácie bola na druhej strane dôvera v armádu a schválenie všetkých finančných požiadaviek pre armádu, výsledkom čoho bola omnoho silnejšia armáda, než bola armáda fínska. Spomínaná výrazná zahraničná politika sa stala druhým hlavným nástrojom zaručenia bezpečnosti a to prostredníctvom systému spojenectiev. Životne dôležité bolo spojenectvo s Francúzskom, neskôr doplnené spojenectvom so Sovietskym zväzom (a to aj napriek nesúladu s ideovým konceptom – možno teda polemizovať o tom, či rola zahraničnej politiky dokonca neprevyšovala ideový koncept demokratickej krajiny)³⁰. Československá rola bola jednoznačne najdôležitejšia aj v Malej dohode. Náboženstvu v danom kontexte ťažko prisúdiť konkrétnu rolu, do popredia sa dostávali skôr tézy odluky cirkvi od štátu, čo na druhej strane viedlo k nespokojnosti najmä v katolíckych kruhoch, ktoré stratili svoje dominantné postavenie.

³⁰ Beneš vo svojich pamätiach spomína „problém Sovietskeho zväzu. Kam ho v tomto európskom boji zaradiť?“ (Hauner, 2008a, s. 109). Beneš píše, že zásada povojnovej politiky bola neizolovať Sovietsky zväz a snažiť sa s ním spolupracovať, Sovietsky recenzent na druhej strane túto tézu odmieta predkladaním Benešových citátov proti uznaniu ZSSR (Hauner, 2008a, s. 109). Toto rozpoltenie teda môže byť považované za rozkol dvoch tendencií strategickej kultúry tak, ako ho popisuje Lantis (Lantis, 2005, s. 7). Priamym dôkazom kompromisu týchto dvoch tendencií je napokon aj dodatok spojeneckej zmluvy, na základe ktorej môže ZSSR zasiahnuť až po zásahu Francúzska.

V porovnaní teda môžeme konštatovať armádu s vlastnými záujmami vo Fínsku, vedúcu k nedôvere a k nedostatočným prostriedkom a presný opak v prípade československom. Takáto úvaha paradoxne vedie úplne k opačnému výsledku, keby bola armáda jediný faktor, tak je to Fínsko, ktoré ustúpi a Československo, ktoré sa bráni. Rola a postavenie armády teda muselo byť v oboch kontextoch prevážené inými aspektami. V oblasti zahraničnej politiky vidíme síce nie úplne autarkickú ale sekundárnu rolu zahraničnej politiky, len ako nástroja iných cieľov, v československom kontexte sa zahraničná politika stáva možno až primárnym nástrojom zaručenia bezpečnosti štátu. Náboženstvo vo Fínsku je tesné späté s hlavným naratívom a pomáha pri jeho presadzovaní, v prípade Československa je náboženstvo bez reálnej úlohy, aj keď v prípade katolicizmu možno povedať, že sa do istej miery v jeho tábore zjednocuje opozícia voči vládnucej elite.

Pri akceptácii môžeme vo fínskom kontexte odsledovať fragmentovanú spoločnosť na pravo-ľavom rozdelení, podpora sa v medzivojnovom období pohybovala v relatívne stabilnom pásme cca 37-40% obyvateľstva na strane ľavice a 58-60% na strane pravicových a stredových strán. Napriek tomu, že tieto bloky jednoznačne neboli jednotné, vystihuje to, že nedochádzalo k radikálnej zmene nálad medzi voličmi. Aj keď nejednotnosť ľavice vystihuje najlepšie vyslovená nenávisť medzi Tannerovými sociálnymi demokratmi a komunistami, hlasy komunistov pri ich zakázaní prešli takmer výlučne Sociálno-demokratickej strane. Stabilných ľavicových 40% teda možno chápať ako ťažkú výzvu dominantným bielym naratívom. Rola Tannera na čele sociálnej demokracie je nespochybniteľne hodná viacerých výskumov, Tanner sociálnu demokraciu jasne oddelil od červených naratívov a prijal biele koncepcie „zvedených jednoduchých ľudí“ (*Browning, 2008, s. 128*). Aj keď pravica sociálnou demokraciou pohrdala, alebo ju iba tolerovala, strana bola jednoznačne stranou prosystémovou a práve Tannerovo „nekladenie triedneho boja nad národ“ (*Rintala, 1961, s. 94*) možno označiť za jednu z príčin zjednoteného Fínska pri Zimnej vojne, pričom zo strany sovietskeho zväzu a fínskych komunistov možno jasne vidieť prezentovanie Zimnej vojny, ako pokračovania občianskej vojny (*Jakobson, 1984, s. 166-169*). U švédsky hovoriacej menšiny možno vidieť spory s fínsky hovoriacou väčšinou, skôr však v rovine politických a jazykových práv, nenachádzam zmienky nezdieraťania hlavných ideí. Idea poslednej bašty Západu proti barbarstvu bola zdieľaná a posilňovaná aj

v pôvodných svekomanských naratívoch, vzhľadom k väčšiemu zastúpeniu švédsky hovoriacej menšiny v elitách je zdieľaná aj podpora paternalistických naratívov.

V československom kontexte je jasne definovateľný nárast nacionalistického tábora najmä v nemeckej menšine, ktorá sa v neskorých tridsiatych rokoch dostala pod dominanciu nacizmu a teda odmietala nielen štátny hlavný naratív, ale aj jeho legitimitu a suverenitu ako takú. Silný nacionalistický tábor možno definovať aj na Slovensku, kde sa sústreďoval na otázku autonómie, neskôr sa však radikalizoval až do pozície nezávislosti Slovenska. Možno identifikovať aj snahy časti prevažne českej agrárnej strany o zásadnú zmenu zahraničnej politiky s cieľom spolupráce s Nemeckom proti Rusku či u Národného zjednotenia a jeho orientácie na fašistické Taliansko. Ťažko uchopiteľná je rola komunistickej strany, ktorá v krátkom období trikrát zmenila svoju pozíciu. Protesty v Československu, aj keď boli namierené proti rozhodnutiu vlády podriať sa požiadavkám, možno ťažko považovať za prejav nesúhlasu so strategickou kultúrou, naopak, mottom protestov bola národná jednota a „odhodlanie brániť republiku a jej demokratický systém“ (Harna, 2006, s. 163). Možno ich teda skôr prepojiť s tézou V. Goněca, že vysokú rolu zahraničnej politike prisudzovala len úzka elita.

V porovnaní teda možno konštatovať jasný rozdiel v akceptácii u menšín, vo fínskom kontexte nemožno identifikovať aspekty neakceptácie na etnickom základe, v československom kontexte je tento základ primárnym zdrojom neakceptácie. Rozdiely v politickej akceptácii sú naopak priaznivejšie v prospech Československa, aj zvyčajne najradikálnejšia strana – komunistická strana, bola zohrávala počas väčšiny medzivojnového obdobia rolu prosystémovej strany³¹. Vo fínskom kontexte bolo naopak zreteľné riziko znovuoobnovenia občianskej vojny, podpora ľavicovým ideám ostala relatívne stabilná. Zabránila mu rola V. Tannera v Sociálno-demokratickej strane, ktorý stranu jasne oddelil od červených naratívov a presadil jej pozíciu ako prosystémovej sily. Pokusy o obnovenie občianskej vojny skutočne prebehli, ale, vzhľadom k spomenutému, stroskotali. Pri akceptácii možno tiež konštatovať, že vysoká rola zahraničnej politiky v Československu bola zdieľaná len úzkou elitou,

³¹ Týmto tvrdením nespochybňujem, že po jej boľševizácii ostala pod jasnou kontrolou Kominterny a jej predvojnová prosystémová podoba nebola prejavom ideovej zmeny, ale skôr prejavom praktickej stragégie. Vzhľadom k tomu, že ma však nezaujímá v práci strana ako taká, ale skôr ľudia, ktorí ju podporujú, je pre mňa viac dôležitý jej aktuálny obraz, ktorý voliči volia.

u širších vrstiev možno sledovať skôr príbuznosť s fínskym kontextom, ktorý jej takúto vysokú rolu neprisudzoval.

4.2 Porovnanie vplyvu strategických kultúr

V prípade Československa teda je možné vidieť silnú rolu zahraničnej politiky, existujúci koncept nepriateľa a vyvinutú identitu previazanú s konceptom historickej misie. Motiváciu k rozhodnutiu ustúpiť je možné identifikovať v silnej role zahraničnej politiky, mierne paradoxne je však nutné zdôrazniť aj koncept nepriateľa, keďže Československo vlastne ustupuje Západu a nie Nemecku.

Ako pravdepodobne najlepší dôkaz dôležitosti roly zahraničnej politiky si dovoľím zopakovať fakt, že Československo bolo ochotné ísť do vojny s Nemeckom, keď vedelo, že Západ je na jeho strane a teda front je rekonštruovaný (*Dejmek, 1998, s. 336*). V noci z 27. na 28. septembra 1938 Československo skutočne priamo očakávalo vojnu s Nemeckom, Dejmek cituje Drtinu, podľa ktorého to prezident Beneš „prijímal ako hotovú vec“ (*Dršina in Dejmek, 1998, s. 337*). Po Mníchovskej dohode, v ktorej Západ odmietol svoju účasť pri obrane pohraničných území (resp. by dokonca Československo v prípade nesúhlasu bolo považované za agresora) však ochota bojovať mizne. Gen. Syrový hodnotil situáciu: „teoreticky je možné... dohodu odmietnuť, pričom by nasledoval vpád Nemecka, vojna v ktorej by nikto s nami nešiel, a napadnutie Poľskom. Je pochybné, či by za tejto situácie Sovietske zväzky nám pomôcť chceli a či by ich pomoc bola účinná“ (*Syrový, in: Dejmek, 1998, s. 343*). Beneš konštatoval, že „ak by sme neprijali, urobili by sme čestnú vojnu, ale stratili by sme samostatnosť a národ by bol vyvraždený“ (*Beneš in: Dejmek, 1998, s. 344*). Dejmek dodáva, že aj radikálni členovia vlády súhlasili, že „pri desaťnásobnej prevahe je možné čestné vzdať sa. Sme porazení bez vojny a máme voľbu medzi vyvraždením a zmrzačením a možnosťou ďalšieho života“ (*Dejmek, 1998, s. 344*). Aj generáli, ktorí sa 29. septembra snažili presvedčiť Beneša, aby sa Nemecku postavil na odpor, argumentovali hlavne tým, že v momente skutočného konfliktu ich spojenci určite podporia (*Olivová, 2000, s. 284*). Rolu zahraničnej politiky si teda dovoľím označiť ako najdôležitejší aspekt, Československo zjavne bolo ochotné bojovať s Nemeckom za predpokladu, že bude mať západné mocnosti na svojej strane. Po stroskotaní tejto možnosti sa rozhodli Nemecku ustúpiť. U ministra Kroftu je ešte aj po Mníchovskej zmluve možné

identifikovať aký význam prisudzoval zahraničiu, keď napr. v telegrame 3. októbra, píše: „je povinnosťou Anglicka a Francúzska sa nás zastať. Žiadajte o zákrok tamojšej [poľskej] vlády...“, alebo v telegrame 4. októbra žiada, aby sa Francúzsko a Nemecko postavilo na stranu Československa v otázke okresov³², kde hrozilo prerhnutie hlavných dopravných ťahov medzi Českom a Moravou (*Krofta in: Protifašistický..., 1985, s. 35, 41*).

V Československu možno konštatovať existujúci mýt večného nepriateľa. V snahe zabrániť ostrakizácii nemeckej menšiny v ČSR sa však mýt prejavuje hlavne v ideologickej rovine, v rozdieloch demokracie od nacizmu. V rámci vzťahu s Nemcami je hlásaná spolupráca, vláda dokonca poskytovala azyl odporcom nacizmu z Nemecka (*Olivová, 2000, s. 193-194*). Aj obchodná spolupráca medzi štátmi fungovala. V kontexte nacistického nemeckého nepriateľa sa teda v krízových momentoch objavujú napr. tvrdenia, že nastolené územné ústupky Nemecku nebudú stačiť a budú sa opakovať (*Krofta in: Dejmek, 1998, s. 316-317*), zatiaľ čo v prípade Poľska, ktoré postupovalo možno ešte razantnejšie ako Nemecko, sa prezident Beneš ešte 22. septembra 1938 obrátil priamo na poľského prezidenta Mościeckeho ponúkajúc úpravu hraníc medzi štátmi výmenou za „obnovenie priateľských vzťahov“ (*Dejmek, 1998, s. 323,333*). Dovolím si tvrdiť, že tento prípad je jasný dôkaz existencie mýtu večného nepriateľa, Nemecko je jednoducho považované nepriateľa, zatiaľ čo Poľsko nepriateľom byť nemusí a Československo ho môže získať na svoju stranu. Je nutné zdôrazniť, že ponuka priamo počítala s územnými stratami voči Poľsku, ale výsledky získania Poľska na svoju stranu (resp. získania aspoň jeho neutrality) boli zjavne považované za cennejšie. Možno teda hovoriť o dominancii strategickej kultúry aj nad jednou zo základných charakteristík štátu – celistvosťou štátneho územia. Podobným prejavom je aj ochota riešiť nemecké územné požiadavky arbitrážou (*Dejmek, 1998, s.340*). Politici už opäť museli počítať s územnými stratami, ale snaha o arbitráž cielene oslabuje rolu Nemecka, ako „večného nepriateľa“, od ktorého už nemožno očakávať konštruktívny návrh urovnania sporov a do riešenia naopak zapája západné mocnosti. V tomto kontexte si dovoľím zopakovať aj konštatovanie, že Československo vlastne neprijalo žiadnu unilaterálnu nemeckú požiadavku, prijalo iba britsko-francúzsky plán a následne mníchovské rozhodnutie štyroch veľmocí.

³² Okresy: Lanškroun, Svitavy, Mohelnice, Moravská Třebová (*Protifašistický..., 1985, s. 41*)

V rovine identity môžeme hovoriť o hlásaní ideí mieru a demokracie. Možno konštatovať, že tieto idey boli použité ako hlavný front diferenciácie od nacistického Nemecka a zohrávali teda dôležitú rolu v spomenutom koncepte nepriateľa. V krízovom momente sa presne v tomto kontexte objavujú tézy o historickej misii Československa ako obrancu demokracie a slobody (Harna, 2006, s. 164). Rozhodnutie elít však bolo, vzhľadom k tlaku zo zahraničia, podriaďiť sa. Beneš v rozhlasovom prejave 5. októbra 1939 akceptovanie Mníchovskej zmluvy prezentuje ako obeť pre svetový mier, aj keď samozrejme konštatuje, že je neúmerná, nespravodlivá a vynútená (Beneš, 2003, s. 34). V liste K. Čapkovi 3. novembra Beneš mimo iného píše: „Nemýľme sa, od r. 1914 je stále ten istý boj... boj o demokraciu – o našu i ostatnú, európsku. My sme to prehrali... [pretože] v západných demokraciách vyhrali defaitisti a zbabelci“ (Beneš in: Mnichov..., 2002, s. 185). Prehlásenie Komunistickej strany Mníchovskú zmluvu označuje za „výsledok permanentného ustupovania... buržoázie Anglicka a Francúzska“ ale dodáva, že „boj o republiku, boj o demokraciu, boj o samostatnosť národa nie je ukončený, rozhodujúce bitky stoja pred nami“ (Protifašistický..., 1985, s. 3). Vzhľadom k pomníchovskému vývoju konštatuje Olivová odbúranie demokratických štruktúr utvorením vlády R. Berana, zmocňovací zákon dával vláde právo rozpúšťať politické strany, vláda likvidovala aj nižšie volené orgány (Olivová, 2000, s. 298). Obyvateľstvo sa ale správalo k vláde odmietavo, Olivová spomína viacero prejavov bojkotu oficiálnych nariadení či pasívneho odporu voči vláde a cituje časť správy zaslanej do Berlína, ktorá konštatuje, že „postavenie vlády voči ľudu je veľmi ťažké“ (Olivová, 2000, s. 300). Možno teda konštatovať, že v konceptoch elít ako aj u obyvateľstva naďalej vidieť dôraz na koncepty demokracie a mieru. Zahraničnej politike však elity zjavne prisudzovali väčšiu úlohu, medzi elitami vládlo presvedčenie, že sami s Nemeckom bojovať nedokážu. To napokon konštatoval ešte gen. Mittelhauser v roku 1923, keď v správe gen. Fochovi píše: „československá vláda... je presvedčená, že nie je možné klásť odpor pri vojenskom ohrození zo strany Nemecka“ (Břach, 2003, s. 302).

Pri akceptácii možno hovoriť o armáde bez politických ambícií a podriadenej vládnucej elite. Šrámek píše, že napriek tomu, že rozkaz k ústupu z hraníc vyvolal v armáde všeobecný nesúhlas, nedošlo k vážnejšiemu narušeniu kázně (Šrámek, 2008, s. 87). Akceptácia československej strategickej kultúry bola ale jednoznačne problematická v menšinách, vzhľadom k tomu, že niektoré naratívy menšín neakceptovali ani existenciu ČSR ako takej.

V prípade Fínska je kľúčový mnohodomenzionálny koncept nepriateľa a s ním previazaný mýt historickej misie. Identita je postavená na naratívoch víťazov občianskej vojny – t.j. "bieleho" tábora. Rozhodnutie bojovať je postavené najmä na koncepte nepriateľa a na špecifickej konštitucionalistickej historickej skúsenosti.

Mýt nepriateľa si v prípade Fínska dovoľím označiť za najdôležitejší faktor. Existujúci koncept nepriateľa prepája rasové, náboženské, etnické, ideologické a kultúrne aspekty. Z rasového hľadiska sa upozorňuje na podradenosť „ázijskej rasy“; z ideologického hľadiska je nepriateľom bolševizmus; náboženstvo varuje pred pohanstvom; kultúrny aspekt, v spojení s rasovou otázkou, hovorí o nekultúrnych „aziatských“ barbaroch; v etnickej rovine je spolu so spomenutým jednoducho vzťahnutý na Rusov, na „obriu slovanskú rasu“ (*Browning, 2008, s. 129*). Spomenuté aspekty ako prerušenie obchodných väzieb jasne dokazujú, že naratív neexistoval iba v rétorike. Prejavy konceptu nepriateľa možno jasne identifikovať pri sovietsko-fínskych jednaniach v rokoch 1938 a 1939. Jakobson konštatuje, že spočiatku bol sovietsky prístup ďaleko od hrozieb, ponúkal ochranu, nie hrozbu dominancie (*Jakobson, 1984, s. 10*). Pre fínsku myseľ to však boli podľa Jakobsona synonymá, „akceptovať sovietsku ochranu znamenalo akceptovať sovietsku nadvládu“ (*Jakobson, 1984, s. 10*). V podobnom zmysle bol odmietnutý britský návrh sovietskych garancií s odôvodnením, že sovietske garancie sú hrozbou pre fínsku nezávislosť (*Jakobson, 1984, s. 85*). Keď Švédsko pri ideách o spoločnej fínsko-švédskej remilitarizácii Ålandských ostrovov chcelo súhlas Sovietskeho zväzu, Jakobson konštatuje, že idea konzultovania Moskvy musela fínskym vojenským plánovačom prísť rovnako absurdná ako pozývanie zlodēja na schválenie nového alarmu (*Jakobson, 1984, s. 137*). Pri rokovaniach sa ukázalo, že v konečnom dôsledku nie je dôležitá veľkosť odovzdaného územia, ale hrozbou je vybudovanie sovietskej základne na Fínskej pevnine, čo bolo považované za „netolerovateľnú hrozbu fínskej nezávislosti“ (*Jakobson, 1984, s. 137*). Je teda skutočne vidieť, že koncept Ruska ako „východného nepriateľa“ bol zakorenený v kultúrnej rovine a na základe toho sa k Rusku pri jednaniach aj pristupovalo. Koncept je potom samozrejme o to zreteľnejší po vypuknutí vojny, premiér Ryti v prejave z 8. decembra prirovnáva vojnu k biblickému príbehu kráľa Achaba a Nabota, konštatuje „ruské tisíc rokov staré imperialistické ciele“ a hovorí o Fínsku ako o prvej obeti „tejto svetovej tragédie“ (*Ryti in: The development..., s.77-79*).

Rola zahraničnej politiky naopak určite nezohráva takú dôležitú úlohu ako v prípade Československa. Zahraničná politika nebola autarkická, ale bola viac nástrojom iných cieľov, stretávame sa skôr s tézami o fennocentrizme a o mýte sebestačnosti (*Browning, 2008, s. 157; Paasivirta, 1981, s. 217*). Možno zopakovať, že vo fínsko-sovietskych jednaniach pred Zimnou vojnou Fínsko ignorovalo varovania zo strany Švédska, že vojenská spolupráca či aliancia nie je možná a taktiež varovania zo strany Nemecka a Británie, že v spore so Sovietskym zväzom určite nezasiahnu a vyzývali Fínsko k rozumným ústupkom (*Jakobson, 1984, s. 110, 140*). Mannerheim dodatočne vo svojich pamätiach píše, že práve podpora veľmocí mohla situáciu zmeniť (*Mannerheim, 1953, s. 316-317*).

Fínska biela identita je stavaná spolu s ideou historickej misie na téze predsunutej obrany Západu pred „aziatským“ barbarstvom, priamo sa teda spája aj s konceptom nepriateľa. Tieto idey možno identifikovať nielen vo vyhláseniach politikov ako aj u umelcov a v kultúre. Rozšírením tejto misie je aj ochrana všetkých ugrofínskych etnických skupín pred „obrou slovanskou rasou“ (*Browning, 2008, s. 129*) a teda idey vytvorenia Veľkého Fínska, ktorého hranice najväčší radikáli videli až na Urale (*Mazour, 1956, s. 90*). V praxi sa jednalo najmä o oblasti Karélie, k jej pričleneniu do Fínska boli podniknuté aj reálne kroky a to v období po občianskej vojne ako aj počas Pokračujúcej vojny, keď prezident Ryti označil (neverejne) vznik Veľkého Fínska za cieľ (*Puntila, 1975, s. 164*).

Špecifickou historickou skúsenosťou je najmä fínske konštitucionalistické dedičstvo. Uvedomujem si, že prisudzovať príliš veľký význam spomenutým tvrdeniam viacerých historikov o viere v posvätnosť zmlúv nesie v sebe riziko prílišného determinizmu. Vo viacerých udalostiach je však možné podobné princípy identifikovať a to až v udivujúcej miere. Po prerušení jednaní so Sovietskym zväzom minister Erkko hovorí o „defenzívnom víťazstve“ a Jakobson vo Fínsku konštatuje atmosféru uvoľnenia (*Jakobson, 1984, s. 138*). Jakobson aj Tanner sa zhodujú v tvrdeniach, že fínska strana nepovažovala jednania za uzavreté a čakala že budú ďalšie jednania (*Jakobson, 1984, s. 140; Tanner, 1957, s. 84*). Puntila konštatuje, že Fínsko bolo presvedčené, že Sovietsky zväz nezaútočí a Fínsko čelí len „vojne nervov“, Fínsko dokonca rušilo predbežné opatrenia a evakuovaní obyvatelia sa vracali do miest (*Puntila, 1975, s.162-163*). Na druhej strane Jakobson cituje nemeckú správu, podľa ktorej bol Molotov na Fínov „veľmi nahnevany“ a nevedel si už situáciu vysvetliť inak

ako tak, že Británia musela Fínom sľúbiť pomoc (*Jakobson, 1984, s. 141*). Možno zopakovať, že aj po streľbe v Mainile, zinscenovaných protifinských demonštráciách a vypovedaní zmluvy o neútočení, finska vláda ešte stále hovorila o „diplomackom tlaku“ a o „intenzifikácii vojny nervov“ (*Jakobson, 1984, s. 149-152*). Prejav tejto časti strategickej kultúry napokon nie je nutné hľadať iba v predvojnových jednaniach, skutočne pozoruhodným je aj zásah prezidenta Svinhufvuda proti Hnutiu Lapua, keďže zasahoval vlastne voči názorovo veľmi blízkemu hnutiu, zasiahol však v mene svojho záväzku k legalite (*Stover, 1977, s. 748*). Vplyv konštitucionalistickej tradície je teda v krízových momentoch identifikovateľný, Fíni očakávali, že sa jedná iba o blaf a Sovietsky zväz sa neodhodlá skutočne k vojenskej akcii.

V prípade akceptácie možno vidieť veľký problém v jasne fragmentovanej spoločnosti v dôsledku občianskej vojny. Časť víťazných bielych nemala vôbec záujem o začlenenie porazených červených do spoločnosti. Tí, ktorí sa o prekonanie rozdelenia spoločnosti snažili, postupovali najmä zdôrazňovaním spoločného ruského nepriateľa, čím boli fínski červení ospravedlnení ako statoční, ale zvedení ľudia. Podpora ľavicových strán ale ostala v celom medzivojnovom období takmer rovnaká, tieto pokusy teda možno označiť za nevelmi úspešné. Stabilných ľavicových 40% možno chápať ako ťažkú výzvu dominantným bielym naratívom a ako možnosť potenciálneho obnovenia občianskej vojny. Veľmi významnou je v tomto kontexte osoba V. Tannera, ktorý sociálnu demokraciu jasne oddelil od červených naratívov a prijal biele koncepcie „zvedených jednoduchých ľudí“ (*Browning, 2008, s. 128; Rintala, 1961, s. 96*). Aj keď pravica sociálnu demokraciou pohrdala, alebo ju iba tolerovala, strana bola jednoznačne stranou prosystémovou a práve Tannerovo „nekladenie triedneho boja nad národ“ (*Rintala, 1961, s. 94*) možno označiť za jednu z príčin zjednoteného Fínska pri Zimnej vojne. Sovietsky zväz a fínski komunisti sa presne v súlade so spomenutým (neúspešne) snažili o prezentovanie Zimnej vojny, ako pokračovania občianskej vojny (*Jakobson, 1984, s. 166-169*). Vybrané obdobie vo Fínsku je charakteristické aj politickými cieľmi armády a hlavne občianskych gárd, ktoré sa priamo pokúšali zvrhnúť demokratický režim. Výsledkom je nedôvera k armáde, najmä zo strany ľavice, a s tým spojené zanedbávanie jej a potrieb a výsledná slabá materiálna pripravenosť na vojnu. Akceptácia u národnostných menšín prebiehala vo Fínsku na úplne odlišných princípoch ako v Československu, idea poslednej bašty Západu proti barbarstvu bola zdieľaná a posilňovaná aj v pôvodných svekomanských naratívoch, vzhľadom k

väčšiemu zastúpeniu švédsky hovoriacej menšiny v elitách je zdieľaná aj podpora paternalistických naratívov.

Záver

Výsledok tejto práce bohužiaľ nie je jednoznačný. Strategická kultúra už zo samotného princípu nie je konceptom, ktorý by mohol byť identifikovaný ľahko, Gray hovorí o probléme „metodologicky úžasného kvalifikátora - do istej miery“ (Gray, 1999, s. 50). Práca okrem strategickej kultúry identifikovala aj iné dôležité faktory. Môžeme sa napr. vo Fínskom kontexte stretnúť s veľmi odvážnymi, až nerozumnými tvrdeniami, že fínska armáda je schopná sovietskej armáde odolávať minimálne šesť mesiacov, a to napriek značne zanedbanej armáde po materiálnej stránke, čo je viditeľné najmä pri slabom letectve a ešte úbohejšej vybavenosti tankmi. Hlásané tézy o tom, že Sovietsky zväz nepôjde do vojny v zime sa takisto ukázali ako neopodstatnené a samotná zima napokon síce Sovietom skomplikovala situácia na severe, ale aj pomohla, keďže jazera v Karélii zmrzli natoľko že tanky mohli bez problémov prejsť po ich zamrznutej hladine. Nemožno teda odmietnuť ani názory, ktoré by konkrétne rozhodnutia spájali s osobnostnými vlastnosťami politikov alebo s ich nedostatočnými znalosťami.

Napriek tomu si ale dovoľím tvrdiť, že rozdiely v strategických kultúrach sú jasne definovateľné. Vo fínskom kontexte jednoznačne existoval ucelený a mnohostranný koncept ruského nepriateľa, zatiaľ čo československý koncept nepriateľa sa snažil nevymedzovať v etnických či rasových kritériách, sústreďoval sa najmä na ideologickú časť v kontexte jeho silného vzťahu k demokracii. Nutné je taktiež poznamenať, že v danom koncepte bolo Československo skôr v defenzíve, práve Československo bolo vystavené rôznym, najmä rasovým nepriateľským konceptom zo strany Nemecka ako „Versailleský zlepenec“, neživotaschopný, rôznorodý štát, držaný pokope len vďaka násiliu „šialeného Beneša“. Dôraz na koncept nepriateľa vo fínskom kontexte viedol k viacerým spomenutým úvahám: že ustupovanie Sovietom je strata nezávislosti, že prídu ďalšie požiadavky, že sovietska základňa pri hraniciach je jasným a priamym ohrozením atď. Koncept jednoducho vytvoril situáciu, v ktorej platilo, povedané Browningovými slovami: „s Rusmi sa má bojovať, nie ich uzmierovať“ (Browning, 2008, s. 156). Aj to, čo som v predchádzajúcom odseku označil za nerozumné rozhodnutia, môžu byť vlastne rozhodnutia pochádzajúce zo silného nepriateľského konceptu - konceptu o síce masovej a veľkej, ale neschopnej červenej armáde, zatiaľ čo na strane obrancov stojí malá, ale silná, rasovo nadradená, fínska

armáda, v súlade so spomínaným „jeden Fín je hodný desiatich Rusov“. Zatiaľ čo Československo svoju bezpečnosť preukázateľne viazalo na svojich spojencov, vo Fínsku zahraničná politika takúto rolu nikdy nezohrávala. Je určite zaujímavé spomenúť, že napriek spomenutému skutočne brutálnemu tlaku zo strany Nemecka, Československo neprijalo ani jednu unilaterálnu požiadavku Nemecka. V istom bode bolo priamo pripravené aj na vojnu s Nemeckom, keďže vedelo, že „front je rekonštruovaný“, mocnosti Západu pôjdu do vojny s ním ako jeho spojenci. Československo však, vlastne až dvakrát – prijatím anglo-francúzkeho plánu na základe Berchtesgadenského ultimáta a prijatím Mníchovskej dohody – prijalo územné ústupky na základe tlaku spojencov a na základe faktu, že by Československo v prípade konfliktu bolo spojencami označené za vinníka. Fínsko na výzvy k ústupkom zo strany Anglicka, Nemecka či Švédska zjavne bralo minimálne, resp. nebralo žiadne ohľady. Špecifickou skúsenosťou je fínsky konštitucionalizmus, ktorý priamo spĺňa tézy o tom, že štáty sa učia, a konajú na základe špecifickej histórie. História neustupovania a držania sa svojich práv mohla byť v iných kontextoch katastrofálna a jasne iracionálna, vo fínskom kontexte sa však táto idea (aj keď možno mýtizovane) ukázala byť úspešná. Je vidieť jej priame opakovanie v tom, že spočiatku bolo Fínsku odmietané vydať čo i len najmenšiu časť územia na základe ústavného princípu nedeliteľnosti územia. Aj keď tento princíp, v takto doslovnom výklade, môžeme charakterizovať ako prekonaný, stále sa môžeme stretnúť zmienkami o platnosti zmlúv alebo so zmienkami o absurdnosti úvah o tom, že by sa Sovietsky zväz v územných snahách uchýlil k ozbrojeným metódam a teda musí blafovať. Samotným aspektom je miera akceptácie strategickkej kultúry, ktorá vo Fínsku môže byť jedným z argumentom pre tézu „ducha Zimnej vojny“ – teda zjednotenia národa, ešte stále pamätajúceho krivdy občianskej vojny. Na druhej strane stojí jasná menšinová neakceptácia hlavného naratívu Československa, prípadne neakceptovanie Československého štátu ako takého pri radikalizácii menšín a eskalácii konfliktu, zaujímavým zistením je aj, že silná rola zahraničnej politiky bola zdieľaná skôr iba u užšej elity.

Na úplný záver si teda dovoľím zopakovať, že si uvedomujem vplyv niektorých záležitostí ako napr. neporovnateľne väčší tlak vyvinutý v krízových momentoch na Československo. Dovoľím si ale tvrdiť, že moja práca dokázala, že na rozdielne rozhodnutie v týchto dvoch obdobných kontextoch mali historické skúsenosti, mýty a ideové koncepty daných krajín – teda strategická kultúra, kľúčový vplyv. A to napriek

tomu, že sa jedná o malé krajiny s približne dvadsaťročnou históriou samostatnosti. Strategickú kultúru teda nie je nutné hľadať iba vo veľkých krajinách so stáročnou históriou, množstvom programových dokumentov a doktrín a množstvom rôznorodej historickej skúsenosti (akokoľvek môže byť v týchto kontextoch kultúra jasnejšie vyvinutá). Vplyv strategickej kultúry na najzávažnejšie rozhodnutia štátov možno vidieť aj u mladých štátov, s krátkym obdobím nezávislosti.

Summary

The aim of this thesis was to examine the influence of strategic culture on states and on their most important decisions. My aim was not only to show the concept is viable since that is today generally accepted, my aim was to prove that the concept can be used not only in contexts of great powers with extensive historical experiences but also in cases of smaller countries, with short periods of independence. Following John Stuart Mill's method of difference, I have chosen the in many ways similar cases of Finland and Czechoslovakia which differ crucially in their decision when faced with territorial demands from a great power. My findings show that Finland developed a rather complex and multi-layered enemy concept of Russia, which labeled Russians as "Asians", barbarians, Bolsheviks or pagans. Presence of this concept can be clearly identified, politicians are often reported saying that accepting Russian protection equals surrendering to Russian might or that it altogether doesn't matter how much land Finland should cede, a Soviet military base on the Finnish mainland is an unacceptable risk to their independence. In Czechoslovakia we can also identify an enemy concept, yet it is defined mostly on ideological grounds condemning Fascism and Nazism while advocating democracy. Second aspect that proved to be decisive was the role of foreign policy. Czechoslovakia tried to improve its security through alliances and was very active in foreign policy, while Finland with its discourses of fenocentrism, authenticity in its marginal location and self-sufficiency cared little about voices from Stockholm, Berlin or London calling for reasonable concessions. It is also worth noting that this role of foreign policy in Czechoslovakia seems to be shared only by a narrow elite. While other factors are certainly interesting to compare, the mentioned two are the most crucial aspects contributing to the countries' different decisions. We can thus clearly identify a role of strategic culture.

Zoznam použitej literatúry:

Monografie:

1. BENEŠ, Edvard. *Evropská krize 1938: Pět projevů*. Praha: Společnost Edvarda Beneše, 2003, 41 s. ISBN 80-86107-20-5
2. BENEŠ, Edvard. *Přednášky na Univerzitě Karlově*. Praha: Společnost Edvarda Beneše, 1998, 101 s. ISBN 80-86107-02-7
3. BENEŠ, Eduard. *Problémy nové Evropy*. Praha: Melantrich, 1924, 306 s.
4. BROWNING, Christopher S. *Constructivism, Narrative and Foreign Policy Analysis: A Case Study of Finland*, Bern: Peter Lang AG, International Academic Publishers, 2008. 328 s. ISBN: 978-3-03910-519-9
5. DEJMEK, Jindřich. *Historik v čele diplomacie: Kamil Krofta*. Praha: Karolinum, 1998, 368 s. ISBN 80-7184-593-0.
6. DEJMEK, Jindřich. *Nenaplněné naděje: politické a diplomatické vztahy Československa a Velké Británie od zrodu První republiky po konferenci v Mnichově (1918-1938)*. Praha: Karolinum, 2003, 495 s. ISBN 80-246-0709-3.
7. DRULÁK, Petr (ed.). *Jak zkoumat politiku: Kvalitativní metodologie v politologii a mezinárodních vztazích*. Praha: Portál, 2008, 255 s. ISBN 978-807-3673-857.
8. DUFFIELD, John. *World power forsaken: Political Culture, International Institutions and German Security Policy After Unification*. Stanford: Stanford University Press. 1998, ISBN 0-8047-3365-1. 385s. Dostupné na internete: <books.google.cz/books?isbn=0804733651>
9. ECHEVARRIA, Antulio J.II. *American Strategic Culture: Problems and Prospects*. P431-446. in: STRACHAN, Hew; SHEIPERS Sibylle. *The Changing Character of War*. Oxford University Press, 2011, ISBN 0199596735. 576s.
10. GONĚC, Vladimír. *Edvard Beneš a střeoevropská politika*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1998, 129 s. ISBN 80-210-1780-5.
11. HANDEL, Michael I. *Weak States in the International System*. London: Frank Cass & Co. Ltd, 1990, 319 s. ISBN 0-714-63385-2. Dostupné na internete: <books.google.cz/books?isbn=0714633852>
12. HANNULA, Joose Olavi. *Finland's war of Independence*. London: Faber and Faber Limited, 1939, 229s.

13. HARNA, Josef. *Krize evropské demokracie a Československo 30, let 20. století*. Praha: Historický ústav AV ČR, 2006, 183 s. ISBN 80-7286-104-2.
14. HAUNER, Milan. *Edvard Beneš Paměti I: Mnichovské dny*. Praha: Academia, 2008a, 413 s. ISBN 978-80-200-1529-7.
15. HAUNER, Milan. *Edvard Beneš Paměti III: Dokumenty*. Praha: Academia, 2008b, 618 s. ISBN 978-80-200-1529-7.
16. HULKKO, Jouko; IMMONEN, Keijo; SIIKALA, Kallervo (ed.). *Finland 1917 – 1967: An Assesment of Independence*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Kirjapaino OY, 1967, 172 s.
17. JAKOBSON, Max. *Finland Survived*. Helsinki : Otava, 1984. 266 p. ISBN 951-1-08060-1
18. JAKOBSON, Max. *Finland in the new Europe* [online]. 1998. [cit. 2012-11-27]. dostupné na internete: <books.google.cz/books?isbn=0275963713>
19. JOHNSTON, Alastair I. *Cultural Realism: Strategic Culture and Grand Strategy in Chinese History*. Princeton: Princeton University Press, 1998, ISBN 0-691-00239-8. 309s. Dostupné na internete: <books.google.cz/books?isbn=0691002398>
20. JUTIKKALA, Eino; PIRINEN, Kauko. *Dějiny Finska*, Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1999. 408 s. ISBN: 80-7106-406-8
21. KLIMEK, Antonín; KUBŮ, Eduard. *Československá zahraniční politika 1918-1938: Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů*. Praha : Institut při středoevropskou kulturu a politiku, 1995. 115 s. ISBN 80-85241-88-9.
22. KROFTA, Kamil. *Duchovní odkaz husitství*. Praha : Svoboda, 1946. 296 s. ISBN 80-85241-88-9.
23. LAPPALAINEN, Matti; TERVASMÄKI, Vilho; JUUTILAINEN Antti. *Talvisodan Historia 1*, Helsinki: Werner Söderström osakeyhtiö, 1977, 274 s. ISBN 951-0-08715-7
24. MANNERHEIM, Carl Gustav Emil. *The Memoirs of Marshall Mannerheim*. London : Cassell and Company LTD, 1953. 540s.
25. MASARYK, T. *Cesta demokracie : projevy - články - rozhovory. I, 1918-1920*. Praha: Ústav T.G. Masaryka, 2003, 439 s. ISBN 80-86495-14-0.
26. MASARYK, Tomáš Garrigue. *Cesta demokracie. II, Projevy - články - rozhovory, 1921-1923*. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2007, 572 s. ISBN 978-80-86142-25-8.

27. MAZOUR, Anatole Gregory. *Finland between east and west*. Princeton: Van Nostrand Company, 1956, 298 s. ISBN: 0-8371-8485-9
28. *Mnichov 1938 v řeči archivních dokumentů: (komentář k edici Státního ústředního archivu v Praze Protifašistický a národně osvobozenecý boj českého a slovenského lidu, 1938-1945)*. Praha: Státní ústřední archiv, 2002, 188 s. ISBN 80-854-7593-6.
29. OLIVOVÁ, Věra. *Dějiny první republiky*. Praha: Karolinum, 2000, 355 s. ISBN 80-7184-791-7
30. PAASIVIRTA, Juhani. *Finland and Europe: International crises in the period of autonomy 1808 - 1914*. London: C. Hurst and Company, 1981, 270 s. ISBN: 0-905838-55-6
31. PALACKÝ, František. *Idea státu Rakouského*. Praha : I.L.Kober, 1865. 86s. Dostupné na internete: <books.google.cz/books?id=ftQJAAAAIAAJ>
32. *Protifašistický a národně osvobozenecý boj českého a slovenského lidu 1938-1945: I.díl Mnichov a březnová tragédie*. Praha: Státní ústřední archiv, 1985, 197 s.
33. PUNTILA, Lauri Aadolf. *The Political History of Finland*. Helsinki: Otava, 1975, 246 s. ISBN 951-1-01366-1.
34. ŠRÁMEK, Pavel. *Ve stínu Mnichova: Z historie československé armády 1932-1939*. Praha: Mladá fronta, 2008, 147 s. ISBN 978-80-204-1848-7.
35. TANNER, Väinö. *The Winter War: Finland against Russia*. Stanford : Stanford University press, 1957. 274s.
36. *The Development of Finnish-soviet relations: During the autumn of 1939 in the light of official documents*. Helsinki: F. Tilgmann ltd., 1940, 114s.
37. VAN DYKE, Carl. *Zimní válka: sovětská invaze do Finska 1939-1940*, Brno: Jota, 2007. 315 s. ISBN 978-80-7217-476-8

Odborné články

38. BASRUR, Rajesh S. *Nuclear Weapons and Indian Strategic Culture*. Journal of Peace Research, 2001, roč.38, č.2. s.181-198

39. BŘACH, Radko. *Úvahy představitelů francouzské vojenské mise z let 1919-1925 o úloze Československa v různých variantách konfliktu*. Historie a vojenství. 2003, roč.52, č.2. s.284-312.
40. CERULO, Karen S. *Identity Construction: New Issues, New Direction*. Annual Review of Sociology, 1997, roč.23. s.385-409
41. CORNISH, Paul; EDWARDS, Geoffrey. *Beyond the EU/NATO dichotomy: The beginnings of a European Strategic Culture*. International Affairs, 2001, roč.77, č.3. s.587-603
42. GLENN, John. *Realism versus Strategic Culture: Competition and Collaboration?*. International Studies Review, 2009, roč.11, č.3. s.525-551
43. GRAY, Colin S. *National Style in Strategy: The American Example*. International Security, 1981, roč.6, č.2. s.21-47
44. GRAY, Colin S. *Out of the Wilderness: Prime Time for Strategic Culture*. Comparative Strategy, 2007, roč.26, č.1. s.1-20
45. GRAY, Colin S. *Strategic Culture as context: the first generation strikes back*. Review of International Studies, 1999, roč.25, č.1. s.49-69
46. HAGLUND, David G. *What Good Is Strategic Culture?: A Modest Defence of an Immodest Concept*. International Journal, 2004, roč.59, č.3. s.479-502
47. HEIKKA, Henriikki. *Republican Realism: Finnish Strategic Culture in Historical Perspective*. Cooperation and Conflict. 2005. roč. 40, č.1, s. 91-119
48. JOHNSTON, Alastair I. *Thinking about Strategic Culture*. International Security, 1995, roč.19, č.4. s.32-64
49. LANTIS, Jeffrey S. *Strategic Culture: From Clausewitz to Constructivism*. Strategic Insights, 2005, roč.4, č.10
50. LIEBERSON, Stanley. *More on the Uneasy Case for Using Mill-Type Methods in Small-N Comparative Studies*. Social Forces. 1994. roč.72, č.4, s. 1225-1237
51. LUOSTARINEN, Heikki. *Finnish Russophobia: The Story of an Enemy Image*. Journal of Peace Research. 1989. roč.26, č.2, s. 123-137
52. POORE, Stuart. *What is context? A reply to the Gray-Johnston debate on strategic culture*. Review of International Studies, 2003, roč.29, č.3. s.279-284
53. RINTALA, Marvin. *Väinö Tanner in Finnish Politics*. American Slavic and East European Review. 1961. roč.20, č.1, s. 84-98

54. SIAROFF, Alan. *Democratic Breakdown and Domestic Stability: A Comparison of Interwar Estonia and Finland*. Canadian Journal of Political Science/Revue canadienne de science politique. 1999. roč. 32, č.1, s. 103-124
55. STEUTER, Erin; WILLS, Deborah. *Discourses of dehumanization: Enemy Construction and Canadian Media Complicity*. Global Media Journal – Canadian Edition, 2009, roč.2, č.2. s.7-24
56. STOVER, William J. *Military Politics between the Two World Wars*. Journal of Contemporary History, 1977, roč.12, č.4, s. 741-757
57. WENDT, Alexander. *Anarchy is what states make of it: the social onstruction of power politics*. International Organization, 1992, roč.46, č.2. s.391-425

Ostatné:

58. ČTVRTNÍK, Mikuláš: *Pekař, Masaryk a „spor o smysl českých dějin“*. [online]. Rádio Praha – český rozhlas 7. 2008, [cit. 2012-12-15]. Dostupné na internete: <<http://www.radio.cz/cz/rubrika/historie/pekar-masaryk-a-spor-o-smysl-ceskych-dejin>>
59. *Eduskuntavaalit 1.7.-2.7.* [online]. Yle [cit. 2012-12-05]. Dostupné na internete: <<http://yle.fi/vintti/yle.fi/satavuottaeduskuntavaaleja/vaalitilastot.htm#v1948>>
60. EŠNER, Jan: *Josef Pekař a hodnocení husitství*. [online]. Valka.cz. 2002, [cit. 2012-12-15]. Dostupné na internete: <http://www.valka.cz/clanek_444.html>
61. *Friedrich Ratzel als raum- und volkpolitischer Gestalter*. [online]. Projekt Gutenberg - DE. 2006, [cit. 2012-11-24]. Dostupné na internete: <<http://gutenberg.spiegel.de/buch/4974/1>>
62. *Keď Hitler navštívil Petržalku*. [online]. Pravda. 2008, [cit. 2012-11-24]. Dostupné na internete: <http://spravy.pravda.sk/ked-hitler-navstivil-petrzalku-d3b-/sk_zaujima.asp?c=A080926_124415_sk_zaujima_p12>
63. OLIVOVÁ, Věra: *Edvard Beneš*. [online]. Ministerstvo zahraničních věcí České republiky. 2004, [cit. 2012-11-24]. Dostupné na internete: <http://www.mzv.cz/jnp/cz/o_ministerstvu/historie_a_osobnosti_ceske_diplomacie/ministri_a_ministerstvo_v_historii/edvard_benes_120_let_od_narozeni.html>

64. *Vztahy mezi Čechy a sudetskými Němci v letech 1919-38.* [online]. *Sudetoněmecké krajanské združení v Čechách, na Moravě a ve Slezsku.* 2012, [cit. 2012-11-24]. Dostupné na internete: <<http://www.sudetstiniemci.cz/cs/hist2>>

Zoznam príloh

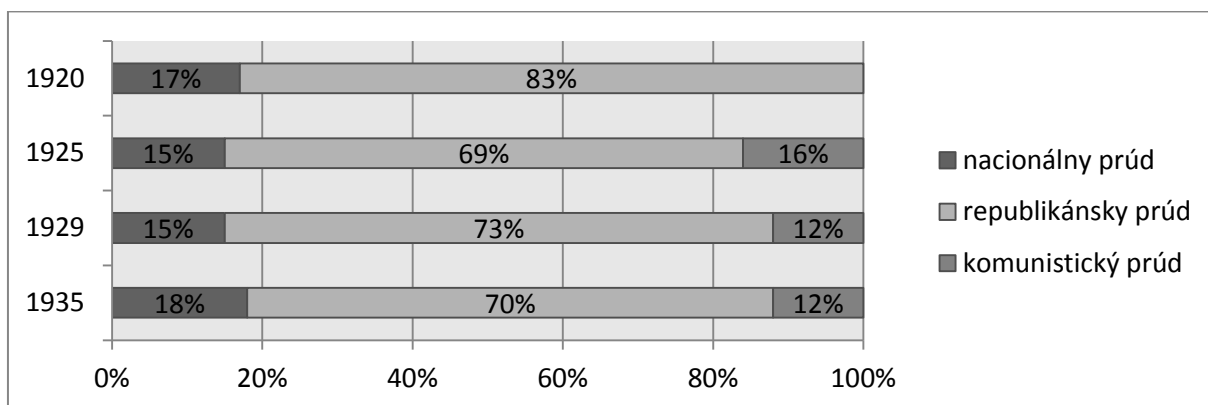
Príloha č. 1: Schéma politickej štruktúry Československa (graf)

Príloha č. 2: Schéma politickej štruktúry Fínska (graf)

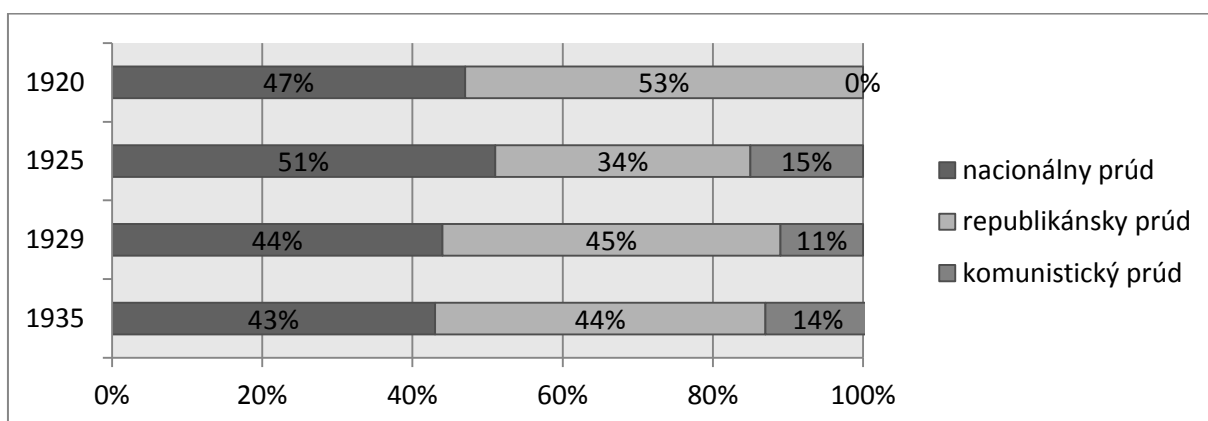
Prílohy:

Príloha č. 1: Schéma politickej štruktúry Československa

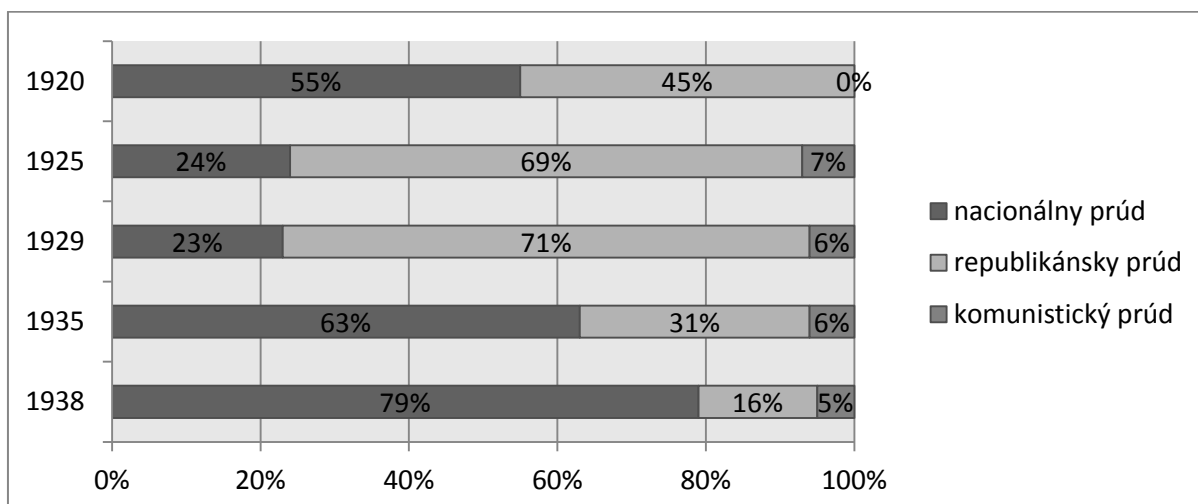
1. Český politický tábor:

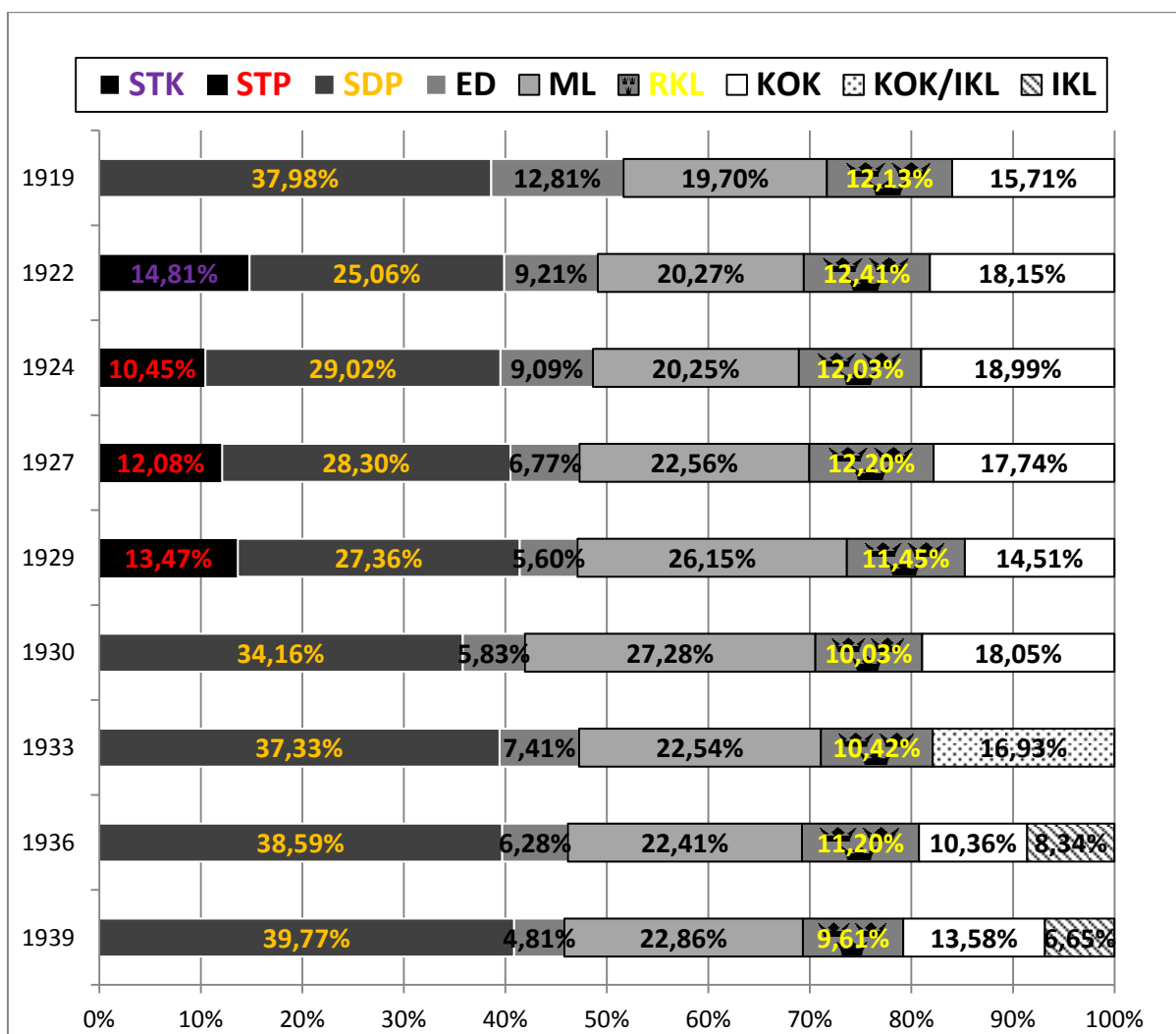
2. Slovenský politický tábor

3. Nemecký politický tábor

Príloha č. 2: Schéma politickej štruktúry Fínska

Ľavica			
STK	1922	Suomen työväen keskusvaalikomitea	Centrálny volebný výbor Fínskych pracujúcich
STP	1924-1929	Sosialistinen työväen ja pienviljelijäin vaaliliitto	Socialistická volebná aliancia pracujúcich a malých farmárov
SDP	1919-1939	Suomen sosialidemokraattinen puolue	Sociálnodemokratická strana
Stred			
ED	1919-1939	Kansallinen edistyspuolue	Národná pokroková strana
ML	1919-1939	Maalaisliitto	Strana stredu
RKL	1919-1939	Ruotsalainen kansanpuolue	Švédská ľudová strana
Pravica			
KOK	1919-1939	Kansallinen kokoomus	Národná koalícia
IKL	1933-1939	Isänmaallinen kansanliike	Patriotické ľudové hnutie

Projekt diplomovej práce

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD
UNIVERZITY KARLOVY V PRAZE

Projekt Diplomovej Práce: **Porovnanie Strategických Kultúr Československa** **a Fínska pred Druhou Svetovou Vojnou** (komparatívna prípadová štúdia)

Tomáš Jílek

Predmet: Výzkumný Projekt, JMP012

Odbor: Mezinárodní vztahy

Akademický rok: 2010/2011

Dátum odovzdania: 2.6.2011

Vedúci práce: JUDr. PhDr. Tomáš Karásek, Ph.D.

Cieľ a voľba témy

Cieľom práce je zaoberať sa vplyvom strategickej kultúry na štáty a najmä na ich najzávažnejšie rozhodnutia. Práca sa zaoberá prípadmi Fínska a Československa pred druhou svetovou vojnou – je teda komparatívnou prípadovou štúdiou. Základnou výskumnou otázkou je, prečo sa Československo rozhodlo ustúpiť a Fínsko sa rozhodlo brániť. Jedná sa o značne širokú problematiku, ku ktorej možno ponúknuť množstvo viac aj menej zmysluplných argumentov. Základnou hypotézou tejto práce však je, že rozdielne rozhodnutie štátov podmienila rozdielna strategická kultúra. Predpokladaný prínos práce je teda, okrem snahy o podrobný kontrast kontextov v dvoch veľmi zaujímavých prípadoch, najmä „súbežný výklad teórie“ – testovanie teoretického konceptu strategickej kultúry demonštrovaním jej vplyvu na najdôležitejšie rozhodnutia týkajúca sa použitia sily.

Premenné

V súlade so formulovanou hypotézou formulujem ako kľúčovú nezávislú premennú strategickú kultúru. Vo vybraných prípadoch možno považovať takmer všetky ostatné dôležité faktory za zhodné a môžu byť presunuté do roly kontrolných premenných. Okrem zhodných podmienok ako napr. dĺžka samostatnosti štátu, veľkosť súpera, či typ požiadaviek možno definovať aj dva dôležité faktory, v ktorých sa situácia mohla líšiť – teoreticky by bolo možné hovoriť o dvoch ďalších nezávislých premenných: „legitimité nároku“ a „príkladu v nedávnej histórii“. Pokúsim sa dokázať, že v tomto prípade to nie je úplne správne.

V prípade legitimacy nároku je na prvý pohľad jasné, že teritoriálne požiadavky postavené na princípe ochrany národnostnej menšiny sú viac legitímne ako unilaterálne požiadavky Sovietskeho zväzu voči Fínsku. Špecifickým dodatkom k legitimité je napokon aj „schválenie“ územných požiadaviek veľmocami. Nároky Sovietskeho zväzu však z iných princípov nemožno priamo nazvať symbolom nelegitímnosti. Prvé návrhy Sovietskeho zväzu ponúkali spojenecké záruky, aj neskoré návrhy z októbra 1939 nežiadali iba odstúpenie územia, ale ponúkali nahradenie dvakrát väčším územím (aj keď pochopiteľne menej významným). Hranica Fínska od Leningradu (Petrohradu) bola vzdialená len 25 km a Sovietsky zväz sa obával najmä útoku inej krajiny (Nemecka) cez fínske územie. Po týchto ústupkoch sa mal Sovietsky zväz stať garantom

nemennosti hraníc (*Van Dyke, str. 40-42*). Požiadavky teda boli aspoň do istej miery tiež legitímne a pravdepodobne ich menšia legitimita nebola hlavným dôvodom ich odmietnutia.

Druh Druhým faktorom by mohol byť „princíp poučenia sa z negatívneho príkladu v nedávnej minulosti“. Fínsko so Sovietskym zväzom rokovalo najintenzívnejšie v októbri 1939, kedy už prepukla druhá svetová vojna a Fínsko mohlo priamo vidieť nedávny príklad Československa, ktoré odstúpilo územie a do niekoľkých mesiacov ako štát zaniklo. Prvé rokovania medzi Fínskom a Sovietskym zväzom sa však začali už v apríli 1938, kedy takýto príklad ešte neexistoval. V auguste 1938 – teda ešte pred Mníchovskou dohodou – figurovala medzi požiadavkami Sovietskeho zväzu už aj napr. požiadavka o opevnenie ostrova Suursaari Sovietmi. Jednalo sa teda už aj v tomto období o územné požiadavky, ktoré Fínsko zamietlo. V rokovaníach o rok neskôr mohol faktor učenia intenzifikovať odpor Fínska, je však opäť vidieť, že toto rozhodnutie je zakotvené hlbšie.

Ako závislú premennú definujem „rozhodnutie štátu“ (v snahe vyhnúť sa akémukoľvek zaujatiu - závislá premenná „ochota bojovať“, alebo „ochota ustupovať“ by v sebe priamo zahŕňala predpoklad toho, čo je očakávaná akcia). Tato závislá premenná nadobúda v daných prípadoch dve hodnoty: „rozhodnutie brániť sa“ a rozhodnutie ustúpiť“.

Konceptualizácia a operacionalizácia

Definovanie konceptu strategickej kultúry je neľahká úloha, o rôznych definíciách sa vedú medzi výskumníkmi polemiky, mnoho autorov poukazuje na fakt, že existuje už len mnoho definícií pojmu kultúra, pridanie prídavného mena strategická potom pochopiteľne činí celú snahu ešte náročnejšou. Možno spomenúť napr.

- definíciu Jacka Snydera, ktorý strategickú kultúru definuje ako: „základ prístupov a presvedčení, ktoré vedú a vymedzujú názory na strategické otázky,

ovplyvňujú spôsob formulácie strategických otázok a stanovujú parametre strategickej debaty“³³(*Chandrasekharan, str.1*)

- definíciu Alastaira Johnstona ako: „hlavné strategické preferencie odvodené z centrálnych paradigmatických predpokladov o povahe konfliktu a nepriateľa a kolektívne zdieľané rozhodovanie.“³⁴ (*Cohen, str.1*).

V snahe uchopiť a popísať strategickú kultúru oboch krajín je pochopiteľne určite nutné zhodnotiť približne dvadsať rokov ich samostatnosti, počas ktorých by sa mali dať vystihnúť isté špecifické znaky strategickej kultúry. Napriek tomu, že štáty pred prvou svetovou vojnou samostatné neboli, isté vzorce správania možno vysledovať aj z hlbšej histórie.

Kritéria podľa ktorých strategickú kultúru posudzujem sú:

- násilie – tolerancia násilia, považovanie násilia za prostriedok presadzovanie záujmov
- vzťah k susedným krajinám, zahraničná politika, úloha zahraničnej politiky
- ideový konštrukt, vymedzenie sa voči nepriateľom
- zjednotenie sa s územím, územné nároky, defenzívna alebo ofenzívna armáda
- špecifická historická skúsenosť

1. Násilie

Už pri veľmi zjednodušenom pohľade na históriu Fínska môže človeku pripadať, že fínska strategická kultúra má väčšiu toleranciu k násiliu ako k prostriedku dosahovania cieľov. Možno spomenúť občiansku vojnu samotnú, aj keď skôr ako dôsledok udalostí ktoré sa odohrali predtým (buržoázny aj socialistický tábor si začal vytvárať vlastné ozbrojené zložky) a tiež dôsledky vojny – kruté zaobchádzanie s porazenými (z takmer 70000 zajatcov bolo takmer 8000 zajatých „červených“ popravených, 12000 zajatcov zahynulo v táboroch kvôli chorobám a hladu) (*Richter, str. 137; Jutikkala, Pirinen, str. 230-232*). Taktiež možno spomenúť silné pravicové nálady najmä v skorých tridsiatych rokoch, kedy došlo k únosom a takmer až

³³ the body of attitudes and beliefs that guides and circumscribes thought on strategic questions, influences the way strategic issues are formulated, and sets the vocabulary and perceptual parameters of strategic debate.

³⁴ grand strategic preferences derived from central paradigmatic assumptions about the nature of conflict and the enemy, and collectively shared by decision makers.

k zvrhnutiu demokratickeho režimu vo Fínsku. K zaujímavým záverom možno dôjsť aj v analýze dávnejších udalostí. Autori Jutikkala a Pirinen priamo vyslovujú hypotézu, že krach prvej vlny rusifikácie v rokoch 1905 a 1906 naučil Fínov, že „násilie je najistejším prostriedkom obrany práv“ (*Jutikkala, Pirinen, str. 218*)

V prípade ČSR sa možno stretnúť s názormi, že ambíciou E. Beneša bolo prezentovanie Československa ako oázy pokoja a demokracie v inak nestabilnom svete strednej Európy, napr. v kontraste s Poľskom, ktoré ako spojenec Francúzska ponúkalo skôr silu ako stabilitu. Práve v prípade sporu s Poľskom o Tešínsko, ktorý napokon vyvrcholil aj v ozbrojené boje, Beneš z Francúzska naliehal na domácich politikov, aby ukončili boje čo najskôr, aby nebol poškodený imidž ČSR ako stabilnej mierumilovnej demokracie (*Klimek, Kubů, str.23*). Jedinou vojnou, v ktorej ČSR bojovala, bola vojna proti Maďarskej republike rád, ktorá prestíž československej armády takisto skôr zmenšila, k ukončeniu vojny bolo najdôležitejšie ultimátum štátov Dohody. Možno spomenúť aj prejav prezidenta Masaryka pri armádnom kurze, v ktorom mimo iné spomenul, že demokratický národ pomýšľa iba na obranu a v žiadnom prípade nebude útočiť na druhých (čo bolo v rozpore s politikou francúzskej vojenskej misie v ČSR–gen. Pellé dokonca v liste označil prezidenta za „snílka“) (*Břach, str. 30-31*).

Meranie hodnôt tohto atribútu môže prebehnúť aj prostredníctvom kvantitatívnych dát (počet obetí konfliktov, povstaní, protestov, zajateckých táborov) aj kvalitatívne prostredníctvom historických diel a pamätí politikov, ktoré môžu priblížiť toleranciu k násiliu v danej dobe. Atribút môže teda nadobúdať hodnoty na škále : „násilný – mierumilovný“..

2. Zahraničná politika

Pri rozbere zahraničnej politiky ČSR treba v prvom rade spomenúť jednoznačnú orientáciu na Francúzsko. Druhou prioritou ČSR bola orientácia na Malú Dohodu v nahe o vytvorenie stabilného bloku v strednej Európe. Možno dokázať aj snahy ČSR o zmierenie s Rakúskom, či Poľskom, v tridsiatych rokoch sa práve kvôli krachu iných možností rozvíjala spolupráca so Sovietskym zväzom, Československo sa pokúšalo aj o zmierenie s Nemeckom a to aj po nástupe nacizmu (kedy bol pochopiteľne prístup druhej strany značne chladný). ČSR bola aj veľkým zástancam SN. Možno teda

povedať, že ČSR (možno aj práve kvôli nižšiemu prahu akceptovania násilia) hľadala v duchu realizmu silu prostredníctvom spojenectiev, čo napokon možno jasne dokázať výrokom E. Beneša: „...naša vnútorná politika bude určovaná zahraničnou politikou viac než kdekoľvek inde“ (*Klimek, Kubů, str. 9*).

Zahranično-politická orientácia Fínska je o čosi ťažšie uchopiteľná. Fínska občianska vojna bola ukončená aj s pomocou nemeckých vojsk, monarchistickí politici dokonca presadzovali nemeckého princa na fínsky trón a to aj tesne pred koncom prvej svetovej vojny, čo viedlo k ťažkostiam pri uznaní Fínska a k nevelkej priazni na Západe. Fínsko bolo veľkým zástancom SN, videlo ju ako spoločnú alianciu proti ZSSR, preto aj odmietlo v roku 1926 ponúkanú zmluvu o neútočení. Dôvody podpísania takejto dohody v roku 1932 možno hľadať práve už v neúspechoch SN, aj keď niektorí autori deklarujú, že vnútorná a zahraničná politika jednoducho nebola nijak zvláštne prepojená. (*Jutikkala, Pirinen, str. 248*). Aj z ideových dôvodov sa Fínsko snažilo najmä o spoluprácu s pobaltskými krajinami, najmä v tridsiatych rokoch sa však snažilo viac o škandinávsku spoluprácu – tá sa však vo výraznej forme nevyvinula (*Browning, str. 144-152*).

Meranie atribútu prebieha prostredníctvom skúmania spojeneckých zmlúv, okolností rokovaní, či z vyjadrení politikov a diplomatov o ich preferenciách. V tomto prípade sú hodnoty v oboch prípadoch podobné – obidva štáty sa snažili hľadať spojencov vzhľadom k ich nebezpečným veľkým susedom a žiadny nebol autarkický, aspekt nevyhnutnosti aktívnej zahraničnej politiky je však badateľný vo väčšej miere v prípade v Československa.

3. Idey, vzťah k nepriateľom

V prípade Fínska sa často cituje úvod z básne Uuna Kailasa. Básnik vyjadruje, že pre ním leží Ázia, za ním Európa a on jej chce byť ochrancom (*Jutikkala, Pirinen, str.248*). Na tomto koncepte „poslednej bašty Európy“ bola do veľkej miery stavaná fínska identita v medzivojnovom období. Spája averziu k Rusom a averziu ku komunizmu/bolševizmu, čo pomohlo prekonať niektoré spory v spoločnosti (napr. spor bývalých cárskych dôstojníkov a bielych „jägrov“; prezentovanie komunizmu ako choroby a „červených“ ako nakazených – nie vlastnou vinou). Sovietsky zväz teda nebol hrozbou len kvôli histórii rusifikácie, ale aj ako priamy aktér, druhá strana

v občianskej vojne. Fínske ubránenie svojej nezávislosti v tejto interpretácii ochránilo Škandináviu a celú Európu od boľševického/“ázijského“ barbarstva. Idey boli spojené aj s náboženským apelom boja proti bezbožnosti boľševizmu (*Browning, str.120*). Možno sa stretnúť s pokynmi na fínskych veľvyslanectvách prezentovať Fínsko ako európsku krajinu a potláčať akékoľvek zmienky ako o Aziatoch či Mongoloch (*Browning, str. 146*).

V prípade Československa je možné opäť spomenúť prezentáciu Československa ako oázy pokoja v nepokojnej strednej Európe. Možno nájsť názory T.G.Masaryka, ktorý definuje Československo ako ostrov demokracie v mori katolíckych teokratických monarchii, či E. Beneša ako „odvekú hrádzu proti teutónskej záplave“ (*Klímek; Kubů, str. 29*). Napriek tomu, že z pojmu „teutónskej záplavy“ priamo vyplýva označenie Nemecka za nepriateľa, vo vzťahu k Nemecku možno sledovať značný rozdiel. Plány uvažujúce o útokoch Nemecka predpokladali, že Československo sa nemôže Nemecku ubrániť, v prípade nemeckého útoku na Francúzsko plány počítali aj s variantom neutrality Československa (*Břach, str. 48-50*). Možno citovať opäť gen. Mittelhausera: „československá vláda.. je presvedčená, že nie je možné klásť odpor pri vojenskom ohrození zo strany Nemecka“ (*Břach, str. 47*).

Meranie atribútu prebieha napr. prostredníctvom analýzy dominantného politického diskurzu, volebných výsledkov a iných faktorov určujúcich nálady v spoločnosti, ale taktiež aj prostredníctvom analýzy vojenských plánov v snahe určiť aké varianty boli zvažované a vyvodit' z toho, z ktorých strán sa štáty cítili najviac ohrozené.

4 Územie

Vo Fínsku sa ešte počas prvej svetovej vojny sa objavovali snahy o Veľké Fínsko, vrátane východnej Karélie. Reálne snahy o vytvorenie „Veľkého Fínska“ sa objavili po skončení občianskej vojny, aj keď si mnohí uvedomovali zväzujúcu medzinárodnú situáciu. Napriek tomu do bojov v Karélii zasiahli fínske biele gardy v počte až 30 000 dobrovoľníkov (*Stover, str.4*). Po konsolidácii moci v ZSSR boli porazení, tieto ciele však vo fínskej spoločnosti ostali. Ich prítomnosť demonštruje aj situácia niekoľko rokov po období primárneho záujmu tejto práce počas tzv. pokračujúcej vojny (*Jutikkala, Pirinen, str. 260*).

Územie ČSR bolo výsledkom mierových konferencií po prvej svetovej vojne, kde určite Trianonskú zmluvu dodnes mnoho Maďarov považuje za historickú katastrofu. Možno konštatovať, že Československo bolo obkľúčené nepriateľmi, francúzsky gen. Mittelhauser dokonca konštatuje, že Československo by nikdy nemohlo vzniknúť nebyť viery v Spoločnosť národov a v to, že prvá svetová vojna bola poslednou vojnou (Břach, str.38). Napriek tomu, že práve aj francúzski generáli varovali pred nemožnosťou pozičnej vojny či defenzívnej armády v takejto krajine, možno od tridsiatych rokov sledovať jasný vzostup defenzívnych prístupov, od roku 1934 prebiehalo opevňovanie hraníc. Možno teda hovoriť o silnom stotožnení s územím, územné ústupky boli navrhnuté československou stranou až v úplne kritických situáciách v septembri 1938 (Sluka, str. 87-123).

Meranie tohto atribútu opäť prebieha na základe historických prác a politického diskurzu analyzujúcich prípadné ambície politikov, či skupín obyvateľstva o nové územie – poprípade analýzy menšín a ich snáh o odtrhnutie. Dôležitá je analýza vojenských koncepcií, ich ofenzívneho alebo defenzívneho charakteru (brániť územie \leftrightarrow poraziť nepriateľa).

5 Historická skúsenosť

V prípade Fínska zohráva úlohu aj konštitucionalistická tradícia. Jedná sa o rozdielny prístup proti rusifikácii na prelome storočí. Fínska spoločnosť sa rozdelila na tzv. „konštitucionalistov“ a „povoľných“. Konštitucionalisti tvrdili, že zachovanie fínskej autonómie závisí od toho, či sa budú držať svojich práv a odmietnu neústavné zákony. Práve z radov konštitucionalistov vyšli všetci medzivojnoví fínski prezidenti (*Jutikkala, Pirinen s.209-210*). „Povoľní“ zdôrazňovali silu a neústupčivosť mocností a stotožňovali prežitie národa s uchovaním jazyka. Porážka vo vojne s Japonskom donútila cára zrušiť protiústavné zákony a odobrať špeciálne právomoci generálnemu gubernátorovi. Výsledok teda možno nazvať víťazstvom konštitucionalizmu ako teórie, že sa treba v každých okolnostiach držať svojich práv. Fínske konštitucionalistické dedičstvo môže byť neskôr vidieť práve pri jednaniach so Sovietskym zväzom, kedy Fíni očakávali, že sa jedná iba o blaf, alebo „taktický manéver, ktorý nás má zastrašiť“ a Sovietsky zväz sa neodhodlá k vojenskej akcii (*Van Dyke, str. 46*).

V prípade Československa som významný faktor historickej skúsenosti v doterajšom výskume nevystihol.

Meranie hodnôt atribútu prebieha prostredníctvom analýzy historických prác, pamätí politikov a dobového diskurzu nielen z medzivojnového obdobia, ale aj z období hlbšie v minulosti, v snahe identifikovať pretrvávajúce prvky, ktoré nadobudli štatút tradície, zvyku.

Metódy

Vo výskume je využitá metóda rozdielu (method of difference) Johna Stuarta Milla. Mojou hypotézou je, že rozdielne rozhodnutie, a teda rozdielnu hodnotu závislej premennej, zapríčinila jedna kľúčová nezávislá premenná – strategická kultúra. Tomu zodpovedá výber prípadov v snahe nájsť v nich čo najväčšiu zhodu, aby akékoľvek iné faktory, ktoré by mohli proces ovplyvniť, boli zhodné a mohli byť presunuté do roviny kontrolných premenných a aby čo najviac vynikol efekt kľúčovej nezávislej premennej.

Výber prípadov

Dva vybrané prípady teda napĺňajú podmienky metódy rozdielu. Môžeme hovoriť o spoločnom čase (rozdiel je približne jeden rok) aj o spoločnosti v priestore (jedná sa o malé európske štáty, ktoré získali samostatnosť po prvej svetovej vojne). Obidva štáty ležia v blízkosti omnoho väčších krajín (Ruska, Nemecka), obidva štáty majú práve s žiadateľom územia špecifickú históriu, v ktorej bol silnejší štát považovaný za hrozbu. Zhodu možno nájsť aj v ich vývoji v medzivojnovom období, v oboch krajinách vydržali demokratické režimy, aj keď boli ohrozené radikálmi, najmä pravitou – pravdepodobne viac vo Fínsku (Lapua a IKL), ale aj v Československu (gen. Gajda). Najdôležitejšia zhodnosť vyplýva práve z vzťahov malých a veľkých štátov, keďže obidve krajiny boli v takmer rovnakom období postavené pred takmer rovnaké požiadavky – územné ústupky - a boli postavení pred tú istú otázku: „brániť svoje územie aj voči jednoznačne silnejšiemu súperovi, alebo ustúpiť?“ Ich rozhodnutie však bolo diametrálne odlišné, Československo sa rozhodlo ustúpiť a Fínsko sa rozhodlo brániť.

Dáta

Práca sa opiera najmä o kvalitatívne dáta vychádzajúce z historických prác a dokumentov. Z historických diel najmä práce sústredujúce sa na dotyčné štáty v medzivojnovom období, poprípade aj do obdobia hlbšie do histórie ešte pred obdobím ich samostatnosti, v ktorom tiež možno odhaliť isté vzory správania krajiny. Z konkrétnych dokumentov sa jedná najmä o zmluvy, rôzne prejavy dobových politikov a dokumenty približujúce situáciu v armáde krajín v ktorej by mala byť strategická kultúra prejavovaná. Veľmi dôležitým aspektom v snahe definovať isté zažité vzorce správania je aj analýza pamätí významných politikov, ktoré je však treba do istej miery kriticky zhodnotiť.

Zoznam zohľadnenej literatúry:

Knihy:

1. BROWNING, Christopher S.. *Constructivism, Narrative and Foreign Policy Analysis: A Case Study of Finland*, Bern : Peter Lang AG, International Academic Publishers, 2008. 328 s. ISBN: 978-3-03910-519-9
2. ENGLE, Eloise; PAANANEN, Lauri. *Zimní válka: sovětský útok na Finsko: 1939-1940*, Brno : Jota, 1996. 170s ISBN 80-85617-73-0
3. JUTTIKALA, Eino; PIRINEN, Kauko. *Dějiny Finska*, Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 1999. 408 s. ISBN: 80-7106-406-8
4. KLIMEK, Antonín; KUBŮ, Eduard. *Československá zahraniční politika 1918-1938: Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů*. Praha : Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1995. 115 s. ISBN 80-85241-88-9.
5. RICHTER, Karel. *Hranice placená krví: sovětsko-finské války*, Praha : Epoque, 2006. 428 s. ISBN 80-86328-97-X
6. SEGEŠ, Vladimír, a kol.. *Slovensko: Vojenská kronika*, Bratislava : Perfekt, 2007. 200 s. ISBN 978-80-8046-381-6
7. VAN DYKE, Carl. *Zimní válka: sovětská invaze do Finska 1939-1940*, Brno : Jota, 2007. 315 s. ISBN 978-80-7217-476-8

Odborné články

8. AROSALO, Sirkka. *Social Conditions for Political Violence: Red and White Terror in the Finnish Civil War of 1918*. Journal of Peace Research. 1998. roč.35, č.2, str. 147-166
9. BŘACH, Radko. *Úvahy představitelů francouzské vojenské mise z let 1919-1925 o úloze Československa v různých variantách konfliktu*. Historie a vojenství. 1991. roč. 40, č.6, str. 26-55

10. GLENN, John. *Realism versus Strategic Culture: Competition and Collaboration?*. *International Studies Review*, 2009, roč.11, č.3. str. 525-551.
11. HEIKKA, Henrikki. *Republican Realism: Finnish Strategic Culture in Historical Perspective*. *Coopeartion and Conflict*. 2005. roč. 40, č.1, str. 91-119
12. LOUSTARINEN, Heiki. *Finnish Russophobia: The Story of an Enemy Image*. *Journal of Peace Research*. 1989. roč.26, č.2, str. 123-137
13. RINATALA, Martin. *Väinö Tanner in Finnish Politics*. *American Slavic and East European Review*. 1961. roč.20, č.1, str. 84-98
14. SIAROFF, Alan. *Democratic Breakdown and Domestic Stability: A Comparison of Interwar Estonia and Finland*. *Canadian Journal of Political Science / Revue canadienne de science politique*. 1999. roč. 32, č.1, str. 103-124
15. SLUKA, Václav. *Československá armáda v datech I (1918-1920)*. *Historie a vojenství*. 1995, roč. 44, č.5, str. 98-135
16. SLUKA, Václav. *Československá armáda v datech II (1921-1934)*. *Historie a vojenství*. 1995, roč. 44, č.6, str. 118-165
17. SLUKA, Václav. *Československá armáda v datech III (1935-1939)*. *Historie a vojenství*. 1996, roč. 45, č.1, str. 87-123
18. STOVER, William G.. *Finnish Military Politics Between the Two World Wars*. *Journal of Contemporary History*. 1977. roč. 12, č.4, str. 741-757

Internet

19. COHEN, Warren I.. *China's Strategic Culture*. [online]. *The Atlantic*. 1997, [cit. 2011-19-5]. Dostupné na internete: <<http://www.theatlantic.com/past/docs/issues/97mar/china/china.htm>>
20. CHANDRASEKHARAN, S.. *Strategic Culture and Grand Strategy in Chinese History*. [online]. *South Asia Analysis Group*. 1995, [cit. 2011-19-5]. Dostupné na internete: <<http://www.southasiaanalysis.org/%5Cpapers%5Cpaper32.html>>

Ďalšia predpokladaná literatúra

1. (Výberová bibliografia). *Tomáš Garrigue Masaryk a armáda*. Historie a vojenství. 1992, roč. 41, č. 3, s. 187-195
2. ANGER, Jan. *K postavení armády v pluralitním politickém systému předválečného Československa*. Historie a vojenství. 1990, roč. 39, č. 1, s. 84-106.
3. BENEŠ, Edvard. *Paměti*. Praha : Academia, 2007. 3zv. (413 str., 476 str., 618 str.) ISBN 978-80-200-1529-7
4. BLÁHA, Silvestr a kol.. *Dvacet let československé armády v osvobozeném státě*. Praha : Svaz čs. důstojnictva, 1938. 234 str.
5. BŘACH, Radko. *První kroky francouzské vojenské mise v Československu (únor - květen 1919)*. Historie a vojenství. 1997, roč. 46, č. 4, s. 3-32
6. *The finnish Bluebook: The development of Finnish-Soviet relations during the autumn of 1939, including the official documents and the Peace Treaty of March 12, 1940*
7. JAKOBSON, Max. *Diplomatie im Finnischen Winterkrieg 1939/40*. Wien : Econ, 1970. 345 str. ISBN 3-430-15021-3.
8. JAKOBSON, Max. *Finland Survived*
9. KANERVA, Jukka; PALONEN, Kari. *Transformation of Ideas on a Periphery: Political Studies in Finnish History*. Helsinki : Finnish Political Science Association, 1987. 151 str. ISBN 951-99806-5-2.
10. KLUČINA, Petr. *Vojenské dějiny Československa*. Praha : Naše vojsko, 1989. 591 str.
11. KVAČEK, Robert a kol.. *Dějiny Československa: Díl 2. 1648 – 1918*. Praha : SPN, 1990. 564 str. ISBN 80-04-21070-8
12. MANNERHEIM, Gustaf. *The Memoirs of Marshal Mannerheim*
13. PAASIVIRTA, Juhani. *Finland and Europe : the early years of independence 1917-1939*. Helsinki : SHS, 1998. 555 str. ISBN 951-8915-14-8
14. PAVEL, Jan. *Financování československé armády v letech 1918 až 1933*. Historie a vojenství. 2004, roč. 53, č. 3, s. 4-22.
15. PAVEL, Jan. *Financování československé armády v letech 1934 až 1939*. Historie a vojenství. 2004, roč. 53, č. 1, s. 4-22

16. ŠRÁMEK, Pavel; STRAKA, Karel. *Československá armáda, pilíř obrany státu z let 1932-1939*. Praha : Avis, 2007. 160 str. ISBN 978-80-7278-376-2
17. TANNER, Väinö. *The Winter War: Finland against Russia 1939-1940*,